

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Katedra anglistiky

Diplomová práce

Obraz společnosti, který předkládají učebnice

anglického jazyka

The image of society in English language

coursebooks

Vypracovala: Petra Krupová ČJ-AJ/ZŠ, 5. ročník

Vedoucí práce: PhDr. Lucie Betáková, M.A., Ph.D.

2009

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „*Obraz společnosti, který předkládají učebnice anglického jazyka*“ vypracovala samostatně s použitím pramenů uvedených v bibliografii.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě, fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

V Českých Budějovicích, dne .....

.....
Petra Krupová

Děkuji vedoucí diplomové práce PhDr. Lucii Betákové, M.A., Ph.D.
za metodické vedení a cenné rady, které mi při zpracování diplomové práce ochotně
poskytla.

Děkuji také PhDr. Daně Dolníčkové za konzultace týkající se stylistické
stránky textu.

Anotace

Diplomová práce se zabývá učebnicemi anglického jazyka a obrazem společnosti, který učebnice poskytují. Analýza učebnic je rozdělena do čtyř hlavních částí. Pozornost je věnována způsobu zobrazení mužů a žen, zobrazení osob majících odlišnou barvu pleti, lidí s handicapem a starých lidí. Cílem práce je co nejpřesněji popsat způsob zobrazení výše zmíněných lidí a zhodnotit adekvátnost přístupu prezentovaného v učebnici. Výsledky analýzy slouží k vyvození závěrů, na základě kterých je vypracováno hodnocení učebnic. Diplomová práce umožňuje pedagogům snadnější orientaci v problematice učebnic a uvádí kritéria, která by měla být zohledněna při jejich výběru.

Abstract

The diploma thesis deals with English coursebooks and the image of human society they present. The analysis of textbooks is divided into four main parts. Attention is paid to the way men and women, people of varied types of skin, disabled and old people are represented within the textbooks. The aim of the thesis is to describe the style people mentioned above are described in. The results of analysis help to draw conclusions which are essential for formulating the evaluation of textbooks. The diploma thesis provides for an uncomplicated orientation in the field of textbooks and mentions the crucial criteria for choosing a textbook at the same time.

OBSAH

Teoretická část

1 Úvod	6
2 Učebnice	7
2.1 Vymezení pojmu učebnice a její postavení ve společnosti...	7
2.2 Role učebnice ve vzdělávacím procesu a její význam.....	8
2.3 Kritéria pro udělení schvalovací doložky Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy.....	10
2.4 Obsahová analýza učebnic, které získaly doložku MŠMT...	13
2.5 Evaluace a následný výběr učebnic.....	15
3 Minoritní skupiny	20
3.1 Vymezení pojmu.....	20
4 Gender	22
4.1 Význam pojmu <i>gender</i>	22
4.2 Projevy předpojatosti vůči jednomu z pohlaví v učebnicích....	23
4.3 Genderová korektnost v jazyce.....	25
5 Rasismus	27
5.1 Rasismus jako problém soudobé společnosti.....	27
5.2 Rasistický jazyk.....	28
6 Lidé s handicapem v učebnicích	29
7 Znevýhodněná pozice starých lidí	30

Praktická část

1 Úvod	32
2 Zobrazení mužů a žen	34
2.1 Messages.....	35
2.2 Celkový obraz mužů a žen v učebnicích Messages.....	39

2.3 Project.....	40
2.4 Celkový obraz mužů a žen v učebnicích Project.....	43
2.5 Way to Win.....	44
2.6 Celkový obraz mužů a žen v učebnicích Way to Win.....	48
2.7 Srovnání různého pojetí mužů a žen v učebnicích Messages, Project a Way to Win.....	49
3 Osoby různé pleti v učebnicích.....	51
3.1 Messages.....	52
3.2 Celkový obraz osob odlišné pleti v učebnicích Messages.....	57
3.3 Project.....	58
3.4 Celkový obraz osob odlišné pleti v učebnicích Project.....	59
3.5 Way to Win.....	60
3.6 Celkový obraz osob odlišné pleti v učebnicích Way to Win.....	62
3.7 Srovnání různého pojetí osob odlišné pleti v učebnicích Messages, Project a Way to Win.....	64
4 Handicapovaní lidé v učebnicích.....	65
4.1 Messages.....	65
4.2 Celkový obraz handicapovaných lidí v učebnicíchMessages.....	66
4.3 Project.....	67
4.4 Celkový obraz handicapovaných lidí v učebnicích Project.....	67
4.5 Way to Win.....	68
4.6 Celkový obraz handicapovaných lidí v učebnicích Way to Win.....	69
4.7 Srovnání různého pojetí osob s handicapem v učebnicích Messages, Project a Way to Win.....	70

5 Staří lidé v učebnicích a jejich postavení.....	71
5.1 Messages.....	71
5.2 Celkový obraz starých lidí v učebnicích Messages.....	72
5.3 Project.....	72
5.4 Celkový obraz starých lidí v učebnicích Project.....	73
5.5 Way to Win.....	74
5.6 Celkový obraz starých lidí v učebnicích Way to Win.....	75
5.7 Srovnání různého pojetí starých lidí v učebnicích Messages, Project a Way to Win.....	75
6 Závěr.....	77
7 Summary.....	80
Bibliografie.....	82
Seznam použitých internetových odkazů.....	83
Přílohy.....	85

Teoretická část

1 Úvod

Tato práce se zabývá hodnocením učebnic. Jedním hlavních cílů hodnocení je zjistit, zda analyzované učebnice anglického jazyka reflektují v zahrnutých tématech rychlý vývoj společnosti a s ním spojené změny. Máme na mysli především změny v pojetí mužské a ženské role ve společnosti, postavení osob odlišné pleti, osob handicapovaných a starých.

Práce si rovněž klade za cíl zjistit, jaký obraz světa je v učebnicích studentům předkládán. Jedná-li se o obraz reálný, který zobrazuje soudobou společnost a její postoje, či jedná-li se spíše o obraz světa ideálního. (Termíny reálný a ideální svět jsou blíže specifikovány v úvodu do praktické části práce.)

Diplomová práce se skládá ze dvou částí. Z části teoretické a praktické. První kapitola teoretické části se zabývá problematikou učebnic. Učebnice jsou zde definovány a pozornost je věnována také postavení učebnice v soudobé společnosti. Dále se zabýváme rolí učebnice ve vzdělávacím procesu, kritérii, která musí učebnice splňovat, aby získala doložku Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, a uvedeny jsou také výsledky obsahové analýzy učebnic majících ministerskou doložku. Analýza byla provedena zástupci expertní skupiny Varianty, která se zaměřila především na míru naplnění cílů interkulturní výchovy ve zkoumaných učebnicích. Evaluace a následný výběr učebnic je také jedním ze zařazených témat.

Další úsek teoretické části nabízí bližší specifikaci skupin osob, které následně rozebírá část praktická. Najdeme zde kapitoly zabývající se problematikou genderu a rasismu. Zahrnuto je také téma handicapovaných osob v učebnicích a téma zabývající se postavením starých lidí v soudobé společnosti.

Praktická část sleduje uvedená témata v rámci zkoumaných učebnic. Jednotlivé kapitoly nabízí závěrečné shrnutí a porovnání rozdílných či společných aspektů učebnic. Podrobnější informace týkající se použité metody a struktury praktické části nalezneme v jejím úvodu.

Konečný závěr nabízí celkové shrnutí zjištěných výsledků a odpovídá na výzkumné otázky položené v úvodu praktické části.

2 Učebnice

2.1 Vymezení pojmu učebnice a její postavení ve společnosti

Učebnice je velmi často důležitou součástí učebního procesu, a jako taková výrazně pomáhá práci učitele a podporuje snahu žáka. Tato kapitola si klade za cíl učebnici definovat a zjistit její statut ve vztahu k společnosti.

Jedna z možných definic učebnice zní takto:

*„Základní textová pomůcka pro žáka při vyučování a opora práce učitele. Obsahuje výklad učiva předepsaného učebními osnovami, jež stanoví rámcově nejen obsah, ale i formu prezentování učiva (vazby mezi strukturou textu a obrazovým doprovodem)“.*¹

Na pojem učebnice je možno nazírat z několika různých úhlů pohledu.

Pro jedny představuje pomůcku učitele, jiní ji vnímají primárně jako pomocníka žáka. Jedno je však jisté, měla by motivovat, jak žáky tak učitele, učivo předkládat jasně a tím následně zjednodušit proces pochopení dané látky.

Výstižnou definici učebnice a její popis uvádí Down (1982), který uznává postavení učebnice jako dominantní složky učebního procesu. Poukazuje na fakt, že učebnice je mnohdy jednou z prvních knih, se kterou děti přicházejí do užšího kontaktu a skrze kterou získávají své první čtenářské zkušenosti. Učebnice jsou veřejností uznávány jako nenahraditelné složky učebního procesu, i přesto však nemůžeme říct, že by této důležitosti odpovídala jejich koncepce.

Často dochází k nežádoucímu efektu potlačení zájmu studentů o učivo, což může být způsobeno nevhodným výběrem tématu nebo neadekvátní formou zpracování. Učebnice by se dala také nazvat průvodcem žáka na cestě ke vzdělání. Tento průvodce by měl cestu dětí usnadňovat a podílet se na utváření kladného přístupu žáků ke vzdělávání. V situaci, kdy je dítě již v prvních letech studia odrazováno od nabývání nových poznatků například tím, že vybraná učebnice dostatečně nereflektuje jeho zájmy, anebo se svým zpracováním stává velmi těžko pochopitelnou, můžeme těžko očekávat, že v nich probudíme touhu po vědění a že se tito lidé budou vzdělávat celoživotně. Přitom společnost právě jedince tohoto typu potřebuje a jsou pro ni nesmírným přínosem. Je proto potřeba mládež

---

¹ poslední revize 27.9. 2008

http://www.cojeco.cz/index.php?detail=1&id_desc=100403&s_lang=2&title=u%E8ebnice

k budoucímu studiu namotivovat a jednu ze základních cest nabízí právě učebnice. Je tedy více než žádoucí přikládat učebnici zásadní význam a věnovat jejímu výběru dostatek času.

Předmětem častých kritik učebnic je jejich nedostatečný pokrok a neschopnost reflektovat soudobé změny ve společnosti (Apple 1991).

Určitým vývojem prošel nejen způsob života, který lidé vedou, ale vyvíjely se také lidské postoje, názory a hodnoty. To, co bylo pro člověka žijícího v 19. století nepřijatelné, je dnes naprosto běžnou věcí. Učebnice by tedy neměla vychovávat děti v mylných představách světa, který tu již byl, ale měly by být co nejaktuálnější, řešit soudobé problémy světa a neudržovat zastaralé postoje a názory na určité skupiny obyvatelstva, když k tomu není důvod. Proč by měla učebnice znázorňovat jen úplné rodiny, když dnes velké množství dětí pochází právě z rodin rozvedených. Rozvod rodičů byl dříve faktem, za který se nejedno dítě stydělo, dnes je to však, bohužel, běžná součást života většiny dětí a nikdo se nad tím nepozastavuje.

Učitel může být v jistém slova smyslu označen za vůdce mas. Tím, že učí například čtení, může děti naučit mnohem víc. Texty, které děti čtou, mohou také vychovávat, poskytovat půdu pro morální vývoj, ovlivňovat jejich vnímání reality a pomáhat jim stát se nedílnou částí společnosti, ve které žijí (Apple 1991).

2.2 Role učebnice ve vzdělávacím procesu a její význam

Grégr dokazuje významnou pozici učebnice jako ukazatele školní úspěšnosti na příkladu zavádění učebnic do škol v rozvojových zemích. *„Již od dob, kdy bylo vzdělávání zpřístupněno všem, zpočátku jen v několika málo zemích, a později uznáno jako všeobecné právo, všeobecné užívání učebnic se stalo rozhodující pro zabezpečení efektivity vyučování a úspěšnosti edukace.“* (Grégr 1999:1) Učebnici jako faktor úspěšnosti studia zkoumal také Seguin (1989), který se zasloužil o reformu vzdělávacích systémů v řadě rozvojových zemí. Při snaze o tyto reformy byla za jeden z nejdůležitějších faktorů úspěšného vzdělávání považována příprava budoucích učitelů. Příprava budoucích učitelů je jistě prvkem velice důležitým, nicméně vzniklý problém výkonnosti žáků vyřešit nedokázala. Mezi hlavní příčiny selhání žáků patří nedostatek kvalitních učitelů, velký počet žáků na jednoho učitele a nedostatek didaktických pomůcek, které v některých oblastech

sice existují, ale v nedostatečném počtu a nejsou přizpůsobeny daným oblastem. Prokázalo se tak, že i v případě efektivního výcviku učitelů schopných plně využít získaných znalostí i dovedností, je absence učebnic natolik velkým problémem, že mezery ve výkonnosti žáků přetrvávají. Chybí tak nezbytná podpora učebního procesu. Z toho lze odvodit, že učebnice, která představuje oporu pro žáka, ale i učitele, má naprosto nezastupitelnou roli. Analýza výsledků v několika oblastech světa dokazuje, že s narůstajícím počtem dostupných učebnic stoupá školní úspěšnost. (Seguin 1989)

Tento fakt však zajisté nepopírá důležitou roli, kterou učitel ve vyučovacím procesu jednoznačně představuje, nýbrž pouze upozorňuje na důležitost učebnice a na následky, které může způsobit její dlouhodobá absence. To, že je učebnice pro učení klíčová, je již jasné. Jak by však měla být koncipována a co by měla žákům nabídnout je často věcí ne naprosto jednoznačnou. Subjektivní charakter učebního procesu, který je dán osobností učitele, se odráží také ve výběru učebnice. Aby plnila svou funkci, byla tedy oporou učitele a pomůckou žáka, měl by se učitel s jejím obsahem ztotožnit. To je dnes ve velké míře umožněno.

Systém vzdělávání v České republice je vytvářen na dvou úrovních. Úroveň státní představuje Národní program pro rozvoj vzdělávání a rámcové vzdělávací programy. Úroveň školská pak zahrnuje školní vzdělávací programy, podle kterých si školy tvoří výukové programy.² Tato možnost tvorby výukových programů pak učitelům poskytuje jistou volnost ve výběru učebních materiálů.

Školní vzdělávací program dovoluje jednotlivým školám, potažmo učitelům, zvolit si na základě svých zkušeností učebnici, která bude jejich požadavkům vyhovovat nejlépe. Samotná přítomnost učebnice však také není garantem úspěšnosti vyučovacího procesu. Učitel musí být schopen s učebnicí efektivně pracovat a předkládat doplňkový materiál, týkající se oblastí, ve kterých je učebnice nedostačující. Takto by tedy mohl být vymezen vztah mezi učebnicí a učitelem.

Zatímco pro učitele je učebnice oporou pro výuku, pro žáka představuje esenciální zdroj informací.

Proto je také důležitým faktorem učebnice její grafická stránka a vlastnost, která je v angličtině označována termínem *user friendly*. (Christoforou 1994)

---

²Poslední revize 10. 3. 2009

http://cs.wikipedia.org/wiki/R%C3%A1mcov%C3%BD_vzd%C4%9BI%C3%A1vac%C3%AD_program

Učebnice, která je označena tímto termínem je přehledná a svou formální stránkou zajišťuje rychlou a bezproblémovou orientaci. Učebnice však pro žáky nepředstavuje pouze zdroj informací, zahrnuje v sobě také hodnoty uznávané společností, ve které žije, její normy a postoje.

2.3 Kritéria pro udělení schvalovací doložky Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (dále jen MŠMT)

Učebnice, podle kterých se vyučuje na základních školách, obvykle mají ministerskou doložku. Zajímalo nás tedy, za jakých podmínek je možno tuto doložku získat a kdo se na rozhodování podílí.

Na základně e-mailové komunikace s pracovníci MŠMT jsme získali pouze hrubou představu o požadavcích, které jsou kladeny na učebnice ucházející se o ministerskou doložku. Dotaz na proces schvalování a na zaměření osob, které se schvalování účastní (zda je přítomen pedagog, psycholog atd.), nebyl zodpovězen vůbec a byli jsme odkázáni na internet (nebyla uvedena ani webová adresa) nebo na odbornou knihovnu. Nedostatek informací v těchto zdrojích byl však hlavním důvodem kontaktování ministerské pracovnice. Uvádíme alespoň shrnutí textu, který nám byl zaslán. Originální verze je k dispozici v příloze. (Příloha č. 1.)

V paragrafu 27, který má název *Učebnice, učební texty, školní potřeby*, ministerstvo uvádí, že pro přijetí či odejmutí doložky je rozhodujícím faktorem soulad či nesoulad učebního materiálu s cíli vzdělávání, s rámcovým vzdělávacím programem a s právními předpisy. Seznam učebnic a textů, které doložku získaly zveřejňuje ministerstvo ve Věštníku MŠMT. Školy se však při výběru učebnic či učebnicových textů nemusí řídit pouze tímto seznamem, lze používat i jiné materiály, které však opět musí být v souladu se vzdělávacími cíli a musí vyhovovat pedagogickým a didaktickým zásadám vzdělávání. Za splnění těchto podmínek zodpovídá ředitel školy. Dále se paragraf zmiňuje o dostupnosti učebnic, upřesňuje komu a za jakých podmínek jsou učebnice poskytnuty zdarma a specifikuje žáky, kteří jsou povinni učebnice vrátit a kteří nikoli.

Z následujícího shrnutí bohužel není možné získat představu o podmínkách, které musí splňovat učebnice pro získání doložky. K tomu snad lépe poslouží rozbor dokumentu posuzující učebnici Way to Win (dále analyzována v praktické části)

a uvádí konkrétní položky, které jsou při procesu schvalování posuzovány. Níže popsaný dokument byl získán neoficiální cestou od autorky učebnice.

Prvním hodnotícím kritériem je, jak už bylo řečeno výše, celkový soulad učebnice s kurikulárními dokumenty.

Nedílnou součástí rámcového vzdělávací programu, což je jeden z kurikulárních dokumentů, je také prezentace soudobých problémů světa, která má být zajištěna přítomností tzv. průřezových témat ve výuce. Průřezová témata si kladou za cíl formovat postoje a hodnoty žáků, což úzce souvisí s jejich představou o světě. Témata nejsou vyučována jednotlivě, ale procházejí napříč vzdělávacími oblastmi a umožňují tak propojení jednotlivých oborů.³

Mezi průřezová témata patří environmentální výchova, mediální výchova, multikulturní výchova, výchova demokratického občana, výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech, osobnostní a sociální výchova a výchova k sociálním dovednostem.⁴ Z toho multikulturní výchova, výchova demokratického občana a sociální výchova úzce koresponduje s výchovou k toleranci. Lze tedy říci, že prostřednictvím tří zmíněných průřezových témat lze v žácích probudit smysl pro lidskou solidaritu a odstranit tak řadu předsudků, které ve společnosti přetrvávají.

Dále se hodnotí odborná správnost obsahu učebnice a přiměřenost učebnice s ohledem na věk žáků (zřetel je kladen na text samotný i na grafickou složku). Dokument obsahuje celkem osm částí, z nichž poslední je slovní vyjádření recenzenta. Kompletní verze dokumentu je uvedena v příloze. (Příloha č. 2.)

Hledisko, které se jeví jako velmi důležité a je nepochybně správné, že je jedním z určujících kritérií, je metodické a didaktické zpracování učebnice. Zde se hodnotí provázanost učiva, vhodnost a použitelnost zařazených poznatků, motivační úroveň, podpora aktivity, míra uplatnění mezipředmětových vztahů atd. Problematika tolerance v učebnicích by snad mohla být zařazena do bodu 4.3

Vhodnost

---

³ Poslední revize 10. 3. 2009

http://cs.wikipedia.org/wiki/R%C3%A1mcov%C3%BD_vzd%C4%9BI%C3%A1vac%C3%AD_program

⁴ Poslední revize 10. 3. 2009

<http://www.zkola.cz/zkedu/pedagogictipracovnici/prurezovatemataramcovychvzdelavacichprogramu/Default.aspx>

a použitelnost zařazených poznatků a činností z hlediska kmenového učiva

a cílových kompetencí. Klíčové kompetence totiž zahrnují také kompetenci komunikační a personální a sociální. Žáci by tedy měli být schopni sociální interakce s veškerými vrstvami obyvatelstva, tedy i s menšinami. Aby však učebnice byla schopna žáky na tuto kompetenci připravit, měla by tuto pestrou škálu osob, které nepatří mezi majoritu (národnostní menšiny, handicapovaní a starší spoluobčané), alespoň v některých částech zmiňovat. Připravíme tak mládež

na budoucí bezproblémovou komunikaci s lidmi, se kterými se v životě nepotkávají každý den, ba co víc, otevřeme jim cestu ke kladnému chápání odlišnosti. To, že je člověk jiný, neznamená, že je špatný. To, že je člověk jiný, může také přitahovat lidskou pozornost a vzbuzovat přirozenou zvědavost. Od osob, které pocházejí z jiného kulturního prostředí, se můžeme mnohé přiučit a znalost jiných životních stylů a kultur nás zajisté obohatí pro další život. Tyto argumenty se potom stávají výchozími při výchově k toleranci.

K samotnému procesu schvalování učebnic, tak jak probíhá v České republice, se tedy nepodařilo zjistit téměř nic. Pro ilustraci uvádíme alespoň letný popis procesu výběru učebnic na Kypru, o kterém se zmiňuje Christoforou (1994). Tamní ministerstvo školství určuje učebnice, podle nichž se vyučuje na všech státních školách. Učebnice jsou tedy, na rozdíl od České republiky, jednotné. Můžeme předpokládat, že proces, který je používán při výběru učebnic na Kypru se nebude od procesu českého příliš lišit, s určitostí to však tvrdit nemůžeme. První krok je iniciován ministerstvem školství, které stanoví výbor pro výběr učebnic, jehož členové jsou inspektoři, dohlížející na celý proces, poradci, lidé zabývající se vývojem učebních plánů a zkušení učitelé, jež jsou v celém procesu nepostradatelní. Výbor nejdříve vymezí situaci, ve které bude k výuce docházet, stanoví vzorový profil studenta, jenž se bude podle učebnice vzdělávat, a v úvahu vezme také náležité učební osnovy. Učební osnovy zahrnují základní filozofii vzdělávání, cíle vzdělávání, hledisko jazykové i obsahové atd. Dále výbor prozkoumá a ohodnotí řadu učebnic dostupných na trhu a vybere učební materiál, který nejlépe vyhovuje vzdělávacím požadavkům, stejně tak jako potřebám, zájmům a schopnostem žáků i učitelů. V závěrečné fázi výbor navrhne ministerstvu jednotlivé materiály, jejichž schválení není v kompetenci výboru. Velice důležitou fází, která přichází již po výběru učebnic a po určitém časovém období,

ve kterém je učebnice používána, je požadavek ministerstva na zpětnou vazbu učitelů. Ministerstvo rozešle do škol dotazníky, požádá pedagogy o jejich vyplnění a o popsání silných a slabých stránek učebního materiálu. Výsledky zjištěné pomocí těchto dotazníků jsou následně použity při novém výběru učebnic.

Na Kypru se tedy jedná o situaci, kdy je učební materiál vybírán vyšší instancí. Řadoví učitelé v procesu výběru učebnice však také hrají svou roli, jejich názor není opomíjen a samotný výběr je tak doplněn o nepostradatelné hodnocení vyučujících pedagogů.

2.4 Obsahová analýza učebnic, které získaly doložku MŠMT

V této kapitole uvádíme shrnutí obsahové analýzy zabývající se učebnicemi, které získaly ministerskou doložku, a předkládáme jejich výsledné hodnocení.

V prvním pololetí roku 2001 bylo zástupci expertní skupiny projektu Varianty provedeno hodnocení obsahu učebnic, kterým byla udělena schvalovací doložka MŠMT.⁵ Projekt Varianty si kladl za cíl zjistit, do jaké míry učebnice naplňují cíle interkulturní výchovy, což úzce souvisí s tématem obrazu světa, který je prezentován v učebnicích. Dále tedy bude následovat stručné shrnutí obsahu práce a důraz bude kladen především na výsledky z oblasti sociologie.

Pozornost byla věnována řadám učebnic ze všech předmětů vyučovaných na ZŠ, pouze učebnice cizího jazyka zde zastoupena nebyla. Pro celkový obraz úrovně učebnic nám však postačí zobecněné výsledky, ke kterým analýza dospěla.

Cíle interkulturní výchovy lze rozdělit na obecné a konkrétní. Obecné cíle mají za úkol: „*vypěstovat v žákovi vstřícný postoj k sociokulturním odlišnostem, naučit žáka přispívat k rozvoji sociokulturně pluralitní společnosti, naučit žáka orientovat se v sociokulturně pluralitní společnosti a rozumět jí.*“ Konkrétními cíli rozumíme: „*naučit žáka reflektovat vlastní sociokulturní zázemí, naučit žáka reflektovat zázemí příslušníků ostatních sociokulturních skupin*

---

⁵ *Obsahová analýza učebnic pro základní školy* (online) leden 2002, poslední revize 30. 9. 2008 <http://www.varianty.cz/download/doc/books/18.pdf>

a uznávat je, naučit žáka komunikovat a spolupracovat s příslušníky odlišných sociokulturních skupin, naučit žáka vnímat odlišnosti jako příležitost k obohacení, nikoli zdroj konfliktu.“⁶(projekt Varianty 2002:2)

Práce uvádí také definici interkulturní kompetence v souladu s návrhem kapitoly Interkulturní výchova v Rámcovém vzdělávacím programu. Zmiňuje zde schopnost komunikovat a žít ve skupině, uplatňovat svá práva i práva druhých, chápat a tolerovat odlišné zájmy, být schopen vyjádřit své názory a postoje, být schopen poznávat a tolerovat odlišnosti jiných národnostních, etnických, náboženských, sociálních nebo sexuálních skupin.

Interkulturní kompetenci lze tedy chápat jako přirozenou lidskou schopnost žít ve společnosti, kde je jedinec schopen prosadit své názory a zároveň tolerovat názory a postoje osob, jejichž hodnotový systém není totožný. Ač se může tato kompetence jevit samozřejmou, zdaleka tomu tak není. Žáci přicházející do našich škol mají různé sociální a kulturní zázemí. Jistě se najdou takoví žáci, kterým je úcta k ostatním a respekt k odlišnostem vštěpován od útlého věku, v takových případech odvedli rodiče dobrou práci a škola se tak staví do role, která má za úkol pouze již získané postoje podporovat a udržovat. Mnohdy se tak však neděje, a proto je pro budoucí společnost nezbytné, aby škola interkulturní výchovu podporovala. Jedna z nejlepších cest vede skrze učebnice. Tolerance vůči odlišným skupinám je tak rozvíjena nepřímou, žák tedy vůbec nemusí vědět, že je k něčemu takovému veden. V rámci oborových předmětů je proto nutné věnovat pozornost nejen formálnímu obsahu, ale také tématům, která poskytují prostor pro diskusi a dávají žákům prostor vyjádřit svůj názor. Již při samotné diskusi se totiž žáci učí tolerovat ostatní, poskytují jim prostor pro vyjádření, jejich názor akceptují a naučí se i opodstatněné kritice, která neuráží, ale pouze konstatuje. Výuka jazyka (cizího i mateřského) poskytuje rozmanitým tématům značný prostor. Hlavním cílem výuky cizích jazyků je naučit žáky v daném jazyce komunikovat. Samotný výběr konverzačních témat je tedy velmi důležitý, protože určitým způsobem determinuje slovní zásobu žáka a přímo tak ovlivňuje směr, kterým se bude komunikace ubírat.

---

⁶ *Obsahová analýza učebnic pro základní školy* (online) leden 2002, poslední revize 30. 9. 2008 <http://www.varianty.cz/download/doc/books/18.pdf>

Výše zmíněná obsahová analýza sledovala výskyt informací o životě různých sociokulturních skupin, které žijí či žily v české a evropské společnosti. Dále se zaměřila na výskyt sociálních her v učebnicích, četnost podnětů, které pomáhají formovat postoje, toleranci, respekt a otevřenost k odlišným skupinám.

Na základě provedené obsahové analýzy bylo zjištěno, že naprostá většina učebnic popisuje život z pohledu příslušníka majoritní společnosti, což je sociálně zabezpečený křesťan nebo ateista české národnosti, heterosexuál. Informace o různých světech a exotických prostředích se v učebnicích vyskytovaly pouze zřídka. Kladem zkoumaných učebnic bylo zjištění, že převážná část učebnic nepodněcuje k intoleranci a nevyjadřuje stereotypní postoje. Zastoupení mužů a žen v obrazovém materiálu bylo rovnocenné, příslušníci však byli v absolutní většině členové majoritní společnosti. Z těchto prezentovaných názorů lze vyvodit závěr, že převážná část českých učebnic pro základní školy sice k intoleranci a ke stereotypu nenabádají, aktivně však na vytváření postojů a otevřenosti vůči odlišnostem nijak zvlášť nepracují.

Učebnice, která je v souladu s myšlenkami interkulturní výchovy, by měla splňovat pět následujících kritérií.⁷

1. *Obsahuje informace i o jiných sociokulturních skupinách než o majoritní*
2. *Prezentuje svět z mnoha úhlů pohledu*
3. *Prezentuje rozmanité sociokulturní vzorce jako rovnocenné a nepodporuje soutěž mezi nimi*
4. *Oceňuje sociokulturní diverzitu jako přínosnou a užitečnou*
5. *Odmítá předsudky a negativní stereotypy*

2.5 Evaluace a následný výběr učebnic

Jedním z náročných úkolů, před který je učitel postaven, je právě výběr učebnice. V roce 2004 byly přijaty nové kurikulární dokumenty, mezi nimi také

---

⁷ *Obsahová analýza učebnic pro základní školy* (online) leden 2002, poslední revize 30. 9. 2008 <http://www.varianty.cz/download/doc/books/18.pdf>

Rámcový vzdělávací program, které změnilý systém vzdělávací politiky České republiky. Učitelé tak získali pravomoc rozhodovat o výběru učebnice pro daný předmět. Při výběru mohou reflektovat své zkušenosti a vybrat učebnici, která bude pro danou školu nejvhodnější. Hlavním kritériem je zde, již výše zmiňovaný, soulad s cíli vzdělávání. Tato změna je pro řadu učitelů jistě vítaná, před reformou byla totiž učebnice stanovena a učitelé z ní museli učit, ať se jim zdála vhodná či ne. Pokud se totiž učitel s učebnicí neztotožní, nemůže z ní naplno těžit a často se uchyluje k jiným zdrojům. Funkce opory, kterou by učebnice ve vztahu k učiteli měla mít, je tak značně oslabena. Následně je také ovlivněn postoj žáků nejen k učebnici, ale mnohdy i k celému předmětu. Zabývá-li se učebnice tématy, která jsou žákům cizí nebo jsou pro ně směšná, ztrácí se tolik potřebná motivace k učení.

Williams (1994) upozorňuje na fakt, že způsob evaluace učebnic prošel během posledních dvaceti pěti let vývojem, který v různých fázích zdůrazňoval důležitost odlišných faktorů. V období humanismu byl kladen důraz především na znalosti (gramatika, schopnost překladu), v dalším období byla pozornost přesunuta na použitelnost jazyka (student by měl vědět, jak s jazykem nakládat). Dnešní doba uplatňuje progresivní hledisko, které klade důraz na osobní růst jedince, na jeho individualitu a autonomii.

Stavrou (1994) uvádí mezi čtyřmi oblastmi, na které by se měl člověk hodnotící úroveň a vhodnost učebnic zaměřit, oblast, kterou nazývá *Content suitability* (vhodnost obsahu). Do této oblasti přímo řadí problematiku vzorů chování, které učebnice dětem prezentuje.

Výše zmíněná oblast obsahuje také problematiku genderu, což v sobě zahrnuje způsob jakým jsou v učebnici prezentovány ženy a muži. Obzvláště dívky mohou být tímto vyobrazením silně ovlivněny. To, že učebnice dodržující konvenční rozdělení rolí, tzn. ženy stylizuje převážně do role matek a potlačuje jejich postavení ve veřejné sféře, může dívky dovést k názoru, že jejich, např. profesionální ambice jsou nežádoucí. Naopak učebnice, ve které najdeme obrázky žen z veřejné sféry (spisovatelky, astronautky atd.) v dívkách vzbuzují pocit, že jejich role není výhradně v rámci rodiny a podněcují další aspirace.

Dále do oblasti zabývající se vhodností obsahu zahrnuje problematiku náboženství a různých kultur. (Stavrou 1994)

Je jistě přínosem, když se žáci prostřednictvím učebnice setkají s jinými zvyky i s odlišným způsobem života. Tyto aspekty by měly být prezentovány jako nedílná součást světa. Poznání nových sfér otevírá lidskou mysl, rozšiřuje obzory a nesporně vytváří příznivou půdu tolerance k lidem jiného vyznání a barvy pleti.

Čtyři oblasti hodnocení učebnic, jak je stanovil Stavrou (1994):

(překlad autorky)

- a) *Pedagogický aspekt (posloupnost a spojitost, vývoj a postup)*
- b) *Obsahové náležitosti (náročnost odpovídající schopnostem studenta)*
- c) *Šíře obsahu (témata, znázornění, obrázky a jejich schopnost vzbudit zájem studenta)*
- d) *Vhodnost obsahu (prezentované role, různá kulturní prostředí, etnické skupiny, náboženská tematika)*

Výběru učebnice tak přirozeně předchází její evaluace, která výběr značně usnadňuje. Můžeme se však setkat s případy, kdy je člověk požádán o evaluaci učebnice, která již byla vybrána někým jiným. Nejde tedy s určitostí tvrdit, že výběru učebnice vždy nutně předchází evaluace. Jsou to procesy úzce související, avšak do jisté míry autonomní.

Christoforou (1994) považuje učebnici za viditelné srdce učebního procesu (překlad autorky). Je pravdou, že učitel má k dispozici ještě libovolnou škálu podpůrného materiálu, který představuje jistě vítané zpestření výuky jak pro žáky tak pro učitele, učebnice však zůstává hlavním bodem výuky. Správně vybraná učebnice totiž obsahuje výukové cíle, kterých chce učitel dosáhnout, ostatní materiály tak většinou pouze upřesňují nebo doplňují látku probíranou v učebnici.

Množství učebních materiálů, ze kterých má učitel na výběr je velké. Tento fakt představuje pozitivum pro zkušené učitele, kteří se v problematice dobře orientují a přesně vědí, po čem sáhnout. Začínající učitelé však mohou být velkou možností výběru zaskočení a výběr je pro ně značně obtížný. Užší škálu materiálu by zřejmě přivítali. Tady mohou pomoci již vypracované stupnice hodnocení učebnic, které poskytnou učiteli záchytný bod, ze něhož může vycházet. Kritérii, která by měla být zohledněna při výběru učebnic se zabývá např. Cunningsworth 1984, Hutchinson, Williams 1983, Sheldon 1988 atd. Nicméně, tyto seznamy představují pouze podpůrnou půdu pro výběr učebnice. Velmi záleží na subjektivním pohledu učitele a jeho zkušenostech. Výběr je ovlivněn také samotnými podmínkami

vyučování, je nutno zohlednit, jaké jazykové dovednosti má výuka rozvíjet. Zda má výuka připravit studenty na zkoušky nebo má rozvíjet komunikativní schopnost, do jisté míry determinuje výběr učebnice. Možnost výběru učebnice pro učitele představuje jistě velkou zátěž v podobě zodpovědnosti, špatný výběr může negativně ovlivnit budoucí výsledky studentů, za které je učitel do jisté míry zodpovědný. (Christoforou 1994)

Na druhé straně však dává možnost výběru učiteli svobodu, podporuje jeho autonomii a výuka se díky tomu mnohdy stává efektivnější. Učitel je také nepřímo nucen sledovat aktuální situaci na trhu učebnic cizího jazyka, rozvíjí tak sám sebe a to mu umožňuje jistý profesní růst. (Christoforou 1994)

V opačném případě, kdy si učitel/ka vybrat učebnici sám/sama nemůže, protože je například stanovena ministerstvem školství, se stává učitelova role pasivnější. Mnohdy se s učebnicí a jejím obsahem neztotožňuje, ale je nucen z ní učit. V tomto případě se efektivita výuky eliminuje a učebnice je nezáživná pro obě strany (učitel i žák). Aby této katastrofické vizi učitel zabránil, musí změnit vnímání své role a zamezit pasivnímu přijímání všeho, co učebnice poskytuje. Klíč k úspěchu tkví v používání učebnice. V prvotní fázi je třeba protřídit jednotlivé pasáže učebnice a rozhodnout se, které se žáky probrány budou a které nikoli, popřípadě vybrat doplňující materiál. (Christoforou 1994)

Faktory ovlivňující výběr učebnice (Christoforou 1994)

Pro výběr učebnice bylo stanoveno deset faktorů, které by neměly být opomenuty.

1. Profil studenta

Prvním faktorem, jenž je zahrnut v tomto kritériu, je obtížnost učebnice, která by pro studenta neměla být příliš těžká, ale ani příliš lehká. Příliš lehká učebnice totiž často vede ke ztrátě motivace a zájmu o učivo. Důležitý je také věk studenta a právě v tomto bodě Christoforou (1994) uvádí jeden z požadavků, který je pro naši práci důležitý. Zabývá se zde totiž vhodností vybraných témat, slovní zásoby, ale také sociálním kontextem a pohlavím studentů. Svou roli hraje rovněž velikost třídy a počet hodin, které student týdně absolvuje. Nelze opominout také důvod, proč se student jazyku učí, zda potřebuje získat tzv. akademické dovednosti (gramatika, spelling atd.) nebo zda si chce osvojit základní komunikaci v jazyce. Učebnice by měla do jisté míry odrážet zájmy studentů a utvářet jejich postoj k osvojovanému jazyku (lidé mluvící tímto jazykem a jejich kultura). Je dobré znát také sociální

prostředí, ze kterého žáci pocházejí, to totiž často určuje jejich zájmy a můžeme se tak prostřednictvím učebnice přiblížit reálnému světu, ve kterém žijí.

2. Základní filozofie a cíle vzdělávání

Naplňuje daná učebnice tyto představy?

3. Metodologie

Do metodologické části kritérií patří způsob prezentace učiva, zahrnuté vyučovací techniky, důraz na přesnost a plynulost jazyka a míra, do jaké učebnice podporuje iniciativu ze strany žáka i učitele. Zkoumá také zastoupení čtyř řečových dovedností (speaking, listening, reading, writing)

4. Lingvistické hledisko

Způsob, jakým učebnice prezentuje novou gramatiku, jak ji procvičuje a zda poskytuje také závěrečné shrnutí. Rozsah slovní zásoby, její adekvátnost, kontextová provázanost a způsob vysvětlení nových významů. Důraz je kladen také na výslovnost, způsob jejího procvičování a na intonaci, na zaměření aktivit (dostatečný prostor ke komunikaci, skupinová práce, různé typy cvičení, nutnost přítomnosti učitele u jednotlivých aktivit).

5. Tematický obsah

Je zajímavý, motivující, rozmanitý, vhodný pro daný věk, kulturně přijatelný? Vyhovuje učebním cílům? Poskytuje prostor zábavným aktivitám (hry, písně, hádanky, scénky atd.)? Najdeme zde také texty mající literární hodnotu (básně, výňatky z beletrie)? Jsou zde také témata zabývající se soudobými problémy světa? Témata, které učebnice obsahuje, se zabývá Cunnigsworth (1995). Ten ve své publikaci upozorňuje na podobné otázky jako Christoforou (1994), přidává však také hledisko rovnosti osob a skupin prezentovaných v učebnici. Konkrétně klade důraz

na obraz žen, který učebnice utváří, a doporučuje srovnat jej s obrazem mužů. Učebnice by tedy měla být genderově korektní, tzn. nezvýhodňovat jedno pohlaví na úkor druhého, ať již ve sféře soukromé či profesionální. Dalším bodem, který může pomoci při výběru učebnice, je otázka přítomnosti či absence rozmanitých skupin jako např. skupiny různých etnických původů, lidé s handicapem, ale také nástin lidí různých pracovních oborů.

6. Množství nové látky v lekcích

Postupuje učebnice příliš rychle nebo naopak pomalu?

7. Prostor pro opakování

Je ho dostatek?

8. Grafická stránka

Grafická stránka zkoumá jasnost a atraktivnost úpravy, množství ilustrací a jejich funkce (jsou tam pouze pro dekorativní účely nebo se určitým způsobem vztahují k probírané látce?), celkovou rozmanitost nebo monotónnost učebnice.

9. Náročnost učebnice z hlediska uživatele

Je orientace v učebnici snadná? Je uživateli poskytnut přehled osvětlující její strukturu? Jsou instrukce k jednotlivým cvičením jasné?

10. Podpůrný materiál

Zde se hodnotí možnost využívat v rámci učebnice pracovní sešity, vizuální materiál, poslechové nahrávky či shrnující testy.

3 Minoritní skupiny

Tato kapitola přímo navazuje na problematiku učebnic a snaží se zodpovědět otázku, do jaké míry jsou v učebnicích zastoupeny menšinové skupiny a co to vlastně menšinové skupiny jsou. Dále zmiňovaná témata představují aspekty učebnice, které by při jejím výběru neměly být opomenuty. Zatímco následující kapitola nabízí pouze obecný pohled na tuto oblast, kapitoly navazující rozebírají jednotlivé skupiny jako samostatné celky.

3.1 Vymezení pojmu

Minoritní, nebo-li menšinová skupina je definována počtem osob, který je v poměru k počtu příslušníků skupiny majoritní, nebo-li většinové, výrazně menší.

Sociologický slovník vymezuje menšinovou skupinu jako společenskou skupinu, jejíž příslušníci mají zpravidla snížený podíl na politické a ekonomické moci a nižší sociální status. Pojem menšina je zde potom definován jako skupina s menším počtem členů, než má v téže společnosti skupina většinová. V jiném pojetí je to skupina, která je ve společnosti znevýhodněna na základě připsaných znaků, jež jsou považovány ze strany příslušníků většiny za méně hodnotné. Ochrana práv menšiny je považována za jeden ze znaků vyspělé demokratické společnosti. (Jandourek 2001)

V první části definice se dozvídáme, že menšinové skupiny mají zpravidla snížený podíl na politické a ekonomické moci. Není to však pravidlem.

Tento fakt dokládá Švingalová na příkladu Jihoafrické republiky, kde byli černí obyvatelé v početní většině, avšak jejich přístup k rozložení zdrojů byl ve srovnání s možnostmi bílé menšiny značně omezený. Další pojetí, které Švingalová uvádí, definuje menšinovou skupinu jako společensky znevýhodněnou na základě připsaných znaků, mezi které můžeme zařadit odlišné náboženské vyznání, jiné kulturních hodnoty, sexuální orientaci, pohlaví, barvu pleti, tělesné nebo psychické postižení.⁸

O znevýhodnění společenského postavení můžeme mluvit také v případě starých lidí a nemusí to být nutně občané, kteří již dosáhli důchodového věku. (Problematika omezení na základě věku dále rozebrána v kapitole 7.) Trh práce v současné době poptává mladé osoby, a to často bez ohledu na jejich zkušenosti. Je samozřejmé, že mládí má své výhody. Mladý člověk je schopen rychlejší adaptace na stávající podmínky a často je i časově flexibilnější. Věk uchazeče o práci má často větší váhu než míra dosažených zkušeností, takže člověk, který již dosáhl věku, jenž není pro zaměstnavatele žádoucí, může být odmítnut pouze na základě svého věku. Stejná situace se potom opakuje, mluvíme-li o pohlaví uchazečů. Slovo diskriminace v rámci pohlaví jistě evokuje spíše znevýhodněné postavení žen nežli mužů. Pokud chce ale společnost stavět své základy na rovných příležitostech obou pohlaví, je nutno vyslechnout obě strany. Diskriminace mužů dnes také není žádnou výjimkou. I muži jsou často pouze na základě svého pohlaví v určitých profesích odmítáni, ba co více, kvůli předsudkům, které v dané společnosti vládou, o preferovanou práci ani nezažádají (např. učitel v mateřské škole, zdravotní bratr). Naopak žena, která vykonává typicky mužskou práci (např. dozorkyně ve věznicích), je společností považována za nedostatečně ženskou a opět je jen díky svému pohlaví stavěna do znevýhodněné společenské pozice.

Člověk se příslušníkem menšiny může stát dobrovolně anebo nedobrovolně. V prvním případě se jedná o rozhodnutí, kdy se člověk na základě svobodné vůle přihlásí k určité menšině, přejímá její hodnoty a životní styl (např. příslušnost k některé ze subkultur – např. Skinheads).⁹

---

⁸ *Majoritní (většinové) a minoritní (menšinové) skupiny* (online), poslední revize 24. 2. 2009 <http://www.multikultura.cz/multikulturalni-vychova/vychozi-pojmy/majoritni-a-minoritni-skupiny/>).

Národnostní menšina

Pojem národnostní menšina lze vymezit ve dvojitým smyslu:⁹

1. jako skupinu osob téže národnosti žijící v prostředí jinonárodní většiny
2. jako skupinu osob, která je v daném prostoru početně v menšině, zatímco v jiném státě tvoří táž národnost většinovou společnost

V České republice je za národnostní menšinu považováno společenství, které se od ostatních občanů odlišuje zpravidla společným etnickým původem, jazykem, kulturou a tradicemi. Tyto skupiny projevují vůli být považovány za národnostní menšinu ve snaze o zachování svébytnosti jazyka a kultury. V České republice patří k národnostním menšinám zejména: Romové, Židé, Bělorusové, Bulhaři, Chorvati, Maďaři, Němci, Poláci, Rusíni, Rusové, Řekové, Slováci, Ukrajinci, Vietnamci.⁹

Etnikum je termín, který bývá často používán ve významu národnostní menšiny, jejíž kultura se liší od kultury většinové, etnikum však není nutně totožné s národem. Rozdíl mezi rasou a etnikem tkví v tom, že příslušníci etnika nemají fyzické znaky, kterými by se výrazně lišili od příslušníků většiny. Větší důraz je kladen na odlišnost hodnot, norem, chování a jazyka. (Jandourek 2001)

Romové jsou často chápáni nejednoznačně, a to buď jako skupina etnická nebo rasová. Společně se Švingalovou¹⁰ se přikláníme k názoru, že Romové jsou skupina etnická. Barva pleti totiž není hlavní rysem, kterým se od většinové společnosti ČR odlišují. Jsou to především jejich zvyky, odlišný systém hodnot a jiný životní styl. Mají jiné historické kořeny a je tedy téměř nemožné chtít po nich, aby uznávali stejné hodnoty a aby se zkrátka přizpůsobili většině. Ale o přizpůsobení zde přeci nejde. Jako etnická skupina touží po zachování své kultury i jazyka, což je pochopitelné. Celý problém soužití, který je v dnešní době aktuální, tkví v nedostatku tolerance na straně většiny i menšiny a neschopnosti vzájemné komunikace.

4 Gender

---

⁹ *Majoritní (většinové) a minoritní (menšinové) skupiny* (online), poslední revize 24. 2. 2009 <http://www.multikultura.cz/multikulturalni-vychova/vychozi-pojmy/majoritni-a-minoritni-skupiny/>).

¹⁰ *Majoritní (většinové) a minoritní (menšinové) skupiny* (online), poslední revize 24. 2. 2009 <http://www.multikultura.cz/multikulturalni-vychova/vychozi-pojmy/majoritni-a-minoritni-skupiny/>).

4.1 Význam pojmu *gender*

Problematika genderu je aktuální, mluvíme-li jednak o jazyce, kde potom operujeme s termínem genderová korektnost, nebo o způsobu nazírání na určité kulturní skupiny, kterým přisuzujeme vlastnosti a chování typické pro muže nebo ženy. (Sunderland 1994)

Sunderland (1994) vysvětluje problematiku genderu na příkladu učitele, jenž svou přílišnou pozorností, kterou věnoval dívce při výrobě ptačí budky, spíše uškodil než-li pomohl. Sám později připustil, že v době jeho dospívání dívky takové práce nedělaly, a tak jí chtěl činnost svou pomocí usnadnit. Dívka naopak jeho pomoc vnímala jako projevenou nedůvěru v její schopnosti, jejíž původ viděla ve svém pohlaví. Původ povahových rozdílů a odlišných sociálních projevů mužů a žen lze také vidět v biologické předurčenosti. Eleonor Maccuby a Carol Jacklin roku 1974 provedli průzkum, který potvrdil, že muži mají větší sklony k agresivitě a cítí se být určitým způsobem prostorově nadřazeni, kdežto ženy cítí svou převahu ve složce verbální. Nelze však tvrdit, že kulturní rozdíly jsou dány pouze pohlavím jedince. Pohlaví a kulturní prvky se spolu navzájem prolínají a je možno tvrdit, že rozdílnost pohlaví představuje základ, na který kulturní rozdíly navazují. (Sunderland 1994)

Problém agresivity však v době, ve které žijeme, není zdaleka tak jednoznačný. Stále častěji se setkáváme s případy otevřené agresivity u dívek, které mnohdy svou intenzitou převyšují projevy agresivity chlapců. Opět s tím má něco společného gender a způsob výchovy, jaký se uplatňuje při výchově dívek. Ten je totiž značně odlišný od toho, který znaly generace před námi. Dívky byly vychovávány spíše k pokoře a záměrně v nich byla budována úcta k mužům. Dnešní styl výchovy je diametrálně odlišný. Dívky jsou vedeny k tomu, aby se mužům ve všem vyrovnaly aby se neostýchaly vykonávat profese dříve typické jen pro muže. Zkrátka po nich společnost žádá, aby byly povahově nekompromisnější a ambiciózní. Mnohé ženy se pak ve svém zaměstnání snaží vykompenzovat své pohlaví právě svou tvrdostí, kterou chtějí mužům dokázat, že jsou stejně dobré jako oni (typické hlavně pro ženy ve vedoucích pozicích). Nelze již tedy s určitostí tvrdit, že agresivita je typickým projevem mužů. Pravdou však zůstává, že i přes zjevnou snahu postavit ženu a muže na stejnou úroveň, je diskriminace žen stále aktuální, nevytrácející se problém.

Obecně lze říci, že pozice ženy ve společnosti není statická, ale naopak velmi proměnlivá. Také tento fakt by měl být v učebnici reflektován.

4.2 Projevy předpojatosti vůči jednomu z pohlaví v učebnicích

V současné době se odborníci zabývající se problematikou stereotypu a předpojatosti vůči jednotlivým pohlavím soustřeďují na způsob, jak tento rys řady učebnic odstranit.

Členové sekretariátu Britského společenství národů, v zastoupení Daviese (Commonwealth Secretariat Staff, Davies 1995) se v publikaci *Gender Bias in School Textbooks* zabývají právě touto problematikou. Při sestavování zásad, kterými by se editoři a vydavatelé učebnic měli řídit, je brán zřetel na složku textovou i obrazovou. Je nereálné předpokládat, že je možné v krátkodobém měřítku vytvořit zcela nový systém textů, který bude oproštěn od prvků předpojatosti vůči pohlaví, nicméně to neznamená, že je vše ztraceno. Zde potom záleží na učitelích, jak se k textu či ilustraci postaví.

Nechá-li nějakou složku učebnice, která obsahuje byť i jemné prvky předpojatosti vůči pohlaví (ať mužskému či ženskému) bez povšimnutí, utvrzuje tak v dětech postoje touto učebnicí prezentované. Na místě by bylo rozpoutat diskusi a zjistit tak, co si o dané problematice myslí žáci. Je-li například ženská postava vždy znázorňována pouze v soukromé sféře (tedy jako manželka, maminka, zahradnice atd.), je třeba zeptat se žáků, zda jsou to její jediné role, jestli má i jiná zaměstnání a jestli by role, ve kterých je zobrazena pouze žena, mohl vykonávat i muž. Platí to i naopak, pokud je muž vždy vyobrazen v roli živitele rodiny a pokud vykonává pouze tzv. mužské činnosti (opravuje auto, hraje fotbal atd.), bylo by namístě zavést diskusi a zjistit, zda si myslí, že je žena schopna vykonávat i tyto činnosti či nikoli. Diskusí se studenty tak může učitel rozšířit jejich obzory a obohatit jejich život o činnosti, o kterých by si dříve mysleli, že jsou pro jejich pohlaví nevhodné. Důležité je, aby pochopili, že v životě mohou dělat cokoli,

že jejich pohlaví je nijak neomezuje a že není podstatné, aby zapadali do jakéhosi rámce vytvořeného soudobou společností, ale že to, na čem opravdu záleží, je jejich štěstí a uspokojení z vykonávaných činností.

Učebnice, stejně jako jiná literatura, neobsahují prvky předpojatosti záměrně. Rysy, které tyto prvky obsahují, jsou obvykle velmi nenápadné a většinou zapadají do dlouhodobého rámce vnímání společnosti. Většina z nás se nad nimi ani nepozastaví, protože jsme ovlivněni stereotypním vnímáním světa. Tento způsob psaní se tedy může zdát neškodným, ale v dlouhodobém hledisku může mít negativní účinky na lidskou osobnost. (Davies 1995)

Rozlišujeme dva typy diskriminace, přímou a nepřímou. Přímá diskriminace je snadno rozpoznatelná a jsou to případy, kdy jsou ženy a dívky prezentovány jako podřadné pohlaví. Jeden z nejsmutnějších příkladů je zabíjení dětí ženského pohlaví, jejich nedostatečná výživa, odpírání vzdělání za účelem vykonávání domácích prací atd. Jiné typy přímé diskriminace se projevují sexuálním obtěžováním, které se může vyskytnout ve školách, stejně tak jako na pracovištích. Dalším projevem je vyloučení žen z určitých klubů nebo zákaz vykonávání určitých sportů. Existují také nerovné finanční podmínky pro ženy a muže v oblastech placení daní, práva na důchod nebo na soukromé vlastnictví. (Davies 1995)

Nesporným důkazem diskriminace žen je také výše ženského platu v porovnání s mužským. Ženský plat, získaný za práci téměř totožnou, ale odváděnou muži, je totiž o poznání nižší.

Rozpoznat nepřímou diskriminaci je mnohem obtížnější, protože může být často výsledkem formy jazyka, které není věnována příliš velká pozornost. Hovoříme tady o používání výrazů označujících muže v případech, kdy do referenční skupiny zahrnujeme také ženy. Autor nemá v úmyslu některé z pohlaví znevýhodňovat, použití výrazů zastupujících pouze mužskou složku však nabádá k myšlence, že mužský svět tvoří jakousi normu a z žen tak dělá menšinovou skupinu. (Davies 1995)

Problematika genderové korektnosti je náplní následující kapitoly.

4.3 Genderová korektnost v jazyce

Jak již bylo zmíněno výše, genderová korektnost jazyka je považována

za formu nepřímé diskriminace. Genderová korektnost v současné době představuje velmi diskutovaný problém. Existuje níže zmíněný zbraslavský seminář, který nabízí jistý úhel pohledu na gender v jazyce. Problém je však složitější. V českém jazyce nalézáme čím dál častěji výrazy přejaté z anglického jazyka, které jsou hojně používány a z periferie slovní zásoby se přesouvají do jejího centra. Vliv anglického jazyka na jazyk český je tedy nesporný. Není divu, že se genderová korektnost, která začala být diskutována nejprve v rámci jazyka anglického, stává probíraným tématem také v České republice. Pro oba jazyky však neexistuje stejné měřítko. Zatímco anglický rod je přirozený, český je gramatický. Proto nelze slepě kopírovat anglický vzor a snažit se uplatnit ženský rod za každé situace. Slovo, mající formu maskulina, v sobě totiž, v případě gramatického rodu, může zahrnovat rody oba, tedy mužský i ženský. Jednou z možností, jak genderové korektnosti v českém jazyce dosáhnout, je důsledné přechylování. Otázkou však zůstává, zda je to doopravdy nutné.

Následuje nástin obsahu semináře a aplikace problematiky genderové korektnosti v jazyce nejprve na jazyk český a poté také na anglický.

13. května 2006 se na zbraslavské základní škole uskutečnil seminář vzdělávacího modulu Rovné příležitosti v pedagogické praxi.¹¹ Hlavním tématem semináře byla genderová korektnost v jazyce, neboli rovné příležitosti ve způsobu komunikace, která nediskriminuje jedince z hlediska pohlaví.

Již v samotném úvodu semináře bylo možno v řeči přítomných učitelek jasně určit přetrvávající stereotypy v jazyce, které utvrzují mužskou dominanci (když se ženy představovaly, použily mužský rod: „Jsem pedagog...“). Podíl učitele na genderové výchově dětí je značný, proto byly přítomné ženy požádány, aby nakreslily žáky a žákyně v různých situacích. I tady se projevil určité stereotypy. Zobrazené holčičky měly často dlouhé blondřaté vlasy, stály někde v ústraní, byly hodné a zamilované. Naopak kluci byli často vyobrazeni s cigaretou a věnovali se lumpárnám. Podle statistik však kouří více dívky, ovšem tajně. Seminář byl uzavřen myšlenkou, na které se shodli všichni přítomní, a to sice, že chceme-li předávat vzory genderově korektní mluvy našim dětem, musíme začít nejprve sami u sebe.

---

¹¹ *Jsou žákyně žáci?*, 15. 5. 2006 (online), poslední revize 24. 2. 2009
<http://www.prezidentka.cz/argumenty.php?article=219&PHPSESSID=b1a62f1fe25238e5525de0f3daa72b93>

Chceme-li porozumět problematice rodu v angličtině, je potřeba počítat s faktem, že ne všechna slova mají svůj ženský protějšek. Např. slovo *teacher* by se dalo přeložit jako *učitel*, stejně tak by to však mohla být i *učitelka*. V singuláru je rod rozlišen pomocí zájmena, např. *She is a teacher*, v plurálu však rod nepoznáme. Slovo se tak stává rodově neutrálním a není možno přisoudit jej výhradně mužskému nebo ženskému rodu. Jiný případ nastává ve složeninách, které mají na konci slova příponu *-man/-woman*, př. *sportsman/sportswoman*. Zde je situace jednoznačná.

Také angličtina se snaží o genderově korektní mluvu a v rámci tzv. *Political correctness* nahrazuje některé příznakové tvary tvary nepříznakovými. Např. *chairperson* místo *chairman* nebo *firefighter* místo *fireman*.

5 Rasismus

5.1 Rasismus jako problém soudobé společnosti

Rasismus je stále jedním z nejdiskutovanějších problémů naší doby. V rámci České republiky mají děti možnost setkávat se téměř denně se spoluobčany vietnamského či romského původu. Jak však společnost na tyto minoritní skupiny nahlíží, rozhodně nepřispívá k rozvoji vzájemné tolerance a pochopení. I tuto problematiku by tudíž měly učebnice reflektovat. Žáci by se tak dozvěděli něco o jejich kultuře, o jejich domácím prostředí a snáze by tak pochopili, proč se mnohdy chovají jinak než majorita. Pochopili by, že to není jen vyjádření vzduchu nebo neochoty přizpůsobit se, a jejich názor, mnohdy ovlivněný přetrvávajícími předsudky společnosti, by se utvářel na základně znalostí a zdravého rozumu.

S výše zmíněnými menšinami české děti částečně vyrůstají, a tak pro ně představují přirozenou část společnosti. Jinak je to však, mluvíme-li např. o afroameričanech, kteří se v našich podmínkách příliš často nevyskytují. Když je pak dítě potká na ulici, nezdvořile a s údivem člověka pozoruje a mnohdy to dojde tak daleko, že se chce o černotě kůže přesvědčit dotykem. Tato situace by nenastala, kdyby učebnice zahrnovaly všechny lidské rasy, informace o jejich kulturním prostředí a o zemích, ve kterých převážně žijí. Došlo by tak k dnes tolik

žádoucím propojení v rámci mezipředmětových vztahů a výuka anglického jazyka by se mohla prolínat s látkou probíranou v zeměpise.

Otázkou rasismu se zabývá Šišková.

„Sociologické výzkumy veřejného mínění obyvatel naší většinové české společnosti v 90. letech vykazují v porovnání s ostatními zeměmi vysoké negativní postoje vůči jiným národnostem či etnickým skupinám – až 85 % populace přiznává negativní postoje.“ (Šišková 1998:9)

Je tedy zřejmé, že problematika rasismu je u nás více než aktuální a je potřeba pracovat na snížení negativního postoje občanů České republiky k příslušníkům jiné rasy. Šišková (1998) uvádí možné vysvětlení, které je založeno na faktu, že česká společnost, donedávna převážně bílá, není výchovou ani vzděláním připravena na jakékoli odlišnosti od české normy. Veškeré odchylky od standartu jsou pak vnímány se strachem z neznámého, který mnohdy hraničí až s xenofobním postojem. Tento strach pramení převážně z nedostatku objektivních informací a z generalizování negativních zpráv o všem, co není „naše“.

S přibývajícím počtem národních menšin v našich školách je tedy zapotřebí naučit děti pohybovat se ve svém okolí bez toho, aniž by své rasově odlišné spolužáky vnímaly negativně. K tomu může značně přispět osobnost učitele. Měl by jít svým postojem příkladem a chovat se ke všem žákům stejně, což znamená příslušníky jiné rasy nediskriminovat, ale také nezvýhodňovat. A právě přehnaně projevovaný soucit učitele může být to, co v ostatních žácích podporuje pocit, že jejich odlišný spolužák nějakým způsobem není normální a vyžaduje proto zvláštní zacházení.

Spěch a shon je jedním z výrazných rysů naší společnosti. Důležitou roli zajisté také hraje dnešní trend jistého egocentrismu. Lidé se soustředí spíše na sebe a na svou kariéru než na ostatní. Neochota přijímat nové, odlišné věci všeobecně, je často spojena s určitou leností, protože snažit se pochopit a poznat nepoznané dá práci.

5.2 Rasistický jazyk

Stejně jako v kapitole zabývající se problematikou genderu, i tady je nutno zmínit způsob, jakým řeč odráží lidské postoje. S rasistickým jazykem se setkáme

asi v každé společnosti, kde spolu žijí občané odlišných původů, odlišných ras. Jedná se o slova, kterými označujeme pouze danou skupinu obyvatelstva, nelze je tedy zobecnit a použít v jakémkoli kontextu. Nabízí se myšlenka, že autorem tohoto jazyka bude převážně majorita, je však pravdou, že tento proces je obousměrný.

Není pochyb o tom, že rasistický jazyk není nijak lichotivý, nýbrž má za úkol inkriminovanou skupinu urážet a zesměšňovat. Tento jazyk je používán pouze určitými skupinami obyvatelstva, které skrze jazyk vyjadřují své postoje vůči odlišné barvě kůže a staví se tak k lidem, kteří uznávají myšlenky rasismu.

„Rasismus je přesvědčení, že někdo tím, že má určité biologické znaky vlastní některé lidské rase, je méně nebo více hodnotným než ostatní, kteří tyto znaky nemají.

V krajním případě se může jednat o názor, že určité rasově vymezené skupiny obyvatelstva nejsou lidé, ale bytosti nižšího či vyššího řádu. Rasismus vede tedy k popření rovnosti lidí. Toto přesvědčení může pak implikovat nějaké jednání či pravidla jednání spočívající např. v ubližování někomu z důvodu jeho příslušnosti k určité rase.“ (Kretschmer 2007:1)

Asante (1998) uvádí určité termíny anglického jazyka, které jsou používány v různých oblastech pro označení osoby tmavé pleti, nikdy však k označení bělocha. Je to např. výraz *booi*, což označuje černého chlapce a výraz *meid* pro černou dívku. Kdyby byla slovem *meid* označena běloška, bylo by to považováno za velkou urážku. Samotné slovo je totiž používáno ve významu *nejubožejší zbabělec/lowest coward* (překlad autorky).

6 Lidé s handicapem v učebnicích

Lidé s určitým zdravotním postižením také neodmyslitelně patří k menšině, která je součástí společnosti, ve které žijeme. V mnohých případech však tito lidé nejsou vnímáni jako rovnocenní spoluobčané, jsou vnímáni jako něco odlišného, politováníhodného. Také komunikace s touto skupinou obyvatel je pro mnohé přinejmenším nepříjemná, což nepramení z nějaké averze, ale spíše z faktu, že neví, jak na to. Jedním z možných řešení, jak lidem handicapované spoluobčany přiblížit, je jejich integrace do běžných školek či škol. Důležitou roli zde hraje věk,

ve kterém je dítě integrováno. Všeobecně platí, že čím dříve integrujeme, tím lepších výsledků můžeme dosáhnout. Děti předškolního věku se nestaví k odlišnostem negativně a přijetí odlišného kamaráda tak pro ně nepředstavuje žádný problém. V starším školním věku je proces integrace o poznání složitější a mnohdy se nemusí podařit vůbec.

Ne všechny školy však takovouto integraci umožňují a ne všichni rodiče jsou jejími příznivci. K tomu, aby byl do třídy přijat tělesně postižený spolužák, je potřeba získat souhlas rodičů. Paradoxem je, že jedná-li se o přijetí žáka, u kterého jsou problémy spíše psychického rázu a nejsou tak na první pohled vidět (např. zvýšená agresivita), není souhlasu rodičů zapotřebí.

V případě, že integrace umožněna není a děti tak do přímého kontaktu s handicapovanými lidmi nepřicházejí, opět nastupuje učebnice jako základní zdroj informací o lidech žijících s tělesným postižením, o způsobu jejich života a o překážkách, jež musí překonávat a které si běžní lidé ani neumí představit. Je však také na místě zobrazovat tyto lidi v jejich profesích a ne jako osoby vzbuzující soucit. Řada z nich jsou totiž velmi silné osobnosti žijící plnohodnotným životem.

Sleeter a Grant (1991) uvádí, že přítomnost handicapovaných lidí v učebních je téměř nulová. Když se však v učebnici vyskytnou, jsou často vyobrazení v interakci s člověkem bez postižení, který se jim snaží být nápomocen. Příležitost ukázat lidi s handicapem jako občany, kteří byli a jsou pro společnost významným přínosem, tak zůstává nevyužita. Textová složka se lidmi s handicapem nezabývá vůbec, jako by jejich existenci ignorovala. Sféra, ve které jsou vyobrazení, je převážně soukromá. Učebnice zobrazují spoluobčany s handicapem při činnostech jako jsou sporty nebo jiné zájmové aktivity. Sféra pracovní je tak zcela vypuštěna. Nejčastěji se setkáme s osobou v kolečkovém křesle, která buď sedí a nedělá nic, anebo řeší matematický problém s kalkulačkou, případně pracuje s rostlinami. Často je prezentován také obraz lidí s handicapem pracujících s počítačem. To jsou nejčastěji lidé slepí, jimž pomáhá Braillovo písmo, nebo lidé bez horních končetin, pracující pomocí nástroje, který je ovládán ústy.

7 Znevýhodněná pozice starých lidí

Postavení starých lidí v soudobém světě je často vymezováno zaměstnavateli, kteří dávají přednost mladším žadatelům o práci, čímž odsouvají starší občany na okraj společnosti. Tím dochází k diskriminaci na základě věku. Situace je taková, že mnoho žadatelů, kteří přesáhli věkovou hranici 50 let se za svůj věk doslova stydí a o určité druhy práce, které odpovídají jejich ambicím ani nezažádají. na okraj společnosti. Tím dochází k diskriminaci na základě věku. Situace je taková, že mnoho žadatelů, kteří přesáhli věkovou hranici 50 let se za svůj věk doslova stydí a o určité druhy práce, které odpovídají jejich ambicím ani nezažádají.

Diskriminaci z důvodu věku připouští i Petr Nečas, ministr práce a sociálních věcí.

"Považuji to za nesmírně škodlivé. Stát proti tomu musí vystupovat, i když v tom hrají roli kulturně sociální stereotypy. Ty spočívají v mýtu, že lidé nad padesát nejsou schopni učit se novým věcem, že nezvládají moderní technologie. Za posledních osm let se však zaměstnanost lidí nad 55 let zvýšila z 37 na 45 procent. Podíl lidí této věkové skupiny v celkové kvótě zaměstnaných vzrostl mezi lety 1993 - 2006 ze sedmi na patnáct procent. Cestou, jak stávající situaci zlepšit, jsou částečné úvazky pro lidi nad 55 let a zvláště kolem důchodového věku." (Škodová 2008:2)

„Ageism“, jak nazýváme problematiku diskriminace starých lidí v angličtině, se však od jiných „ismů“ liší, a to hned z několika důvodů. Na rozdíl od diskriminace na základě pohlaví nebo barvy kůže, která se z časového hlediska nemění, je diskriminace na základě pokročilého věku relativně individuální záležitostí. Názor člověka na to, kdo je a kdo ještě není starý, se totiž během vývoje mění. Druhým prvkem, který tento „ismus“ odlišuje od ostatních, je fakt, že do kategorie starých lidí se postupem času dostane každý (pokud nedojde k předčasnému úmrtí). Kdežto např. do skupiny, která je diskriminována na základě barvy kůže se buďto narodí nebo ne.¹²

Předsudky vůči starým lidem, které se ve společnosti vyskytují, by tak mohly být odbourávány opět prostřednictvím učebnic. Učebnice by měly poskytovat příklady starých lidí, kteří stále žijí plným, aktivním životem, a nepředstavovat tuto

---

¹² *Ageism: Introduction*, 27. 2. 2009 (online), poslední revize 1. 3. 2009

<http://www.webster.edu/~woolfm/ageism.html>

skupinu jako již nepotřebnou, pouze dožívající. V dětech by měl být posílen respekt vůči starým lidem, měly by se naučit vidět nejen starou tvář plnou vrásek, ale především člověka, který má velké životní zkušenosti.

Praktická část

1 Úvod

V praktické části se budeme zabývat analýzou tří učebnic anglického jazyka, které jsou vhodné pro výuku žáků druhého stupně základních škol nebo víceletých gymnázií. Jedná se o následující učebnice.

Project 1, 2, 3, Hutchinson T., Oxford University Press 1999

Messages 1, 2, 3, Goodey D., Goodey N., Craven M. (účast uvedena pouze u třetího dílu), Cambridge University Press 2006

Way to win 6, 7, 8, Betáková L., Dvořáková K., Fraus 2005

Zatímco první dvě zmíněné učebnice jsou očíslovány podle dílů, první díl tedy představuje úroveň nejnižší, učebnice *Way to Win* je označena číslem ročníku, pro který je učebnice zamýšlena.

Výběr učebnic, které jsou podrobeny analýze, byl ovlivněn dvěma faktory. Prvním z nich je zastoupení tří odlišných nakladatelství. V učebnicích stejného nakladatele by se totiž mohly objevovat podobné rysy v oblasti obsahové i grafické, což by bylo pro náš výzkum nežádoucí. Druhým důležitým faktorem je potom zastoupení nakladatelství českého i zahraničního. Můžeme tak sledovat jistou paralelu mezi způsobem, jakým se dívá na svět společnost zahraniční a tuzemská. Konkrétně tedy budeme sledovat pohled na svět společnosti britské (*Oxford University Press*, *Cambridge University Press*) a společnosti české (*Fraus*).

Z posledního kritéria, které jsme při výběru učebnic zohlednili, přímo vyplývá výzkumná otázka č. 1.

Výzkumná otázka č. 1

Vychovávají učebnice britských nakladatelství své žáky k toleranci vůči odlišnostem, k demokratickému myšlení a k rovnému postavení mužů a žen důsledněji než učebnice české?

(Demokratické myšlení totiž úzce souvisí s pohledem na svět, potažmo se podílí na jeho utváření. Proto považujeme i tento aspekt učebnice za důležitý.)

Výzkumná otázka č. 2

Zobrazují učebnice svět reálný nebo ideální?

(Ideálním světem myslíme svět úplných rodin, svět šťastných, krásných, mladých, zdravých jedinců bez osobních problémů.)

Práce si klade za cíl zjistit, jaký obraz společnosti učebnice prezentuje (reálný nebo ideální), jak ovlivňuje dětský pohled na svět, jak se podílí na utváření názorů a postojů, v jaké míře zobrazuje minoritní skupiny a jejich postavení ve společnosti.

K zodpovězení výzkumných otázek poslouží analýza, která se bude soustředit na okruhy dříve představené v teoretické části práce.

- Zobrazení mužů a žen
- Výskyt osob odlišné pleti a prezentace jejich kulturního prostředí
- Handicapovaní lidé a pojetí jejich role ve společnosti
- Postavení starších spoluobčanů vyplývající z celkové koncepce učebnice

Výzkumné otázky jsou konstruovány na rovině obecné. Jsou proto společné všem okruhům, které se budou tolerancí v učebnicích zabývat podrobněji. Praktická část je rozdělena do čtyř kapitol, z nichž každá obsahuje hodnotící kritéria, podle kterých se budou učebnice analyzovat. Stanoveny jsou také hypotézy, které jednotlivé kapitoly potvrdí nebo vyvrátí. Hypotézy byly formulovány na základě předchozích zkušeností autora stejně jako uvedená hodnotící kritéria.

Učebnice jsou nejprve posuzovány jednotlivě, závěr následně poskytuje vzájemné porovnání zjištěných faktů. Každý rys učebnice, který se vztahuje k danému tématu, je dále popsán a rozebrán, čímž je přiblížena představa celkového dojmu, jakým učebnice na svého uživatele působí. Analyzovány jsou vždy tři díly učebnice, z nichž první díl je podroben analýze nejobsáhlejší a nejpodrobnější. Již

z prvního dílu je totiž většinou patrná koncepce celé edice. Zatímco první díl učebnice bude popsán téměř celý, z dalších dílů jsou vybrány pouze úseky pro zkoumané téma nejzajímavější. Výzkumu je podrobena složka textová i grafická.

Na konci každé kapitoly jsou učebnice posouzeny z hlediska míry naplnění cílů výchovy k toleranci, k otevřenosti vůči odlišným kulturám a zohledněna bude také míra, do jaké se učebnice podílí na tvorbě či rušení genderově stereotypních obrazů. V neposlední řadě bude uveden také celkový obraz inkriminované skupiny lidí, který vyplývá z pojetí učebnice.

Práci uzavírá shrnutí výsledků, které byly zjištěny během analýzy. Učebnice jsou porovnány z hlediska naplnění výše zmíněných cílů a je zařazeno také hodnocení slabých a silných stránek učebnic.

2 Zobrazení mužů a žen

První zařazená kapitola se zabývá zobrazením mužů a žen ve výše zmíněných učebnicích anglického jazyka. Téma v sobě zahrnuje problematiku rolí, ve kterých jsou obě pohlaví prezentována, což úzce souvisí se stereotypy převládajícími ve společnosti. Pozornost bude věnována zastoupení mužského a ženského faktoru ve sféře soukromé, čímž je myšlena sféra rodinného působení a volného času, a ve sféře veřejné, která zahrnuje působení profesní. Vycházíme ze tří hypotéz.

H1: V soukromé sféře jsou častěji znázorňovány ženy.

H2: Jedná-li se o zobrazení rozmanitých pracovních činností a povolání, jsou častěji znázorněni muži.

H3: Učebnice často znázorňují muže a ženy při vykonávání tradičních profesí a jiných činností, které jsou společností vnímány jako, pro dané pohlaví, typické.

(Tradiční profesí je myšlen např. boxer nebo řidič kamionů, v případě muže, a baletka nebo zdravotní sestra, v případě ženy. Za tradiční činnost pro muže pak můžeme označit např. spravování elektrických spotřebičů nebo opravu nábytku, za tradiční činnost pro ženy mohou být považovány např. domácí práce nebo šití.)

Sledovaná kritéria pro hodnocení učebnic:

1. Poměr výskytu mužů a žen ve složce textové i obrazové

2. Zastoupení mužů a žen v soukromé a veřejné sféře
3. Stereotypní vyobrazení tradičních mužských a ženských rolí

Dále následuje popis vyobrazení mužů a žen v jednotlivých učebnicích, v pořadí *Messages*, *Project* a *Way to Win*.

2. 1 Messages

Již titulní strany všech tří dílů učebnice jednoznačně určují, že se jedná o knihu určenou studentům dospívajícím. Obálka je zajímavě barevně řešena a ústřední motiv tvoří fotografie zobrazující studenta či studentku. U prvního dílu se jedná o mladého zvědavého chlapce zkoušejícího alternativu telefonního spojení, které pravděpodobně sám vyrobil. Druhý díl zobrazuje mladou dívku radostně hovořící do amplionu. Naproti tomu fotografie titulní strany třetího dílu působí mnohem umírněnějším dojmem. Zobrazena je dívka, tentokrát starší než u předchozích dílů, jež s úsměvem na tváři zapisuje poznámky do svého diáře nebo si snad píše deník. Autoři učebnice tedy zohlednili věk studentů, kterým je učebnice určena, a stejně tak přizpůsobili i činnost, jakou se dospívající jejich věku pravděpodobně zabývají. Zastoupení mužů a žen na titulní straně je naprosto vyrovnané, čtvrtý, navazující díl totiž zobrazuje muže.

Ústřední motiv, fotografii studenta či studentky, obklopují drobné ilustrace znázorňující zajímavé předměty či činnosti. Podněcují tak lidskou zvědavost a nabádají ke studiu učebnice. Předpokládá se totiž, že uvedené podněty budou dále v učebnici zmíněny a objeví se jako součást tematické náplně lekcí.

Následuje rozbor jednotlivých dílů učebnice *Messages* a zhodnocení společných rysů, které se vyskytují ve všech dílech.

Messages 1

První lekce učebnice představuje skupinu tří dětí, odhadovaný věk v rozmezí 12 – 13 let, která nás provází celou učebnicí. Skupina se skládá ze dvou chlapců

a dívky, sestry jednoho z nich. Jelikož se jedná o děti, zastoupena je pouze sféra soukromá. Za zajímavou činnost prezentovanou v lekci lze označit surfování, kterého se účastní chlapec i dívka.

V druhé části první lekce se objevuje již známá sourozenecká dvojice dětí a jsme seznámeni ještě s dětmi dalšími, konkrétně se dvěma chlapci a jednou dívkou. Skupina společně tvoří hudební skupinu. Zajímavé činnosti se tedy účastní obě pohlaví. Jeden z chlapců hrajících v hudební skupině je potom zmíněn ještě jednou, tentokrát v souvislosti s poslechem rádia, které je zaměřeno na zeměpisnou tematiku. Jako doplněk k článku, který se zabývá kulturou jednotlivých oblastí Velké Británie, je přiložen obrázek surfující dívky a dívky jedoucí na kole. V závěru lekce se dozvídáme více o jednom z chlapců základní trojice, který se zmiňuje o svém kamarádovi a společně jsou vyfotografováni se skateboardy.

Osoby mužského pohlaví zobrazené v první lekci početně mírně převyšují osoby pohlaví ženského, rozdíl však není nijak výrazný a celkový dojem je vyrovnaný, nijak nepreferující jedno pohlaví.

Druhá lekce již, na rozdíl od první, představuje i osoby dospělé. Učebnice nás seznamuje s rodiči sourozenecké dvojice. Oba, otec i matka, jsou zobrazeni ve sféře soukromé, a to konkrétně doma. Otec pije kávu a podává synovi krabičku na svačinu, matka je znázorněna s ručníkem na hlavě. Konverzace probíhá vyváženě mezi všemi členy rodiny. Ženy ve svých profesích, tedy ve sféře veřejné, jsou v lekci zastoupeny dvakrát. Jednou se jedná o ženu věnující se extrémním sportům, podruhé jsou to dvě známé tenistky. Nelze tedy říci, že by byly zobrazeny při výkonu povolání, která jsou pro ženské pohlaví typická.

Část lekce zabývající se sběratelstvím představuje čtyři sběratele pohlaví mužského a jednu ženu. V další sekci se kapitola zabývá popisem oblíbených činností a předmětů. O svých zálibách zde hovoří děti, v zastoupení tří chlapců a dvou dívek. Článek o Londýně je ilustrován fotografií turistů, na které jsou převážně muži, a jako ukázkou voskové figuríny ukazuje známého fotbalistu. V textu však zmiňuje i voskové figuríny slavných žen. Pokud se jedná o zobrazení dětských kamarádských dvojic, jedná se vždy o dvojice stejného pohlaví.

V druhé lekci je uveden úvodní díl příběhu, jehož hlavní hrdinkou je dívka. Každá další lekce potom obsahuje kapitolu, která příběh dále rozvíjí.

Ve třetí lekci nás sourozenecká dvojice seznamuje se svými zájmy. Zajímavé je sledovat rozvrstvení různých aktivit mezi sourozenci. Dívka se zajímá o umění

a francouzský jazyk což jsou záliby, které můžeme označit za jedny z tradičních.

Na druhou stranu však hraje také hokej a je členkou klubu juda. Dívka se také zajímá o počítače, hovoří o sobě jako o osobě na počítačích závislé, chlapce však počítače příliš nezajímají. Genderové stereotypy určitých aktivit jsou tedy vyvráceny.

Článek zabývající se školským systémem anglicky mluvících zemí je doplněn o fotografie studentů a studentek, jejichž poměr je vyrovnaný. Fotografie z prostředí knihovny zobrazuje dívku, která si vypisuje poznámky z knihy. Cvičení, rozebírající aktivity typické pro danou část dne, popisuje běžný den čtrnáctileté dívky žijící v Británii. Dívka je juniorskou mistryní ve skocích do vody, dále je zde zobrazena její role studentky a dcery. Zastoupena je tedy sféra soukromá i veřejná. Skoky do vody jsou nepochybně zajímavou činností, která je, v tomto případě, vykonávána ženou.

Lekce uvádí také ukázkový dopis chlapce žijícího mimo Velkou Británii, který popisuje svůj způsob života. V dopise je zahrnut také jeho rodinný život, včetně matky, babičky a sester. I když je hlavní postavou osoba mužského pohlaví, zmínkou o členech rodiny pohlaví ženského se jakákoli možná nadřazenost stírá.

Při popisu typického dne chlapce, jenž je členem ústřední trojice dětí, se setkáváme s postavou jeho matky. Zastoupena je zde sféra osobní i veřejná. Zmíněna je ranní společná snídaně se synem a odchod do zaměstnání, konkrétně se jedná o profesi zdravotní sestry.

Čtvrtá lekce představuje muže ve sféře soukromé, zastupuje zde roli otce, který komunikuje s dcerou. Sféra soukromá je zde zastoupena také dvěma sestrami, které se rozhodují, co budou vařit. Jednou se zde objevuje muž ve sféře veřejné, a to vědec Stephan Hawking.

Zajímavé činnosti zařazené do lekce páté (práce na ranči, bowling, sledování fotbalového zápasu, nakupování oblečení) vykonávají obě pohlaví. Veřejná sféra je zde zastoupena ženou, jejíž povolání je učitelka.

Závěrečná šestá lekce se zabývá významnými lidmi z naší minulosti (vědci, hudebníci, kosmonauti, malíři, atd.). Z deseti uvedených osobností jsou pouze dvě ženského pohlaví. Zajímavá činnost je zde zmíněna dvakrát. Poprvé je to výzkumná práce s gorilami, kterou se zabývá žena, podruhé se jedná o cestu na severní pól, jež je uskutečněna mužem.

Messages 2, 3

Druhým a třetím dílem učebnice Messages se již nebudeme zabývat tak zevrubně, jelikož jsou koncipovány ve stejném duchu jako díl první. Uvádíme pouze nejzajímavější prvky týkající se zobrazení mužů a žen.

Druhým dílem učebnice nás opět provází již dříve zmíněná skupina dětí. Dospělé osoby jsou v knize eliminovány na minimum. Setkáme se s nimi většinou v roli významných osobností, kde jsou častěji zobrazováni muži. Dále je jim přiřknuta role otce a matky, to však velmi zřídka, a nebo jsou představeni jako osoby, které se s žáky dělí o své zajímavé zážitky.

Ženy, zobrazené ve veřejné sféře, velmi jemně převažují nad muži. Ženy vykonávají některá z tzv. tradičních povolání, např. učitelka, sekretářka. Jsou zde však zastoupena i povolání méně stereotypní, např. plavkyně nebo členka orchestru. Muži se často objevují v roli profesionálního sportovce nebo řidiče. V soukromé sféře se objevují častěji muži, kteří se věnují svým zálibám. Mezi mužskými zájmy zde dominuje sport, který se u žen překvapivě v soukromé sféře nevyskytuje téměř vůbec. (Narazíme však na případ profesionální plavkyně.) Z dalších aktivit lze jmenovat stanování, nakupování, práci na zahradě nebo zájem o astronomii. Ženské aktivity spadající do soukromé sféry jsou často totožné s některými mužskými, jsou tedy vykonávány oběma pohlavími současně. Jízda na koni je však zmíněna pouze v souvislosti s pohlavím ženským.

Třetí díl učebnice se od prvních dvou dílů mírně liší. Jak již bylo řečeno v úvodu, dívka zobrazená na titulní straně učebnice je starší než děti zobrazené v dílech předešlých. Tento fakt reflektuje celý třetí díl. Mízí nám známá trojice dětí a setkáváme se zde s již méně kompaktní skupinou dospívajících, jejichž odhadovaný věk se pohybuje v rozmezí 15 – 16 let. Postavy dospělých osob se zde vyskytují častěji a změnou prošly také vztahy mezi chlapci a dívkami. Zatímco první dva díly zobrazují přátelství chlapce a dívky spíše v rámci skupiny, třetí díl prezentuje kamarádský vztah chlapce a dívky také mimo větší skupinu lidí.

Muži zastoupení ve veřejné sféře mírně převyšují nad ženami, rozdíl však není nijak výrazný. Obory veřejné sféry prezentované ženami jsou velmi zajímavé a nelze je označit za tradičně ženské. Jedná se např. o povolání pilotka, atletka, závodnice na olympiádě, vědkyně nebo výzkumnice. Značný početní rozdíl však poskytuje sféra soukromá. Ženy pohybující se ve sféře soukromé totiž téměř

čtyřikrát převyšují počet zobrazených mužů. Role, ve kterých se muž objevuje, jsou primárně dvě, a to role otce a muže zajišťujícího obnovu domova (malování).

Jiná situace nastává, jedná-li se o obraz známých osobností. Zde představují muži většinu a nad ženami převažují v přibližném poměru 7:1.

2.2 Celkový obraz mužů a žen v učebnicích Messages

Můžeme konstatovat, že učebnice Messages nijak výrazně neupřednostňují jedno pohlaví před druhým. Zastoupení působí vyváženým dojmem a role, ve kterých jsou obě pohlaví zobrazována, nejsou pouze tradiční. Najdeme zde ženy v roli matky, učitelky, zdravotní sestry, ale také ženu jako první pilotku, plavkyni nebo příležitostnou řidičku Formule 1. Srovnatelná situace může být konstatována v případě mužů. I muži se objevují v roli otce nebo muže opravujícího vybavení domácnosti. Na druhou stranu se v učebnici setkáme s řadou mužů, kteří se stali významnými osobnostmi, mezi něž patří vědci, průzkumníci, bojovníci za lidská práva apod.

Zajímavým poznatkem je fakt, že pokud se v učebnici vyskytl obraz člověka používajícího učebnici ke studiu, byla to ze dvou případů dvakrát dívka. Tady můžeme hledat přetrvávající stereotypní rozdělení rolí. Faktem také je, že pokud se v učebnici objevily kapitoly zabývající se významnými osobnostmi minulosti či přítomnosti, byli, v převážné většině případů, zobrazeni muži. Nemyslíme si však, že jsou zde ženy diskriminovány. Pokud byli muži ve zmiňovaných oblastech úspěšnější, není důvod se o nich nezmínit, i když tak získají výraznou převahu nad ženami.

Vyjádření ke stanoveným hypotézám:

H1: V soukromé sféře jsou častěji znázorňovány ženy.

Hypotéza se potvrdila, pouze hovoříme-li o třetím dílu učebnice, v ostatních případech bylo zastoupení poměrně vyvážené.

H2: Jedná-li se o zobrazení rozmanitých pracovních činností a povolání, jsou častěji znázorněni muži.

Hypotéza byla vyvrácena. Je pravdou, že ženy jsou znázorněny při výkonu tradičních činností, ty však jednoznačně nepřevyšují činnosti rozmanité, pro ženské povolání netradiční.

H3: Učebnice často znázorňují muže a ženy při vykonávání tradičních profesí a jiných činností, které jsou společností vnímány jako, pro dané pohlaví, typické.

Hypotéza není zcela pravdivá. Muži a ženy v učebnici tradiční profese vykonávají, ale jsou zmíněny pouze okrajově. Netvoří hlavní náplň jejich života.

2.3 Project

Učebnice Project nejsou tolik obsáhlé jako výše analyzované učebnice Messages. Celkově působí dojmem, že jsou určeny žákům mladším, což dokazuje velké množství ilustrací, které převažují nad fotografiemi.

Titulní strana zobrazuje vždy trojici dětí, která je v prvním a třetím díle zastoupena dvěma chlapci a jednou dívkou. Díl druhý potom volí poměr opačný, tedy dvě dívky a jednoho chlapce. Zastoupení obou pohlaví je tak vyváжено.

Project 1

První lekce nás seznamuje s osmi dětmi, z nichž jsou čtyři chlapci a čtyři dívky, které se však dále v učebnici nevyskytují. Dozvídáme se tak pouze jejich jména a zemi původu. Veřejná sféra je zde zastoupena pouze ženou, a to v roli učitelky. Školní třída, kterou žena vyučuje, se vyznačuje nepatrnou převahou dívek. Sféra soukromá představuje muže a ženu jako otce a matku. Mezi pohlavím dětí a jejich postavením v rámci rodiny nejsou výrazné rozdíly. Dva chlapci a dívka si prohlížejí zvířata a přitom se občerstvují.

Druhá lekce představuje rodinu chlapce, který je zamilovaný do sestry svého kamaráda. Dívka zde tedy představuje jinou vztahovou úroveň než zmínění kamarádi. Muž ve veřejné sféře se zde objevuje dvakrát. Jednou v roli moderátora v rádiu, podruhé jako poštovní doručovatel. Žena ve veřejné sféře zde zastoupena není.

Třetí lekci otvírá ilustrace dvou kamarádek nakupujících reklamní předměty své oblíbené hudební skupiny. Poprvé se zde setkáváme s činností vnímanou

převážně jako činnost ženskou, tedy s nakupováním. Veřejná sféra je tentokrát zastoupena pouze ženami, které opět představují povolání učitelky. (Jedná se o učitelku francouzského jazyka a tělesné výchovy.) Rodinné prostředí bylo doposud přítomno v každé lekci a ani tato není výjimkou. Dozvídáme se více informací o chodu domácnosti, kde jsou činnosti otce a matky rovnoměrně rozděleny. Konkrétní situace znázorňuje matku vracející se z nákupu a otce svolávajícího děti ke snídani.

Čtvrtá lekce hned v úvodu znázorňuje tradiční rozdělení mužských a ženských rolí, kdy chlapec představuje postavu karatisty a dívka baletku. Lekce se zabývá různými způsoby využití volného času. Hudební aktivity a určité druhy sportu jsou zde zastoupeny poměrně rovnoměrně oběma pohlavími. Jisté stereotypy jsou zde však také přítomny. Např. pouze chlapci hrají hokej, basketball, jezdí na snowboardu, surfují nebo staví modely letadel. Jako výlučně ženská činnost je zde prezentován tanec a badminton.

Pátá lekce se zabývá spíše popisem objektů a map nežli lidmi. Jedny z mála postav zde znázorňují bratrance a sestřenici, kteří spolu telefonují. Dívka si neví rady s projektem, jenž má vypracovat a žádá proto bratrance o pomoc. Postavení dívky se zde jeví jako poněkud nadřazené, i když je to právě ona, kdo o pomoc žádá.

V šesté lekci je soukromá sféra zastoupena opět v rámci rodiny. Je zde vidět vzájemná spolupráce při činnostech spojených s chodem domácnosti. Dcera prostírá stůl, syn stele postel a současně se starají o čistotu auta. Také mezi rodiče jsou činnosti rovnoměrně rozděleny. Matka pere prádlo, zatímco otec myje nádobí.

Následuje shrnutí mužských a ženských rolí prezentovaných v druhém a třetím díle učebnice

Project 2, 3

Koncepce druhého a třetího dílu se naprosto shoduje s dílem prvním. Také v těchto dílech převažují ilustrace nad fotografiemi, je však nutno dodat, že třetí díl množství ilustrací eliminuje. Neznamená to, že by ale tvořily pouze okrajový prvek učebnice. Můžeme konstatovat, že stále tvoří přibližně polovinu obrazového materiálu.

V úvodu druhého dílu je nám, podobně jako v díle prvním, představena skupina dětí. Zastoupení mužů a žen je zde vyvážené, jedná se o poměr 4:4. Druhý

díl znázorňuje muže a ženy ve sféře soukromé poměrně vyrovnaně. Otec, matka, kamarád a kamarádka jsou hlavní sociální role, které jsou v učebnici zastoupeny. Popisované záliby nejsou nijak neobvyklé. Mezi zájmy děvčat se objevuje větší množství sportovních aktivit a dále tradiční dívčí činnosti, jako je nakupování a zpěv. Mužská soukromá sféra v sobě zahrnuje také sportovní aktivity, zálibu v počítačích, ale také pečení, což je společností považováno za činnost převážně ženskou. Veřejnou sféru, mluvíme-li o ženách, zastupují pouze povolání, která jsou považována za tradičně ženská. Je to např. učitelka, sekretářka, zdravotní sestra nebo prodavačka. Neobvyklou, zajímavou činnost, která je vykonávána ženou, v učebnici nenajdeme. Stejná situace však nastává, hovoříme-li o mužích. Veřejná sféra mužů zmiňuje povolání jako např. farmář, doktor nebo policista. I v tomto případě se tedy jedná o zaměstnání, pro mužské pohlaví, typická.

Ani třetí díl zásadně nemění strukturu řady učebnic. V úvodu nás opět seznamuje se skupinou dětí. Tentokrát se jedná o skupinu čtyřčlennou s poměrem mužů a žen 2:2. Znázorněné děti se jeví mírně staršími než děti dílu druhého, věkový rozdíl však není nijak výrazný. Hlavní linii učebnice tvoří příběh, ve kterém se setkáváme s postavami představenými v samotném úvodu. Jsou to děti chodící do stejné školy. Vztahy mezi chlapci jsou kamarádské stejně jako mezi dívkami. První z dívek znázorňuje roli sestry jednoho z chlapců, zatímco druhá přichází do školy z jiného města a ihned okouzlí dalšího chlapce. Celý příběh je v podstatě o snaze chlapce navázat bližší kontakt s dívkou. S podobným tématem jsme se mohli setkat již v díle prvním, ve kterém však netvoří ústřední motiv, ale spíše téma okrajové. Je tedy nastíněna jak rovina kamarádská, tak rovina intimních vztahů mezi mužem a ženou. Případ kamarádského vztahu obou pohlaví se v učebnici nevyskytuje. Muži a ženy spolu komunikují z pozice členů rodiny, a nebo v případě, že mají společný zájem, např. tvorba projektu do školy.

Sféra veřejná je v učebnici zastoupena poměrně vyrovnaně oběma pohlavími. Prezentovaná povolání jsou veskrze tradičního rázu, můžeme snad vyzvednout povolání disc jockey či detektiva, mluvíme-li o mužích, a povolání detektivky či policistky, jsou-li zmíněny ženy. Značný rozdíl ve výskytu mužů a žen lze rozpoznat ve sféře soukromé. Sféra soukromá je totiž, na rozdíl od sféry veřejné, zastoupena výraznou většinou mužů. Ženské pohlaví zde ztělesňuje sociální role typu matka nebo nevěsta. Jiné zmíněné aktivity jsou převážně sportovního rázu, mezi nimiž je méně tradičním sportem golf, a připojuje se k nim také vaření.

Mužská soukromá sféra nabízí větší pestrost. Kromě aktivit, pro muže poměrně typických, jako např. horolezectví, surfování, basketbal, golf, lyžař aj., se setkáme také s činnostmi, které jsou většinou řazeny do světa ženského. Jedná se o umývání nádobí nebo prostírání stolu. Typicky mužská práce je znázorněna např. v podobě muže, který se snaží zapojit a následně naladit televizor.

V učebnici se setkáme s kapitolou, jejíž hlavní téma tvoří známé osobnosti. Poměr prezentovaných mužů a žen je naprosto vyvážený.

2.4 Celkový obraz mužů a žen v učebnicích Project

V určitých částech učebnic lze rozpoznat početní převahu mužů a to zvláště v rovině soukromé. Nedá se však říci, že by učebnice ženskou činnost ve sféře soukromé diskriminovala.. Rozdíl je patrný pouze při bližší analýze, celkový dojem rovnoměrnosti početního zastoupení tak porušen není.

Výrazný rozdíl v prezentaci mužů a žen najdeme ve sféře veřejné. Ženské postavy vykonávají téměř vždy pouze povolání pro jejich pohlaví typická. Převážně se tak jedná o učitelky, zdravotní sestry nebo prodavačky. Povolání, které není považováno za typicky ženské, se tak vyskytlo jen v ojedinělých případech, např. policistka nebo detektivka. Mužská zaměstnání prezentovaná v knize jsou veskrze neutrálního rázu, nelze je určit jako typicky mužská nebo ženská. Je to např. doktor nebo policista.

V učebnici jednoznačně převládá zastoupení mužů a žen ve sféře soukromé. Značný vliv na tento fakt má zajisté velmi ojedinělý výskyt dospělých jedinců, který je charakteristickým rysem pro všechny tři díly. Prezentované postavy jsou převážně děti, je tedy jasné, že sféra, která převažuje, je právě sféra soukromá. Stejně jako ve sféře veřejné ani tady se nestkáme s aktivitami, které by byly neobvyklé. Sportovní aktivity jsou většinou přisuzovány oběma pohlavím, i když i tady objevíme jisté pojetí stereotypu. Dívka je zobrazena jako baletka, kdežto chlapec jako karatista. Chlapci jsou potom častěji znázorňováni u počítače, zpěv je zase doménou dívek.

Témata, která v učebnicích, nejvýrazněji v prvním a druhém dílu, převládají, jsou rodinný život a péče o domácnost. Zde lze objevit jednoznačný klad učebnice. Domácí práce jsou vždy rovnoměrně rozděleny mezi všechny členy rodiny, bez ohledu na pohlaví. Muži tak vykonávají bez obtíží práce,

kteře společnost hodnotí jako primárně ženskė. Otec umývá nádobí, syn peče či prostírá stůl. S obrazem ženy jako hospodyně se v učebnici nesetkáme. Postavení muže a ženy je v rámci domácnosti naprosto rovnocenné.

Vyjádření ke stanoveným hypotézám:

H1: V soukromé sfěře jsou častěji znázorňovány ženy.

Hypotéza se nepotvrdila. Znázornění mužů a žen v rámci sféry soukromé je v prvních dvou dílech poměrně vyvážené, třetí díl však do soukromé sféry řadí větší množství osob pohlaví mužského.

H2: Jedná-li se o zobrazení rozmanitých pracovních činností a povolání, jsou častěji znázorněni muži.

Tady můžeme dát hypotéze částečně za pravdu. Faktem je, že činnost vykonávaná muži se jeví jako pestřejší. Konstatovat to však můžeme pouze s ohledem k prezentovaným ženám. Učebnice totiž uvádí spíše činnosti obvyklé, takže ani mužská sféra neobsahuje aktivity překvapující nebo neobvyklé. Jako příklad rozmanité prezentované aktivity lze snad uvést horolezectví.

H3: Učebnice často znázorňují muže a ženy při vykonávání tradičních profesí a jiných činností, které jsou společností vnímány jako, pro dané pohlaví, typické.

Tato hypotéza se potvrdila, s výjimkou případů, kdy se muži podílí na společném chodu domácnosti.

2.5 Way to Win

Titulním stranám učebnice vždy dominuje motiv skupiny dospívajících, který je umístěn v jejich centrální části. Věk zobrazených osob se u jednotlivých dílů nijak výrazně neliší. Zastoupení mužů a žen ve skupině je poměrně rovnoměrné, mírně však převládají ženy. Hlavní motiv obklopují zajímavé fotografie z říše živočišné a najdeme zde také prvky spadající do studia reálií anglicky mluvících zemí.

Postavy prezentované učebnicemi převážně odpovídají věku, pro který je učebnice určena. Dospělé osoby pouze dotvářejí celkový obraz, který učebnice podává.

Way to Win 6

První lekce učebnice žákům představuje jejich nové kamarády. Jedná se o tři sourozenecké dvojice a chlapce ve věku jedenácti let. Zastoupení chlapců a dívek ve skupině je vyvážené, dívky, počtem jedna, chlapce převažují. Celkový dojem rovnoměrného zastoupení však nijak narušen není. Obrazový materiál učebnice je tvořen fotografiemi a ilustracemi, přičemž obě složky představují zhruba polovinu z celkové obrazové výbavy. První dialog nás zavádí do školního prostředí. Roli učitelky zde ztělesňuje žena, která se stává první osobu spadající do sféry veřejné. Poměr žáků a žákyň ve třídě je vyrovnaný. Druhou osobou sféry veřejné je opět žena, tentokrát v roli policistky. Muž, zastupující sféru soukromou, je zobrazen při činnosti přisuzované zpravidla ženám, při mytí nádobí.

Druhá lekce je věnována tématu rodiny. Ze sociálních rolí je zmíněna role babičky, dědečka, matky, otce, bratra, sestry, tety a strýce. Matka však zároveň spadá do sféry veřejné, jelikož je zobrazena v úboru zdravotní sestry. Muž zastupující sféru veřejnou v lekci přítomen není. Role muže jako otce se prolíná celou lekcí. Není přítomen pouze ve stránce grafické, ale také ve stránce textové. Najdeme zde rozhovor otce s dcerou.

Třetí lekce nás seznamuje s rozvržením domácích prací a přibližuje nám tak role, které členům rodiny přísluší. O chod domácnosti pečují všichni rovným dílem. Otec umývá nádobí, děti koupelnu a matka uklízí pokoj. V rámci plnění domácích prací jsou si všichni rovni, nikdo není zvýhodněn či naopak. Stereotyp ženy starající se o domácnost tedy podpořen není.

Čtvrtá lekce představuje různé aktivity volného času, přičemž fotbal, jízda na kole i zpěv je přiřazen chlapcům. Za tradiční činnost mužského pohlaví můžeme označit fotbal, jízda na kole je spíše neutrální a zpěv bývá častěji přisuzován dívkám. Genderově stereotypní rozdělení rolí nemá ani v této lekci své místo.

V páté lekci rodina, která nás jednotlivými částmi učebnice provází, očekává návštěvu. Před jejich příchodem se v hostitelské rodině uklízí. Prací se účastní opět všichni členové rodiny. Veřejná sféra je zde prezentována povoláním číšníka i číšnice. Muž čtoucí knihu v restauraci je řazen do sféry soukromé.

Úvodní strana lekce šesté zobrazuje fotografie žáků jedné z britských škol. Mezi zobrazenými osobami mírně převládá pohlaví mužské. Fotografie dívek představuje sportovní aktivity školy, konkrétně hokej. Dozvídáme se také

o zájmových kroužcích, které škola nabízí. Zde se poprvé setkáváme s mužem v roli učitele, či muže pracujícího na profesionální úrovni s dětmi. Ženy vedou kroužky zaměřené na dramatickou výchovu, fotografování a šachy, kdežto mužům je přiřazen kroužek juda a klub sběratelů známek.

Sedmá lekce otevírá téma módy, která je zde prezentována jako převážně ženská doména. S módou související nakupování je řazeno také mezi dámskou zálibu. Mužský pohled na nakupování nabízí dvě možné varianty. Obraz jednoho z přítomných chlapců jednoznačně vypovídá o jeho negativním postoji k čemukoli, co souvisí s nakupováním oblečení. Setkáme se zde však také s obrazem otce, syna a dcery, kteří jdou nakupovat společně a relativně se u toho baví. Postava dívky, kterou móda nezajímá, se v lekci objeví také. Nepochází tak k zobecnění názoru, že všichni muži neradi nakupují a že všechny dívky nakupování baví. Zpracování tématu umožňuje jedinci utvořit si na zmíněnou problematiku vlastní názor a nepodsouvá tak zažité představy o mužských a ženských zálibách.

Osmá lekce se zabývá především říší zvířecí, čímž je eliminována role postav lidských. Veřejná sféra je zde zastoupena mužem i ženou, a to v roli učitele a učitelky.

Devátá lekce rozebírá škálu aktivit, kterým se děti obvykle věnují o víkendu. Mezi chlapecké aktivity, zastoupené na úvodní stránce lekce, patří fotbal a sledování televize. Dívky jsou zobrazeny u koňské farmy. Učitelka diskutuje o prožitém víkendu se svými studenty, kteří se dělí s ostatními o své zážitky. Aktivity prováděné chlapci a dívkami se od sebe příliš neliší a s rozdělením zájmů, které by se řídilo stereotypním rozdělením podle pohlaví, se zde nesetkáme. Veřejná sféra je zastoupena ženou, zdravotní sestrou.

Tématem desáté lekce jsou památky a orientace na mapě. Lidský faktor zde tedy nehraje hlavní roli. Veřejná sféra není zastoupena vůbec a sféru soukromou představují spolužáci, chlapec a dívka, kteří se účastní výměnného pobytu ve Velké Británii.

V závěru učebnice nalezneme příběhy, které doplňují nebo přímo navazují na témata vybraných lekcí. Stavění dřevěného domu na stromě nebo pouštění draka jsou aktivity prováděné oběma pohlavími. V příběhu navazujícím na lekci o módě a nakupování výrazně převládají ženy.

Následují případy zobrazení mužů a žen v dalších dvou dílech učebnice.

Way to Win 7, 8

Následující dva díly učebnice navazují na strukturu představenou při analýze dílu prvního. Také v těchto učebnicích se setkáme s fotografiemi a ilustracemi, a to přibližně ve stejném poměru. V učebnici určené pro sedmý ročník se opět setkáváme s dětskými postavami, které byly představeny v prvním dílu. Již nechodí do šesté, ale do sedmé třídy. Přibývá zde také řada postav nových. Osmý díl již původní skupinu dětí nezmiňuje, setkáme se však s novým seskupením studentů, kteří jsou tentokrát žáci třídy osmé.

V učebnici Way to Win 7 jednoznačně převládá zobrazení mužů a žen ve sféře soukromé. Sféra soukromá tak sféru veřejnou, co se týče počtu uvedených příkladů, převyšuje o více než polovinu. Dospělé osoby v učebnici nezaujímají hlavní postavení a jsou prezentovány spíše jako jedna ze součástí života studentů. Některá z představených povolání jsou vykonávána oběma pohlavími současně, jsou tedy kolegové, nebo je povolání prezentováno jednotlivcem. Z uvedených povolání, která jsou vykonávána ženami, lze za tradičně ženské označit pouze jedno, a to roli učitelky. Mezi zajímavé profese vykonávané ženami můžeme zařadit zdravotnici, lékařku anebo příklad ženy podnikatelky provozující cateringovou firmu. Mužská veřejná sféra, zahrnující povolání tradičně mužská, zmiňuje povolání policisty nebo hasiče. Zajímavou profesi představuje moderátor rádia a snad také zdravotník jezdící se sanitkou. Setkáme se také s postavou učitele. V učitelském kolektivu sice stále převládají ženy, ale na rozdíl od předchozích dílů je učitelský sbor obohacen o dva členy pohlaví mužského.

Sféra soukromá zahrnuje muže a ženy v poměru naprosto vyváženém. Dříve než učebnice pokročí k aktivitám, které jedinci provádí ve svém volném čase, představí jednotlivé osoby v jejich sociálních rolích. Z mužských sociálních rolí je uvedena role otce, bratra a syna. Ženy jsou znázorněny v roli matky, sestry a dcery. Společnou aktivitu sféry soukromé představují sporty. Obě pohlaví jsou při výkonu sportu zobrazována téměř stejně často, co do počtu případů, nepatrně převažují muži. Mezi zajímavé sporty vykonávané muži lze zařadit americký fotbal anebo plavení na plachetnici, kterého se účastní také dívky. Z netradičních sportů vykonávaných dívkami, lze zmínit např. karate. Další aktivity, které jsou přítomny ve sféře soukromé, je možno rozdělit na dvě skupiny, a to záliby nesouvisející se sportem a povinnosti. Mezi záliby ženského pohlaví lze zařadit poslech hudby,

sledování televize a práce na zahradě. Muži jsou často zobrazováni u počítače, občas se setkáme také s mužem, který se věnuje četbě. Z povinností vykonávaných jak muži, tak ženami lze jmenovat např. nakupování jídla. Mytí nádobí nebo grilování představují činnosti vykonávané muži.

Se známými osobnostmi se v učebnici setkáváme pouze v jednom případě, kdy je zařazena doprovodná ilustrace a článek o skupině Beatles, ve které je zastoupeno pouze pohlaví mužské.

Učebnice Way to Win 8 rozdílný podíl v zastoupení sféry veřejné a soukromé nejen potvrzuje, ale značně prohlubuje. Zatímco v druhém dílu učebnice jsme uvedli, že sféra soukromá převyšuje sféru veřejnou zhruba o polovinu, mluvíme-li o díle třetím, lze říci, že sféra soukromá sféru veřejnou převyšuje až čtyřikrát. Netradiční povolání vykonávané ženou je nepochybně role taxikářky. Za ne příliš běžné povolání muže lze označit zaměstnání kněze nebo pilota letadla.

Dominující aktivitou sféry soukromé jsou sporty vykonávané ve stejné míře oběma pohlavími. Sporty společné chlapcům i dívkám jsou např. karate, tenis, bruslení. Škála vykonávaných sportů uvedená ve třetím díle je velmi pestrá. Také počet případů, kdy se osoby sportům věnují, zaznamenal, v porovnání se dvěma předcházejícími díly, značný vzestup. Za zajímavé sporty vykonávané chlapci lze označit např. karate, golf, rugby a baseball. Dívky se potom věnují surfování, karate nebo ping pongu. Povinnosti se tentokrát podílejí na sféře soukromé pouze minimálně, lze tedy uvést pouze jednu, která je vykonávána chlapcem a dívkou společně, a to je umývání oken. Volnočasové aktivity nesouvisející se sportem často zahrnují hru na hudební nástroj nebo práci na technických vynálezech, což jsou činnosti vykonávané oběma pohlavími. Ze zajímavých činností dívek lze jmenovat jízdu na koni.

Znamé osobnosti prezentované v učebnici jsou zastoupeny poměrně stejným dílem pohlavím mužským i ženským.

2.6 Celkový obraz mužů a žen v učebnicích Way to Win

Po podrobném zkoumání tří dílů učebnic řady Way to Win lze konstatovat, že dominantní složku učebnice tvoří sféra soukromá. To jistě souvisí s postavením, jaké učebnice vymezuje dospělým osobám. Jejich postavy, jak již bylo řečeno výše,

pouze nějakým způsobem dokreslují život studentů, kteří jsou prezentováni jako hlavní aktéři veškerých dějů probíhajících v učebnici. Mezi dospělé osoby, které nepřicházejí do přímého kontaktu se studenty, lze zařadit známé osobnosti. První díl příklady známých osobností neuvádí vůbec a v druhém díle je o nich zmínka minimální. Ve třetím díle učebnice je tematika známých osobností rozvedena nejvíce. Kromě populárních herců či zpěváků se zde setkáváme také s postavou Shakespeara nebo královny Alžběty.

Veřejná sféra je zastoupena rovným dílem muži i ženami. Vykonávaná povolání se neřídí tradičním genderovým rozřazením. Ženy jsou zde představeny v profesích, které jsou častěji přisuzovány mužům, jako např. taxikářka, podnikatelka nebo policistka. Setkáme se zde také s rolí učitele, což je příjemné zpestření.

Sféra soukromá, zastoupena téměř ve všech případech dětmi, také nenese žádné známky upřednostňování jednoho z pohlaví. Aktivita prováděné chlapci i dívkami jsou většinou stejného rázu, ať už se jedná o aktivity sportovní či jiné. Našli jsme pouze jeden rys, který by se dal zobecnit. Tím je fakt, že činnost spojená s prací na počítači, většinou se jedná o hraní her, je častěji zmiňována v souvislosti s chlapci. Postavení členů rodiny je prezentováno jako naprosto rovnocenné. Nesetkáme se s jediným případem matky v roli hospodyně zajišťující chod domácnosti. Na domácích pracích se podílí všichni členové.

Vyjádření ke stanoveným hypotézám:

H1: V soukromé sféře jsou častěji znázorňovány ženy.

Tato hypotéza se nepotvrdila. Ženy i muži jsou ve sféře soukromé znázorňování rovným dílem, v případě dílu třetího lze zaznamenat mírnou početní převahu mužů.

H2: Jedná-li se o zobrazení rozmanitých pracovních činností a povolání, jsou častěji znázorněni muži.

Tato hypotéza se rovněž nepotvrdila. Rozmanité činnosti jsou vykonávány oběma pohlavími stejnou měrou.

H3: Učebnice často znázorňují muže a ženy při vykonávání tradičních profesí a jiných činností, které jsou společností vnímány jako, pro dané pohlaví, typické

Tato hypotéza se nepotvrdila. Je pravdou, že v učebnici nalezneme muže a ženy vykonávající povolání pro jejich pohlaví typická, na druhou stranu se však setkáme také s řadou zajímavých povolání, kde pohlaví nehraje roli. (Viz. příklad ženy taxikářky, podnikatelky či policistky.)

2.7 Srovnání různého pojetí mužů a žen v učebnicích Messages, Project a Way to Win

Obecně lze říci, že ani u jedné ze zkoumaných učebnic nebyly zjištěny tendence ke zvýhodňování jednoho pohlaví na úkor druhého. Míra zastoupení mužů a žen byla také v rovnováze, což dokazuje fakt, že počet zobrazených mužů a žen byl téměř totožný. Jiná situace však nastává, mluvíme-li o pojetí tradičních činností mužů a žen. V této oblasti se učebnice neshodují.

Nejprve budeme hodnotit sféru soukromou. Nejširší škálu aktivit nabízí učebnice Messages, která je následována učebnicí Way to Win a dále učebnicí Project. Pojetí aktivit volného času učebnic Messages a Way to Win je velmi podobné. Obě učebnice působí dojmem, že vykonávaná činnost nemá přímou návaznost na pohlaví jedince. Dívky jsou často zobrazovány při sportovních aktivitách, které jsou společností chápány jako primárně mužské. Jmenujme například karate nebo dívku řídící Formuli 1. Také aktivity vykonávané muži nemají se stereotypním dělení rolí nic společného. Výjimkou tak není muž či chlapec starající se o chod domácnosti, stejně jako muž, jehož zálibou je zpěv. Postavení muže jako osoby, která se rovným dílem podílí na výkonu domácích prací, nejvýrazněji podporuje učebnice Project, která je vzápětí následována učebnicí Way to Win. Učebnice Messages tuto roli muže nepopírá, zároveň ji však velice nezvýrazňuje. S termínem žena v domácnosti se ani v jedné z učebnic nestkáme. Žena je zde znázorněna jako matka mající zaměstnání stejně jako otec. Pojetí domácnosti jako instituce, na jejímž chodu se podílejí všichni členové rodiny rovným dílem, je tedy jedním z hlavních rysů učebnice Project. Jiná situace nastává, zaměříme-li se na pestrost vykonávaných činností.

Sféra soukromá v učebnici Project, vynecháme-li již zmíněný podíl mužů na domácích pracích, jednoznačně podporuje stereotypní dělení činností, které je ovlivněno pohlavím jedinců. Zobrazené postavy tak většinou vykonávají aktivity tradiční, nijak nepřekvapující. Jednou z mála zajímavých aktivit je zřejmě postava chlapce, který se věnuje pečení. (Případ se vyskytuje ve třetím díle.)

Sféra veřejná jako celek je nejčastěji uváděna v učebnicích Messages. Zde můžeme hledat přímou návaznost na roli, kterou jednotlivé učebnice přiřazují

dospělým jedincům. Zatímco učebnice *Way to Win* a *Project* zobrazují dospělé osoby pouze okrajově, nejsou přítomni v každé lekci, učebnice *Messages* se jim, kromě druhého dílu, kde je jejich přítomnost omezena, věnuje poměrně často.

Ve třetím díle potom počet vyobrazených dospělých narůstá. Vzhledem k tomu, že osoby dospívající, přítomné v učebnicích, jsou studenti, je jasné, že sféra veřejná je prezentována pouze osobami dospělými. Míra zastoupení dospělých osob je tedy jedním z faktorů určujících šíři zastoupení ve sféře veřejné.

Jak již bylo uvedeno v souvislosti se sférou soukromou, učebnice *Project* se řídí veskrze tradičním rozdělením rolí. Výjimku netvoří ani sféra veřejná. Povolání, která učebnice uvádí, nejsou nijak neobvyklá a zapadají do obvyklé představy o tradičních povoláních. Zastoupení nejzajímavějších povoláních nabízí učebnice *Messages*, částečně však proto, jak již bylo zmíněno výše, že muže a ženy ve sféře veřejné zobrazuje nejčastěji. Z povolání uvedených v učebnici *Way to Win* lze vyvodit závěr, že se učebnice tradičním dělením povolání neřídí. (viz. žena v roli policistky nebo taxikářky). Je nutno podotknout, že učebnice *Way to Win*, jako jediná z analyzovaných učebnic, uvádí příklad muže učitele. Ostatní učebnice prezentují toto povolání jako primárně ženské.

Zobrazení známých osobností je další oblastí, která je v učebnicích přítomna. Nejvíce příkladů známých osobností nabízí učebnice *Messages*, následovaná učebnicí *Way to Win* a *Project*. Zastoupení mužského a ženského pohlaví mezi slavnými a významnými osobnostmi naší historie či přítomnosti je prezentováno téměř totožnou měrou. V prvním a druhém dílu učebnice *Messages* však mají jednoznačnou početní převahu známí muži.

Závěrem je možno říci, že nejslabší článek, mluvíme-li o pestrosti veřejné a soukromé sféry, představuje učebnice *Project*. Ani v tomto případě však nelze tvrdit, že by jedno z pohlaví diskriminovalo. Prezentuje pouze tradiční pohled na společnost a na roli mužů a žen v jejím rámci. Učebnice *Messages* a *Way to Win* podávají obraz světa, který se jeví rozmanitějším. Myslíme si, že učebnice *Messages*, co se týče stránky obsahové i metodické, je vhodnější pro žáky starší, v jazyce pokročilejší. Učebnice *Way to Win* plně odpovídá věku i úrovni studentů, pro které jsou jednotlivé díly určeny.

3 Osoby různé pleti v učebnicích

Tématem, kterým se v následující části budeme zabývat, je výskyt osob různé pleti ve zkoumaných učebnicích a způsob jejich zobrazení. Pozornost bude soustředěna na způsob začlenění osob různé pleti do děje učebnice. Zajímá nás, zda představují běžnou součást světa nebo zda je na ně zaměřena zvláštní pozornost a budí tak ve čtenáři dojem, že se jedná o něco neobvyklého či exotického.

Důležitá je také role, která je osobám odlišné pleti dána a zda se žáci prostřednictvím učebnice dozvídají také něco o jejich kulturním prostředí. Cílem analýzy je zhodnotit obraz, který učebnice o lidech odlišné pleti podává a zodpovědět výzkumnou otázku následného znění.

Vychovává učebnice studenty k toleranci vůči osobám jiných ras a vzbouzí jejich zájem o odlišné kultury?

Stanovené hypotézy:

H1: Osoby odlišné pleti jsou v učebnicích zobrazeny pouze okrajově, nejsou součástí každé lekce.

H2: Osoby odlišné pleti jsou prezentovány jako součást běžného života, nejsou prezentovány jako zajímavost.

H3: Učebnice neseznamují studenty s kulturním prostředím osob odlišné pleti.

Sledovaná kritéria pro hodnocení učebnic:

1. Míra zastoupení osob odlišné pleti v učebnicích.
2. Role, ve kterých jsou osoby odlišné pleti znázorněny. (Zastoupení ve sféře veřejné a soukromé.)
3. Přítomnost či absence informací o kultuře osob odlišné pleti.

Následuje analýza způsobu vyobrazení osob odlišné pleti v jednotlivých učebnicích, v pořadí *Messages*, *Project* a *Way to Win*.

3.1 Messages

Na titulních stranách prvních tří dílů učebnice *Messages* jsou vyobrazeny pouze osoby bílé pleti. Učebnice obsahují drobné ilustrace, které mají spíše doplňující, zpestřující funkci. Také v případě ilustrací se setkáváme s odlišením různých lidských ras. Nejčastěji se jedná o zobrazení skupiny dětí v rámci školní třídy nebo o kamarádské dvojice.

Messages 1

S první osobou odlišné pleti, v tomto případě s jedincem černošského původu, se setkáváme již v první lekci. Jedná se o chlapce přibližně ve věku 13 – 14 let. Role, kterou v učebnici zastává, nemůže být blíže určena, jelikož se jedná pouze o zobrazení obličeje, pod kterým je uvedeno jméno jedince. (Písmena slouží k procvičení hláskování slov.) Vedle chlapce je vyobrazena dívka, cca 11 let, která svou snědou pletí, tmavými vlasy a tvarem očí vykazuje rysy míšenky. Je zobrazena stejným způsobem jako předešlý chlapec. Její role být tedy specifikována nemůže.

S výše zmíněnou dvojicí se setkáváme ještě jednou, a to stále v první lekci. Dozvídáme se, že jsou to kamarádi skupiny dětí, která nás celou učebnicí provází. (Skupina dětí analyzována v kapitole 2.1) Zastupují zde hned dvě role. První, jak již bylo řečeno, je role kamaráda a druhá je role člena hudební skupiny. Dívka je zpěvačkou, chlapec hraje na kytaru. Hudba je tedy pro zobrazené kamarády společnou zálibou. Obě role spadají do sféry soukromé. Tentýž chlapec je vyobrazěn vedle úvodních instrukcí k poslechovému cvičení. Sám totiž rád poslouchá tematické rádio, zabývající se zeměpisem, z něhož je poslech vyjmut.

V závěru první lekce se setkáme s fotografií dvojice mužů černošského původu při hře na hudební nástroje. Fotografie znázorňuje londýnský hudební karneval zahrnující také karibskou hudbu. V tomto případě jsou muži chápáni převážně jako představitelé karibské kultury, což je v daný moment naprosto v pořádku. Na druhou stranu je velmi pravděpodobné, že se jedná o občany Velké Británie žijící v Londýně a tudíž jsou přirozenou součástí dané oblasti.

Druhá lekce již ukazuje osoby tmavé pleti, konkrétně dvě dívky černošského původu, ve sféře veřejné. Jedná se o sestry, profesionální tenistky. Fotografie byla pořízena na jednom z jejich tenisových turnajů. V lekci se dále setkáváme s chlapcem známým z první lekce. Je totiž součástí skupiny dětí, která studenty celou učebnicí provází. Seznamuje studenty se svou oblíbenou věcí, tudíž není představen v žádné roli.

Třetí lekce zahrnuje fotografii studentů z prostředí jedné z britských škol. Mezi žáky ve školní uniformě najdeme také chlapce vietnamského původu, který je zachycen při rozhovoru s dívkou, pravděpodobně se spolužačkou. Role, kterou

ztělesňuje je role spolužáka a kamaráda. Jedná se tedy o sféru soukromou. S osobou vietnamského původu se ve třetí lekci setkáváme podruhé. Tentokrát se jedná o dívku, která se chystá přisednout si ke skupině chlapců. Dívka je žádá o vyplnění dotazníku a oni jí vyhoví. V tomto případě je složité určit sféru, do které role dívky patří. Řekněme, že se pohybuje někde na pomezí. Nejde o klasickou představitelku sféry veřejné, jelikož se jedná o mládež přibližně stejného věku, a dotazník má neprofesionální charakter.

V souvislosti s popisem běžného dne se setkáváme s postavou dívky, která je již ve svých 14 letech mistryní ve skocích do vody. Jedná se o dívku tmavé pleti. Zahrnuto je také vyobrazení jejího otce při společné snídani. Otec zastupuje sféru soukromou, dívka potom sféry obě.

V závěru lekce je zařazen dopis jedenáctiletého chlapce, který žije v jedné z komunit západní Austrálie. Přiložena je také jeho fotografie, pomocí které se dozvídáme, že se jedná o chlapce tmavé pleti. V dopise popisuje svou rodinu a způsob života typický pro danou oblast. Otce rodina příliš často nevidá, pracuje v jiné části Austrálie. Z toho lze usoudit, že v dané oblasti vládne nezaměstnanost. Chlapec představuje sféru soukromou. Poprvé v učebnici jsou studenti seznámeni také s kulturním prostředím, ze kterého chlapec pochází, a to nejen prostřednictvím dopisu. Autoři učebnice přikládají také poznámku o jazycích, kterými se v dané komunitě hovoří a o původu tamních obyvatel.

Čtvrtá lekce je zaměřena spíše na bydlení a orientaci na mapě, lidské postavy jsou tudíž znázorněny pouze okrajově. Všechny jsou bílé pleti.

V páté lekci najdeme fotografii tří kamarádů, kteří hrají bowling. Jedna ze dvou dívek je pravděpodobně indického původu, má tedy tmavší pleť. Je představitelkou sféry soukromé. Stejně jako v lekci třetí, i tady se setkáme s dopisem. Jedná se však o dopis dcery rodičům. Autorkou dopisu je již v úvodu zmíněná dívka snědé pleti, pravděpodobně míšenka. V jejím případě nelze očekávat, že dojde k představení jejího kulturního prostředí. Dívka je totiž prezentována jako rodilá občanka Velké Británie. Její kulturní prostředí se tak neliší od prostředí ostatních bílých spolužáků. I přesto je však velmi pravděpodobné, že určité zvyky typické pro oblast, ze které rodina pochází, jsou v jejím rámci stále udržovány.

První díl učebnice Messages zmiňuje osoby odlišné pleti převážně ve sféře soukromé. Sféra veřejná je prezentována dvěma profesionálními tenistkami (první lekce) a částečně také dívkou s dotazníkem (třetí lekce). Profesionální hráčky tenisu

jsou zároveň jedinými dospělými osobami tmavé pleti, se kterými se v prvním díle učebnice setkáme.

Následují případy zobrazení osob tmavé pleti v druhém a třetím díle učebnice.

Messages 2, 3

Druhý díl učebnice se veřejnou sférou prezentovanou osobami odlišné pleti zabývá podrobněji. Setkáme se zde s řadou známých osobností, které ve svém oboru vynikají. Příklady lidských povolání, které jsou běžné se zde, v případě osob odlišné pleti, nevyskytují.

S první známou osobou tmavé pleti, zastupující sféru veřejnou, se setkáváme prostřednictvím kvízu. Jedná se o kvíz mapující znalosti studentů v oblasti zábavního průmyslu 20. století. Osoba tmavé pleti je zpěvák a studenti mají uhodnout místo jeho narození. Otázka je doplněna o fotografií.

V části, která se zabývá slavnými lidmi Velké Británie a Spojených států, jsou přítomny hned dvě známé osobnosti tmavé pleti. První z nich je světově proslulý hráč golfu. Krátký článek muže krátce představuje a seznamuje studenty s nadací, která pomáhá mladým, začínajícím hráčům golfu prosadit se. Tuto nadaci založil slavný hráč se svým otcem. Druhá osoba tmavé pleti zahrnutá do výčtu známých lidí je M. L. King. Studenti jsou seznámeni s jeho osudem, s myšlenkami, za které bojoval, a které ho později stály život.

Poslední zmínka týkající se osob tmavé pleti spadajících do sféry veřejné, zahrnuje dva světoznámé hráče basketballu. Jejich jména jsou uvedena v souvislosti s článkem o chlapci, který se basketballu věnuje od dětství. Krátký text o známých hráčích vyzdvihuje jejich výšku a uvádí týmy, za něž hrají. Fotografie přiloženy nejsou.

Všechny další osoby odlišné pleti znázorněné v učebnici spadají do sféry soukromé. V části, která popisuje život ve Velké Británii, najdeme fotografii dívky snědé pleti. Jedná se pravděpodobně o Indku. Prostřednictvím článku se studenti dozvědí, že v Británii žijí lidé různých národností a řada etnických skupin. Značnou část populace tvoří Asiaté.

V učebnici najdeme také zajímavou ilustraci. Znázorňuje muslimskou rodinu, konkrétně otce a matku držící velký počet nemluvnat. Jedná se sice

o ilustraci, avšak i z ní je zřetelná snědá barva kůže rodičů. Oba jsou zobrazeni s šátky na hlavě, což otevírá místo pro diskusi o kulturním prostředí, ze kterého poházejí.

Pohled do světa odlišných kultur nabízí také článek zabývající se původními obyvateli Ameriky, indiány. Vysvětluje, že Evropané, kteří začali Ameriku osidlovat, nebyli prvními obyvateli. Velké množství původních obyvatel dnes žije v rezervacích a snaží se zachovat si původní způsob života. Článek je obohacen o ilustraci, která zachycuje indiány na koních a s povozy.

Osoby tmavé pleti v dalším případě znázorňuje opět ilustrace sloužící jako doplněk k textu básně. Najdeme zde ženy třídící ovoce do krabic. V pozadí je zobrazen muž jedoucí na oslu. Báseň porovnává slunný, exotický život rodičů autorky, kteří žili na Jamajce, s jejím životem v Londýně.

Poslední zmínka o osobách tmavé pleti se týká chlapce a dívky. Chlapec se od útlého věku věnuje basketballu a studenti se prostřednictvím článku dozvídají detaily z jeho života. Fotografie znázorňuje chlapce při střelbě na koš. Dívka je znázorněna v souvislosti s prostředím, ve kterém žije. Její dům obklopují banánovníky.

Třetí díl učebnice uvádí pouze jeden příklad zastoupení veřejné sféry osobou odlišné pleti. Jde postavu vietnamského muže, který ztělesňuje kosmonauta. Všechny následující postavy spadají do sféry soukromé.

V části, která se zabývá popisem života v Británii, se setkáváme hned se dvěma představiteli odlišné pleti. Jedná se o chlapce černošského původu a o dívku snědé pleti, která je pravděpodobně původu indického. Oba jsou prezentováni jako občané Velké Británie, což je jejich kulturní prostředí.

S osobou mladé japonské studentky nás seznamuje článek zabývající se jejím životním stylem. Studenti se dozvídají detaily z prostředí japonských škol. Článek dokumentují fotografie znázorňující japonské dívky při výuce a na obědě.

Odlišnou kulturu představuje text, seznamující studenty s Austrálií a jejími obyvateli. Článek zmiňuje původní obyvatelstvo tmavé pleti, které dokumentuje fotografiemi. Pozornost je věnována také národním svátkům, geografii a klimatu.

Dítě černošského původu, dívka, je zobrazena také na fotografii, kde je očkována. Fotografie doprovází komentář o moderní medicíně.

Chlapec tmavé pleti jdoucí po ulici s kamarády představuje poslední osobu tmavé pleti, která je v učebnici zmíněna.

3.2 Celkový obraz osob odlišné pleti v učebnicích Messages

Můžeme říci, že analyzované díly učebnic podporují rozvoj tolerance žáků k osobám odlišné pleti a částečně jim přibližují kulturní prostředí těchto osob. Výzkumná otázka tak může být zodpovězena kladně. Učebnice vzbudí zvědavost, co se týče cizích kultur, a zároveň poskytuje prostor pro učitele, který může nastíněnou tematiku s žáky dále rozpracovat.

Osoby odlišné pleti jsou v učebnicích znázorněny převážně ve sféře soukromé. Velká většina zástupců odlišné pleti je černošského původu. V menší míře jsou přítomny také osoby původu vietnamského a indického. Činnosti, které jsou nejčastěji prezentovány, jsou spojeny se sportem nebo hudbou. Obě tyto oblasti jsou obecně považovány za dominantní sféru osob tmavé pleti. Obvykle v nich totiž podávají lepší výkony než osoby pleti bílé.

Texty podporující představu žáků o kulturním zázemí osob odlišné barvy pleti jsou přítomny, v minimálním počtu jedna, v každém díle učebnice. Jedná se o přiblížení kultury lidí žijících v Austrálii, v Japonsku a nebo o představení původních obyvatel Ameriky.

Asi nejvýznamnější osobností učebnice je M. L. King. Zmínka o tomto muži a nástin myšlenek, za které v životě bojoval, otevírá prostor k další diskusi na téma rovnosti mezi lidmi různých typů pleti.

Vyjádření ke stanoveným hypotézám:

H1: Osoby odlišné pleti jsou v učebnicích zobrazeny pouze okrajově, nejsou součástí každé lekce.

Hypotéza se potvrdila pouze částečně. Je pravdou, že osoby odlišné pleti nejsou zastoupeny v každé lekci, nicméně míra jejich zastoupení se jeví jako dostatečná. Netvoří hlavní náplň učebnice, ale nelze je označit za téma okrajové.

H2: Osoby odlišné pleti jsou prezentovány jako součást běžného života, nejsou prezentovány jako zajímavost.

Hypotéza se potvrdila. V učebnici jsou přítomny dva způsoby prezentace osob odlišné barvy pleti. Buď jsou prezentováni jako Britové, zde jsou tedy přirozenou součástí života, nebo jako obyvatelé vzdálených krajín. Tady je považováno za zajímavé jejich životní prostředí, ne barva jejich kůže.

H3: Učebnice neseznamují studenty s kulturním prostředím osob odlišné pleti.

Hypotéza byla vyvrácena. Učebnice nepředstavuje kulturní prostředí všech uvedených osob odlišné pleti, avšak jednotlivé případy vzhledu do jejich kulturního prostředí zde najdeme.

3.3 Project

Titulní strany prvních tří dílů učebnic Project zobrazují tříčlenné skupiny dětí. S chlapcem tmavé pleti na titulní straně se setkáme v případě dílu prvního.

Project 1

První lekce učebnice v úvodu zobrazuje děti, které se představují. Mezi nimi nalezneme i chlapce černošského původu. Podruhé se s chlapcem tmavé pleti setkáváme prostřednictvím ilustrace, která znázorňuje školní třídu. Chlapec je zde prezentován v roli studenta stejně jako jeho vrstevníci.

V druhé lekci nalezneme pouze jeden příklad osoby odlišné pleti. Jedná se o snědou dívku, pravděpodobně míšenku, která je zobrazena na fotografii. Žáci mají za úkol doplnit osobní údaje týkající se dívky.

Ve třetí lekci se setkáváme s dívkou černošského původu opět v rámci školní třídy.

Čtvrtá lekce nás zavádí do prostředí rodiny chlapce černošského původu představeného v první lekci. Popisuje svůj běžný den, jehož součástí je společná večeře s rodiči a mladší sestrou. Všichni členové rodiny zde zastupují sféru soukromou. Ve svém volném čase se chlapec věnuje hudbě. Na fotografii je vyobrazen s přáteli, kteří se vzájemně doprovázejí na hudební nástroje. Tematika volného času zahrnuje také dívku vietnamského původu hrající tenis se svou kamarádkou.

Další případy, kdy dochází ke zobrazení osob odlišné pleti, najdeme až v závěru učebnice. Zařazena je zde fotografie dospělého muže černošského původu, který je zachycen při seznamování. Dívka tmavé pleti je zobrazena v rámci školní třídy a v části, která je věnována lidem z různých částí světa, se setkáme s dívkou pocházející z Číny a s chlapcem tmavé pleti, jenž pochází z Jamajky.

Následuje výčet případů, ve kterých se objevují osoby odlišné pleti ve druhém a třetím díle učebnice.

Project 2, 3

Role, ve kterých se objevují osoby odlišné pleti v díle druhém, se od dílu prvního příliš neliší. Převážně se jedná o studenty zobrazené mezi svými kamarády nebo ve školním prostředí. Zahrnuty jsou osoby původu černošského a vietnamského.

Ve třetím díle se poprvé setkáváme s osobou tmavé pleti zastupující sféru veřejnou. Jedná se o ženu černošského původu vykonávající profesy učitelky. Soukromá sféra je zastoupena postavami dvou mladých lidí. Jedná se o dívku snědé pleti, která je pravděpodobně míšenka, a chlapce, jehož tvář prozrazuje rysy vietnamské, jež však nejsou dominantní. Domníváme se, že se jedná o chlapce, jehož otec nebo matka je vietnamského původu. Další příklad osoby tmavé pleti najdeme v článku, který se zabývá mladými hrdiny. Zde se setkáme s dívkou tmavé pleti, která zachránila životy lidí včasným zásahem v momentě, kdy řidič autobusu zkolaboval. Uvedená dívka je posledním případem osoby odlišné pleti vyobrazené v učebnici.

3.4 Celkový obraz osob odlišné pleti v učebnicích Project

Zobrazuje-li jeden z dílů učebnice Project osoby odlišné pleti, jedná se převážně o mládež v roli studentů a kamarádů. Případ zastoupení veřejné sféry se v rámci učebnic objevuje jen jednou, a to v díle třetím, kde se setkáme s ženou tmavé pleti v roli učitelky. Bližší specifikace činností, které osoby ve většině případů vykonávají, není možná. Jednotlivci jsou totiž většinou zobrazeni v pasivní pozici. Hojně se vyskytují také případy, kdy je zobrazen pouze obličej jedince.

Odpověď na výzkumnou otázku není jednoznačná. Již samotným výskytem osob odlišné pleti učebnice částečně k toleranci studenty vychovává, rozhodně však nevzbuzuje zájem o další zajímavosti z kulturního prostředí jedinců odlišné barvy pleti. Ani v jednom z dílů učebnice se totiž nesetkáme s informacemi, které by prohlubovaly znalosti o způsobu života rozmanitých kultur nebo etnických skupin.

Vyjádření ke stanoveným hypotézám:

H1: Osoby odlišné pleti jsou v učebnicích zobrazeny pouze okrajově, nejsou součástí každé lekce.

Hypotéza se potvrdila, a to nejvýrazněji v rámci druhého dílu, kdy je počet zobrazených osob odlišné pleti eliminován na minimum.

H2: Osoby odlišné pleti jsou prezentovány jako součást běžného života, nejsou prezentovány jako zajímavost.

Hypotéza se potvrdila.

H3: Učebnice neseznamují studenty s kulturním prostředím osob odlišné pleti.

Hypotéza se potvrdila. V učebnicích nenajdeme ani jeden příklad textu či obrazového materiálu, který by přibližoval kulturní prostředí jedinců odlišné pleti.

3.5 Way to Win

Titulní strany učebnice zobrazují osoby bílé pleti. Značnou část obrazového materiálu učebnice tvoří ilustrace, které také často znázorňují osoby odlišné pleti.

Way to Win 6

Úvodní strana první lekce představuje skupinu dětí, které spolu chodí do školy. Mezi dětmi najdeme příklad sourozenců snědé barvy pleti, jejich rodiče pocházejí z Indie. Fotografie je zachycuje na cestě do školy. Indická rodina zaujímá v rámci učebnic Way to Win poměrně klíčovou roli. (Tematicke se blíže věnujeme v kapitole hodnotící celkový obraz osob odlišné pleti v učebnicích Way to Win, viz. str. 58.) Jedná se totiž o rodinu, která se v učebnici vyskytuje poměrně často, ale co je důležitější, reprezentuje způsob života osob žijících mimo zemi původu. Na zmíněnou rodinu je tak možno nazírat se dvou úhlů pohledu. První hledisko je ovlivněno zemí, ve které rodina žije, tedy Velkou Británií. Jedná se o občany,

kteří v zemi pracují a chodí do školy stejně jako kdokoli jiný. Jsou to tedy Britové. Na druhé straně však v rámci rodiny přetrvávají určité zvyky typické pro oblast jejich původu. V učebnici se tak setkáme s indickými oděvy, ale také s indickým jídlem. Rodiče v úvodu zmíněných sourozenců jsou totiž majiteli indické restaurace

Druhá lekce představuje rodiny dětí již známých z lekce první. Setkáme se zde s fotografií zobrazující některé další členy indické rodiny. Konkrétně je zachycen otec, matka a děda. Další osobou odlišné pleti, která je v rámci rodiny jednoho z dětí zmíněna, je strýc černošského původu. Vyobrazena je také žena v sociální roli tety, ta je však pleti bílé. Jedná se tedy o ukázkou manželství smíšeného. Se sourozenci indického původu se setkáme také v této lekci. Dozvídáme se, že nemají domácí zvíře a jejich rodiče vlastní restauraci. Poprvé je tedy zastoupena také sféra veřejná. Muž a žena indického původu jsou zobrazeni v roli podnikatelů.

Třetí lekce osoby odlišné pleti nezachycuje.

Čtvrtá lekce opět zahrnuje sourozence indického původu, kteří se v učebnici vyskytují poměrně často. Patří totiž mezi členy skupiny dětí provázející studenty celou učebnicí. Tentokrát jsou zobrazeni jako gratulanti na narozeninové oslavě. Také ilustrace znázorňují osoby odlišné pleti. Jedná se o dítě původu černošského, které si čte v zábavné knize a o vietnamského chlapce, jenž je zobrazen s fotbalovým míčem. Další ilustrace zachycuje muže tmavé pleti při nákupu na trhu. Muž tedy představuje sféru soukromou.

V páté lekci přijíždí již výše zmíněný smíšený pár na návštěvu ke své rodině. Zobrazena je také restaurace indického manželského páru. Matka obsluhuje hosty, zatímco otec s dcerou pracují v kuchyni.

Šestá lekce osoby odlišné pleti nezahrnuje.

Sedmá lekce se věnuje nakupování, což je aktivita, při které je zobrazena skupina kamarádek. Do této skupiny patří také dívka indického původu.

Osmá lekce zobrazuje školní třídu na výletě v ZOO. Také zde najdeme dívku indického původu.

Devátá lekce seznamuje žáky s denním programem indické dívky. Lekce desátá osoby odlišné pleti nezahrnuje.

V závěru učebnice nalezneme texty, které doplňují témata probíraná v jednotlivých lekcích. V rámci jednoho z textů se dozvídáme o stavbě dětského

domu na stromě. Mezi dětmi, které se na stavbě podílejí, nalezneme chlapce a dívku černošského původu. Další příběh, který zmiňuje osoby tmavé pleti navazuje na lekci, která se zabývá nakupováním. Jednou z postav příběhu je indická dívka a její otec.

Následuje souhrn případů, ve kterých se s osobami odlišné pleti setkáme v druhém a třetím díle učebnice.

Way to Win 7, 8

Také v druhém díle učebnice najdeme zmínky o sourozencích indického původu. Na rozdíl od dílu prvního, však v dílu druhém tvoří pouze okrajové téma. S osobami odlišné pleti, konkrétně se jedná o jedince černošského a vietnamského původu, se setkáváme převážně v roli studentů a kamarádů. Jediná dospělá osoba tmavé pleti, která je v druhém díle uvedena, zároveň představuje jediného zástupce sféry veřejné. Jedná se o hráče amerického fotbalu.

První strana úvodní lekce třetího dílu studentům představuje osoby pocházející z různých částí světa. Najdeme zde fotografie černošské, vietnamské a indické dívky. Indická dívka je oblečena v typicky indických dámských šatech s řadou ozdob. Je zde tedy otevřena cesta k další diskuzi o zvyklostech a tradicích, které jsou pro Indii typické. Se členy dříve představené indické rodiny se v rámci třetího dílu učebnice nesetkáme. Představena je nová skupina studentů, jejíž členkou je dívka černošského původu. Jedna z lekcí učebnice studenty seznamuje s rozmanitými kulturami. Uvedeny jsou fotografie různých jedinců snědé pleti, kteří jsou zachyceni v jejich slavnostních oděvech, při tradičních tancích či při stolování. Ve třetím díle se tedy setkáme s osobami původu vietnamského, černošského i indického. Většinou jsou zobrazeni v roli studentů a kamarádů nebo jako představitelé odlišných kultur. Osobu odlišné pleti, která by mohla být zařazena do sféry veřejné, ve třetím díle nenajdeme.

3.6 Celkový obraz osob odlišné pleti v učebnicích Way to Win

Rozborem jednotlivých dílů učebnic bylo zjištěno, že učebnice Way to Win zobrazuje osoby odlišné pleti jako naprosto běžnou součást světa, ve kterém žijeme.

Nejvýraznější zastoupení osob odlišné pleti je patrné u prvního a třetího dílu. Jedinci jsou často představeni v roli studentů, kamarádů a jedná-li se o dospělé osoby, tak také v roli zástupců sféry veřejné. (Profesionální hráč amerického fotbalu, podnikatelé.) Sféra soukromá však v učebnicích jasně převládá. Zobrazení dospělých osob odlišné pleti je nejvíce patrné v díle třetím, který se velmi výrazně soustředí na kulturní prostředí jedinců z různých částí světa. Doplňující otázky, které se vyskytují u probíraných témat, svou koncepcí vzbuzují zvědavost studentů a nutí je zamyslet se nad odlišnostmi mezi jednotlivými kulturami. Značná pozornost je věnována kultuře indické.

Nyní se vrátíme k indické rodině představené již v prvním dílu učebnice a k jejímu postavení. Jedná se o rodinu, která se v učebnici vyskytuje poměrně často, ale co je důležitější, reprezentuje způsob života osob žijících mimo zemi původu. Na zmíněnou rodinu je tak možno nazírat se dvou úhlů pohledu. První hledisko je ovlivněno zemí, ve které rodina žije, tedy Velkou Británií. Jedná se o občany, kteří v zemi pracují a chodí do školy stejně jako kdokoli jiný. Jsou to tedy Britové. Na druhé straně však v rámci rodiny přetrvávají určité zvyky typické pro oblast jejich původu. V učebnici se tak setkáme s indickými oděvy, ale také s indickým jídlem. Rodiče v úvodu zmíněných sourozenců jsou totiž majiteli indické restaurace. Lze tedy říci, že kultura indická zde v rámci restaurace obohacuje kulturu britskou. Mezi hosty totiž jistě nepatří pouze Indové.

Odpověď na výzkumnou otázku je v tomto případě jednoznačně kladná. Učebnice nabádá studenty k toleranci, a to způsobem jakým prezentuje osoby odlišné pleti. Osoby jsou vnímány jako spolužáci a studenti, kteří se nijak neodlišují a není tedy důvod, proč by se s nimi mělo zacházet jinak než s osobami pleti bílé. Studenti smíšených tříd žijí v naprostém souladu. Kulturní odlišnosti jsou prezentovány jako zajímavosti a jako aspekty kladného rázu. Odlišnost je zde vítána jako zdroj nových informací.

Vyjádření ke stanoveným hypotézám:

H1: Osoby odlišné pleti jsou v učebnicích zobrazeny pouze okrajově, nejsou součástí každé lekce.

Hypotéza se z větší části nepotvrdila. Osoby odlišné pleti sice nejsou součástí každé lekce, učebnice je však zmiňuje poměrně často a nebudí dojem skupiny okrajové.

H2: Osoby odlišné pleti jsou prezentovány jako součást běžného života, nejsou prezentovány jako zajímavost.

Hypotéza se potvrdila. Osoby odlišné pleti představují běžné občany, nejčastěji v roli spolužáků a kamarádů. Jako zajímavost je prezentováno jejich kulturní prostředí, ne oni sami.

H3: Učebnice neseznamují studenty s kulturním prostředím osob odlišné pleti.

Hypotéza se jednoznačně nepotvrdila. Učebnice, zvláště potom díl třetí, studenty s kulturním prostředím osob odlišné pleti seznamují.

3.7 Srovnání různého pojetí osob odlišné pleti v učebnicích Messages, Project a Way to Win

Je možno konstatovat, že ani jedna z učebnic osoby odlišné pleti neopomenula. Jednotlivce odlišných původů, nejčastěji původu černošského, vietnamského a indického, nalezneme ve všech učebnicích. Odlišnosti učebnic tkví v míře zastoupení osob odlišné pleti a v roli, kterou v rámci učebnice prezentují.

Nejnižší zastoupení osob odlišné pleti lze konstatovat v případě učebnic Project. Jedinci odlišné barvy pleti jsou zde prezentováni spíše okrajově a to většinou v roli studentů. Zastoupení ve veřejné sféře je eliminováno pouze na jeden příklad, který nalezneme ve třetím díle učebnice.

Učebnice Messages a Way to Win se, co se týče míry zastoupení osob odlišné pleti, od sebe příliš neliší. Osoby odlišné pleti jsou zde vyobrazeny mnohem častěji než v učebnicích Project a se zastoupením ve sféře veřejné se také setkáme mnohem častěji. Příklady známých lidí odlišné pleti nalezneme pouze v učebnici Messages.

Přítomnost informací o kulturním prostředí osob z různých částí světa lze konstatovat v učebnicích Messages, stejně tak jako ve Way to Win. Učebnice Project toto téma zcela ignoruje. Způsob prezentace různých kulturních prostředí v učebnicích Messages a Way to Win není totožný. Učebnice Messages volí častěji výkladové úseky předkládající žákům informace přímo. Naproti tomu učebnice Way to Win volí způsob, který podněcuje zvědavost studentů mnohem více. Nejprve žákům poskytne zajímavé fotografie a poté je pomocí vhodně kladených otázek motivuje k dalšímu uvažování o daném tématu. Poskytuje tedy prostor nejen pro tvořivost žáka, ale také pro tvořivost učitele. Ten v učebnici pro učitele nalezne odpovědi na otázky, které jsou uvedeny v učebnici pro žáky, ale způsob prezentace daného tématu zůstává na něm či na ní.

Závěrem lze říci, že stanoveným kritériím nejvíce vyhovuje učebnice Way

to Win. Následuje ji učebnice Messages, která osoby odlišné pleti zobrazuje také vhodným způsobem, motivační aspekt povzbuzující zvědavost studentů zde však není tak detailně propracován. Učebnice Project potom splňuje stanovená kritéria nejmenší měrou.

4 Handicapovaní lidé v učebnicích

Obraz handicapovaných lidí v učebnicích a míra jejich výskytu je tématem následující kapitoly. Analýza si klade za cíl zjistit, jak často a zda jsou vůbec handicapovaní lidé do učebnic zařazováni. V případě, že se s takovým případem setkáme, zaměříme pozornost zvláště na roli, jež je osobě přiřazena, a na druh postižení, který prezentuje. Důležitá je také sociální role ve společnosti, která je handicapované osobě přiřknuta. Bude nás zajímat, zda jsou handicapovaní lidé znázorněni jako osoby vyžadující neustálou pozornost a pomoc nebo jako samostatné, cílevědomé osobnosti.

Stanovené hypotézy:

H1: Handicapovaní lidé nejsou součástí každého z analyzovaných dílů učebnic.

H2: Pokud se handicapovaná osoba v učebnici vyskytne, jedná se vždy o člověka na vozíčku.

H3: Učebnice nezobrazuje handicapované osoby jako přirozenou součást prostředí, ve kterém žijeme.

Sledovaná kritéria

1. Počet případů zobrazení handicapované osoby v jednotlivých dílech učebnic.
2. Role, ve kterých jsou handicapované osoby zobrazovány.
3. Přístup ostatních postav v učebnici k handicapovaným lidem. (V případě, že vstupují do děje.)

Následuje analýza vyobrazení handicapovaných osob v učebnicích, v pořadí *Messages*, *Project* a *Way to Win*.

4.1 Messages

Titulní strany prvních tří dílů učebnice handicapované osoby neznázorňují.

Messages 1

S první handicapovanou osobou se setkáváme v lekci čtvrté. Jedná se o rozsáhlý článek o vědci Stephenu Hawkingovi, který je doplněn fotografiemi. Zajímavý podnět pro diskusi navrhuje otázka položená studentům ještě před samotnou četbou článku. Studenti se mají zamyslet nad činnostmi, které Hawking dělat může a které ne. Text studenty seznamuje s jeho životem, podává informace o místě narození, dětech a manželce. Vyzdvihnuta je jeho profesní kariéra a zmíněn je také způsob, jakým píše knihy a jak přednáší na univerzitách. Celkový dojem, jímž muž, který nemůže chodit ani mluvit, působí, je velmi pozitivní. Hawking je prezentován jako nadprůměrně inteligentní muž, který žije běžným životem a raduje se ze všedních věcí, jako je například nakupování oblečení pro svou dceru. Jeho asistentka s ním musí být 24 hodin denně a pomáhat mu s oblékáním, stravou a šatstvem. Ani přes tento fakt, však článek Hawkinga nestaví do role osoby bezmezně závislé na péči druhých, do role osoby, která není schopna plnohodnotného života. Pro charakteristiku Stephena Hawkinga byla v článku použita dvě výstižná adjektiva, a to ambiciózní a odhodlaný.

Stephen Hawking je první a poslední handicapovanou osobou, která je v prvním díle učebnice zobrazena.

Následuje přehled příkladů osob s handicapem, které najdeme ve druhém a třetím díle učebnice.

Messages 2, 3

Ve druhém ani ve třetím díle učebnice se s obrazem handicapované osoby nesetkáme.

4.2 Celkový obraz handicapovaných lidí v učebnicích Messages

Učebnice Messages poskytují pouze jeden případ handicapované osoby. Osoba je prezentována jako schopná a cílevědomá bytost, která se se svým handicapem v rámci možností vyrovnala a dále žije plnohodnotným životem.

Vyjádření ke stanoveným hypotézám:

H1: Handicapovaní lidé nejsou součástí každého z analyzovaných děl učebnic.

Hypotéza se potvrdila. V případě učebnic Messages je handicapovaná osoba zobrazena pouze v dílu prvním.

H2: Pokud se handicapovaná osoba v učebnici vyskytne, jedná se vždy o člověka na vozíčku.

Hypotéza se potvrdila.

H3: Učebnice nezobrazuje handicapované osoby jako přirozenou součást prostředí, ve kterém žijeme.

Hypotéza se potvrdila.

4.3 Project

Titulní strany prvních tří dílů učebnice handicapované osoby neznázorňují.

Project 1

První díl učebnice příklad handicapované osoby neuvádí. Nalezneme zde však naprosto nevyužitý podnět, který by mohl nastínit problematiku osob z handicapem. V jednom ze cvičení mají děti zkusit napsat své jméno tužkou, kterou vloží do úst. Demonstraci příkladů, kdy lidé píšou či malují ústy, protože ochrnuté končetiny jim neumožňují činit jinak, v učebnici nenajdeme.

Následuje výčet případů, ve kterých se setkáme s handicapovanými osobami v rámci druhého a třetího dílu učebnice.

Project 2, 3

V rámci druhého ani třetího dílu učebnice se handicapovaná osoba nevyskytuje ani v jednom případě.

4.4 Celkový obraz handicapovaných lidí v učebnicích Project

Učebnice Project neuvádí žádný příklad osoby s handicapem, od problematiky se zcela distancuje a v žácích tak může budovat dojem, že handicapovaní lidé nejsou právoplatnými členy společnosti.

Vyjádření ke stanoveným hypotézám:

H1: Handicapovaní lidé nejsou součástí každého z analyzovaných dílů učebnic.

Hypotéza se potvrdila. Nejen, že handicapovaní lidé nejsou součástí každého dílu učebnice, nýbrž se neobjeví jako součást učebnice ani v jednom případě.

H2: Pokud se handicapovaná osoba v učebnici vyskytne, jedná se vždy o člověka na vozíčku.

Hypotéza se nepotvrdila.

H3: Učebnice nezobrazuje handicapované osoby jako přirozenou součást prostředí, ve kterém žijeme.

Hypotéza se potvrdila.

4.5 Way to Win

Titulní strany prvních tří dílů učebnice handicapované osoby neznázorňují.

Way to Win 6

V rámci prvního dílu učebnice se s obrazem handicapované osoby nesetkáme.

Následují příklady, které v druhém a třetím díle prezentují osoby s handicapem.

Way to Win 7, 8

Druhý díl učebnice se problematice handicapovaných lidí věnuje poměrně široce, a to v rámci doplňujícího textu, jenž nalezneme v závěrečné části učebnice. Studenti jsou na dvou stranách seznámeni s příběhem chlapce, který měl nehodu na kole po níž došlo k ochrnutí dolních končetin. Článek popisuje způsob, jakým se s tím chlapec vyrovnal a následky zranění pro jeho další život. Začátky byly těžké, chlapec se však vrátil do školy ke svým spolužákům a víceméně pokračuje ve svém dosavadním životě. Dál hraje basketbal a kamarádi jej respektují. Jeho názory na osoby s handicapem před nehodou se velmi lišily od názorů, které zastává po nehodě. Před nehodou si myslel, že by studenti s handicapem měli chodit do zvláštních škol, kde se o ně lépe postarají, nyní je však rád, že školu měnit nemusel.

Celý text žáky motivuje k dalšímu uvažování o životě handicapovaných osob, o překážkách, které musí překonávat, a o činnostech, které mohou vykonávat

bez pomoci, a které ne. Článek budí dojem, že handicapované osoby jsou schopny plné integrace do společnosti. Není proto tedy důvod izolovat je od zbytku společnosti. Důležitý je také postoj jednotlivců, který k handicapované osobě zauímají. Lítost a mnohdy až trapnost při komunikaci s handicapovanou osobou není na místě. Tito lidé jsou často velmi silné osobnosti, které ani nenapadne litovat se. Není tedy důvod, proč by je měli litovat ostatní spoluobčané.

Text je doplněn o ilustrace dokumentující chlapcův příběh. Konkrétně se jedná o obraz života před nehodou, o pobyt v nemocnici a o opětovné zapojení do běžného života. Jedna z ilustrací ukazuje chlapce na kolečkovém křesle, jak hraje s kamarády basketball.

Také v rámci třetího dílu učebnice se setkáváme s osobou v kolečkovém křesle. Jedná se o starou paní, již v důchodovém věku. Fotografie zobrazuje ženu v kolečkovém křesle, jak naslouchá četbě mladé dívky. Obraz je doplněn komentářem, který studenty seznamuje s faktem, že americká mládež často vykonává dobrovolné práce různého charakteru. Další zmínku o handicapované osobě učebnice neuvádí.

4.6 Celkový obraz handicapovaných lidí v učebnicích Way to Win

Učebnice Way to Win poskytuje obraz osoby s handicapem ve dvou případech, a to v díle druhém a třetím. První případ chlapce, který je upoután na kolečkové křeslo, rozebírá problematiku života s handicapem velmi podrobně. Druhý případ staré dámy v kolečkovém křesle slouží pouze k dokreslení představy o životě občanů Spojených států amerických.

Vyjádření ke stanoveným hypotézám:

H1: Handicapovaní lidé nejsou součástí každého z analyzovaných dílů učebnic.

Hypotéza se potvrdila.

H2: Pokud se handicapovaná osoba v učebnici vyskytne, jedná se vždy o člověka na vozíčku.

Hypotéza se potvrdila.

H3: Učebnice nezobrazuje handicapované osoby jako přirozenou součást prostředí, ve kterém žijeme.

Hypotéza se potvrdila pouze částečně. Je pravdou, že případ chlapce, uvedený v díle druhém, budí dojem jisté nevšednosti a z počátku tak chlapec není považován za přirozenou součást životního prostředí. Po čase se však s následky nehody vyrovná jak chlapec, tak i jeho spolužáci. V tomto případě můžeme mluvit o úspěšné integraci, jejímž následkem došlo k odstranění počátečního vnímání chlapce jako odlišné bytosti.

4.7 Srovnání různého pojetí osob s handicapem v učebnicích Messages, Project a Way to Win

Analýzou jednotlivých dílů učebnic jsme dospěli k závěru, že učebnice Way to Win zařazuje osoby s handicapem do probíraných témat nejčastěji. S handicapovanými osobami se, v rámci prvních tří dílů učebnice, setkáme ve dvou případech. Učebnice Messages uvádí pouze jeden případ handicapované osoby, zatímco v učebnici Project se s případem handicapované osoby nesetkáme vůbec.

Porovnáme-li způsob zobrazení osob s handicapem v učebnici Way to Win a Messages, dojdeme k závěru, že pojetí prezentované v učebnicích se od sebe příliš neliší. Obě učebnice prostřednictvím textů, které se zabývají životem handicapované osoby, žáky motivují k další diskusi o činnostech, jež takovéto osoby mohou vykonávat bez cizí pomoci, a které nikoliv. Také prezentace handicapovaných osob se od sebe příliš neliší. Osoby upoutané na kolečkové křeslo jsou zobrazeny jako aktivní osoby, které jsou se svým životem spokojeny a vše, co dělají prožívají naplno. Nelze tedy hovořit o obrazu handicapovaných osob zcela závislých na pomoci druhých a spíše přežívajících než žijících.

Role, ve kterých jsou handicapované osoby znázorňovány, se nijak neliší od rolí, které ztělesňují osoby bez handicapu. Dospělí muž je prezentován jako otec a manžel, ale také jako vědec. Zastoupeny jsou tedy obě sféry, veřejná i soukromá. Chlapec upoutaný na kolečkové křeslo představuje především roli syna, spolužáka a kamaráda. Zde tedy převládá sféra soukromá. Způsob, jakým se lidé chovají ke zobrazeným handicapovaným osobám, je velmi přátelský, naprosto oproštěný od zbytečného soucitu či trapnosti.

Závěrem lze říci, že sledovaným kritériím nejvíce vyhovuje učebnice Way

to Win, následovaná učebnicí Messages. Učebnice Project handicapované osoby opomíjí a studenty tak nepřipravuje na možný kontakt s těmito osobami. Absence příkladu jakéhokoli postižení může napomáhat k utváření názoru, že handicapovaní lidé nejsou plnohodnotnou součástí společnosti, a nepřímo se tak podílí na tvorbě předsudků.

5 Staří lidé v učebnicích a jejich postavení

Poslední téma, které bude sledováno v jednotlivých učebnicích, je téma výskytu starých lidí a rolí, ve kterých jsou zobrazeni. Analýza si klade za cíl zjistit, jako měrou jsou staří lidé v učebnicích zastoupeni. Pozornost bude také věnována činnostem, které v učebnicích vykonávají. Chceme zjistit, zda je učebnice zobrazuje spíše jako osoby pasivní, pouze dožívající, nebo jako aktivní jedince, kteří, i přes svůj pokročilý věk, mají radost ze života.

Stanovené hypotézy:

H1: Staří lidé se v učebnicích téměř vůbec nevyskytují, nejsou zmíněny v každém z analyzovaných dílů.

H2: Role, která je starým lidem přisouzena, je převážně pasivní.

Sledovaná kritéria:

1. Míra zastoupení starých lidí v učebnicích.
2. Role, které staří lidé v učebnicích prezentují.

Následuje analýza vyobrazení starých osob v učebnicích, v pořadí *Messages*, *Project* a *Way to Win*.

5.1 Messages

Titulní strany prvních tří dílů učebnice staré lidi nezobrazují.

Messages 1

Jedinou zmínku o starém člověku najdeme v závěru učebnice. Fotografie dědečka doplňuje seznam důležitých událostí v životě jedince. Starý pán je zde vzpomenut v souvislosti se svým úmrtím.

Následují příklady zobrazení starých osob v díle druhém a třetím.

Messages 2, 3

Druhý díl učebnice uvádí, v rámci kvízu, postavu starého muže, který představuje známého spisovatele. Jedná se tedy o sféru veřejnou. Fakt, že je starý muž zobrazen v roli spisovatele, na něj vrhá pozitivní světlo a působí tak dojmem stále aktivní osoby.

Ve třetím díle učebnice nalezneme fotografii starého muže, o němž mají studenti zjistit další informace v rámci poslechového cvičení. Zobrazen je pouze mužův obličej, a tudíž nelze dále rozebrat roli, kterou prezentuje.

5.2 Celkový obraz starých lidí v učebnicích Messages

Učebnice Messages zařazují postavy starých lidí do koncepce učebnic velmi zřídka. Druhý a třetí díl se o nich zmiňuje pouze okrajově, kdežto první díl je do obsahu učebnice nezařadil vůbec. Role, ve kterých se vyskytují, nemohou být dále specifikovány, a to kvůli způsobu, jakým jsou zobrazeny. Převážně se totiž jedná pouze o fotografii v pasivní poloze, která nezobrazuje celou postavu jedince.

Vyjádření ke stanoveným hypotézám:

H1: Staří lidé se v učebnicích téměř vůbec nevyskytují, nejsou zmíněny v každém z analyzovaných dílů.

Hypotéza se potvrdila.

H2: Role, která je starým lidem přisouzena, je převážně pasivní.

Hypotéza se potvrdila.

5.3 Project

Titulní strany prvních tří dílů učebnice staré lidi nezobrazují.

Project 1

První díl učebnice staré osoby neznázorňuje. Následují příklady zobrazení starých lidí v díle druhém a třetím.

Project 2, 3

Druhý díl představuje studentům fotografii starých a starších lidí, kteří zpívají písně a drží se za ruce. Staří lidé jsou zde znázorněny jako aktivně žijící jedinci, kteří mají rádi zábavu. Zpívající lidé představují sféru soukromou. V dalším případě se setkáváme s postavou staré ženy v rámci povídky. Jedná se o příběh tuláka, který uvařil staré dámě polévku za pomoci kouzelného kamene. Příběh je doplněn ilustrací.

Ve třetím díle nalezneme fotografii starého muže s šálkem čaje. Fotografie doplňuje článek, který se zabývá tématem rodiny, a to konkrétně rodiny britské. Text uvádí, že staří lidé žijí, ve většině případů, sami ve svých starých domech nebo v domovech s pečovatelskou službou. Muž zde znázorňuje roli dědečka, čímž spadá do sféry soukromé.

5.4 Celkový obraz starých lidí v učebnicích Project

Učebnice Project zobrazují staré lidi pouze okrajově. První díl učebnice neobsahuje ani jeden případ zobrazení staré osoby. V případě dílu druhého a třetího můžeme mluvit o velmi ojedinělých případech, kdy dochází ke zobrazení starých osob. Sféra, do které jsou prezentované staré osoby zařazeny, je výlučně sféra soukromá. Celkový dojem, který získáme ze způsobu zobrazení starých lidí, je kladný. Jednou se jedná o staré, bavící se lidi, podruhé o obraz starého muže představujícího dědečka. Znázornění staré ženy v povídce o kouzelném kameni má spíše negativní charakter. Žena je zpočátku zlá a velmi lakomá. V tomto případě se však jedná o smyšlený příběh s pohádkovými rysy, a tudíž nevypovídá o roli starých lidí ve společnosti.

Vyjádření ke stanoveným hypotézám:

H1: Staří lidé se v učebnicích téměř vůbec nevyskytují, nejsou zmíněny v každém z analyzovaných dílů.

Hypotéza se potvrdila.

H2: Role, která je starým lidem přisouzena, je převážně pasivní.

Hypotéza se potvrdila pouze částečně. V učebnici se setkáme s postavou starého muže, který je znázorněn u šálku s čajem, ale stejně tak se skupinou starých lidí, kteří se drží za ruce a zpívají.

5.5 Way to Win

Titulní strany prvních tří dílů učebnice staré lidi nezobrazují.

Way to Win 6

První díl učebnice Way to Win zahrnuje do své koncepce staré lidi již v druhé lekci. Jedná se o představení členů rodiny dětí, které studenty učebnicí provázejí. Na jedné z fotografií najdeme obraz staré ženy, která představuje babičku, jak se svým vnukem kondičně běhá. Vyobrazení staré ženy tak budí dojem aktivního a radostného života. Druhá fotografie znázorňuje dědečka, jak sedí u stolu s ostatními členy rodiny. V tomto případě se nejedná o aktivní zobrazení staré osoby, nicméně starý muž sedí u stolu stejně jako ostatní členové rodiny. Fotografie tedy nebudí dojem, že staré osoby vedou pasivnější život, než-li osoby mladší. V obou případech zobrazení starých lidí se jedná o sféru soukromou.

Následují příklady zobrazení starých lidí v díle druhém a třetím.

Way to Win 7, 8

Také v rámci druhého dílu učebnice se setkáváme s obrazem starého člověka. Jedná se o ilustraci znázorňující starého muže, námořníka. Ilustrace doplňuje text, který se zabývá popisem různých ostrovů. Starý muž v tomto případě představuje sféru veřejnou.

Třetí díl učebnice zobrazuje staré lidi již v úvodu první lekce. Jedná se o fotografii většího formátu, která představuje osoby žijící v různých oblastech Spojeného království Velké Británie a Severního Irsku. Na společné fotografii nalezneme dvě staré osoby, a to konkrétně muže a ženu. Žena je zobrazena s mísou jídla a muž má na klobouku živého ptáka. Obě osoby jsou tedy zachyceny

při vykonávání zajímavé činnosti a z fotografie můžeme usoudit, že tito lidé preferují aktivní způsob života.

Další případ zobrazení starého člověka představuje fotografie královny Alžběty, která je uvedena v souvislosti s poštovními známkami. Stará žena zde tedy představuje sféru veřejnou. V učebnici nalezneme také fotografii staré ženy žijící v pečovatelském domě, jak sedí v kolečkovém křesle a naslouchá četbě mladé dívky. Role staré ženy je zde jednoznačně pasivní. Dle bílých vlasů a celkového vzhledu ženy lze usoudit, že se jedná o velmi starou ženu, která již není schopna aktivního života. Stejná strana učebnice zachycuje také starého muže v roli kněze. Zastoupena je tak sféra veřejná.

5.6 Celkový obraz starých lidí v učebnicích Way to Win

Staří lidé jsou v učebnicích Way to Win zahrnuti velmi uspokojivou měrou. S obrazem starých lidí se setkáme v rámci všech tří analyzovaných dílů učebnice, nejčastěji potom v díle třetím. Staří lidé v učebnicích zastupují sféru veřejnou i soukromou v přibližně stejném poměru. Celkový obraz starých lidí, jak jej utváří učebnice, budí dojem aktivního rázu. Pouze stará žena v kolečkovém křesle, která je zobrazena v díle třetím, představuje jednoznačně pasivní životní styl. Ostatní působí dojmem soběstačných osob, které se věnují svým zájmům a radují se ze života.

Vyjádření ke stanoveným hypotézám:

H1: Staří lidé se v učebnicích téměř vůbec nevyskytují, nejsou zmíněni v každém z analyzovaných dílů.

Hypotéza se nepotvrdila. Staré osoby jsou zastoupeny v každém z analyzovaných dílů učebnice.

H2: Role, která je starým lidem přisouzena, je převážně pasivní.

Hypotéza se nepotvrdila. Role, ve kterých jsou staré osoby znázorněny, jsou ve velké většině případů aktivního rázu.

5.7 Srovnání různého pojetí starých lidí v učebnicích Messages, Project a Way to Win

Obecně lze říci, že staří lidé byli zařazeni do koncepce všech tří druhů učebnic. V případě učebnice Messages a Project se studenti mohou setkat se starými lidmi pouze v rámci dvou ze tří dílů. V jednom z dílů učebnic tedy zmínku o starých lidech nenajdeme.

Učebnice Way to Win, naproti tomu, zobrazuje staré lidi častěji a jsou součástí všech tří dílů učebnice.

Způsob zobrazení starých lidí v jednotlivých učebnicích není totožný. Učebnice Messages zobrazují fotografie starých lidí pouze jako doplňkový materiál, z něhož většinou nelze určit roli, kterou osoba ztělesňuje. Ve velké většině případů se totiž jedná o pasivní zobrazení jedince, ze kterého nelze vyvodit styl života, jaký jedinec vede.

Staří lidé zobrazení v učebnicích Project působí převážně kladným dojmem. Jedná se o jedince, kteří se, i přes pokročilý věk, stále dovedou bavit, nebo o členy rodiny. Zastoupena je zde pouze sféra soukromá.

Staří lidé prezentovaní v učebnici Way to Win žijí nepochybně aktivním životem a škála prezentovaných činností je, v porovnání s ostatními učebnicemi, nejbohatší. Staré osoby se v učebnici věnují sportovním aktivitám, stejně jako svým zálibám. Výjimkou není ani obraz staré osoby, která prezentuje sféru veřejnou. V tomto bodě se učebnice Way to Win, od dříve analyzovaných učebnic, výrazně liší. V učebnicích Messages ani v učebnicích Project se totiž s veřejnou sférou zastoupenou starými lidmi nesetkáme.

Míra zastoupení starých lidí je nejvýraznější v učebnicích Way to Win, kde se s nimi setkáme nejčastěji. Mluvíme-li o rolích, které staré osoby představují, je nutno opět vyzdvihnout učebnici Way to Win. Učebnice nabízí nejrozmanitější aktivity a role, ve kterých se staré osoby vyskytují. Následuje učebnice Project, která nenabízí tak širokou škálu činností, ale staré osoby prezentuje převážně kladným způsobem. Naproti tomu učebnice Messages staré lidi zobrazuje pouze okrajově a fotografie zachycující tyto jedince nevypovídají nic o způsobu života, který vedou.

6 Závěr

Závěr práce uvádí konečné shrnutí výsledků analýzy a odpovědi na výzkumné otázky položené v úvodu praktické části.

Jedním z témat, které bylo zařazeno do úvodu praktické části, je možnost odlišné koncepce učebnic na základě různých zemí původu. Tato domněnka se nepotvrdila. Učebnice se svou koncepcí liší, avšak souvislost s rozdílným původem zde nebyla vypořádána. Jediný fakt, podle kterého lze určit zemi, ve které byla učebnice vydána, je výskyt jmen typických pro danou zemi. Česká učebnice *Way to Win* obsahuje jména původem česká, která v učebnicích britského původu nenajdeme. Výskyt českých jmen v učebnici *Way to Win* však nevylučuje výskyt jmen původu anglického. V učebnici se setkáme s oběma případy.

Vyjádření k výzkumným otázkám:

Výzkumná otázka č. 1

Vychovávají učebnice britských nakladatelství své žáky k toleranci vůči odlišnostem, k demokratickému myšlení a k rovnému postavení mužů a žen důsledněji než učebnice české?

(Demokratické myšlení totiž úzce souvisí s pohledem na svět, potažmo se podílí na jeho utváření. Proto považujeme i tento aspekt učebnice za důležitý.)

Odpověď na výzkumnou otázku je v tomto případě jednoznačně záporná. Nakladatelství v odlišném způsobu výchovy, který učebnice prezentuje, nehraje roli.

Výzkumná otázka č. 2

Zobrazují učebnice svět reálný nebo ideální?

(Ideálním světem myslíme svět úplných rodin, svět šťastných, krásných, mladých, zdravých jedinců bez osobních problémů.)

Učebnice *Messages* a učebnice *Way to Win* se více přibližují obrazu reálnému. V dostatečné míře se v jejich rámci setkáváme jak s osobami odlišné

barvy pleti, s osobami s handicapem, tak i s osobami starými. V souvislosti s rodinným životem jsou žáci seznámeni také s případy neúplných rodin, které jsou typickým jevem soudobé společnosti. V případě učebnice Messages se jedná o životopis chlapce, v němž nalezneme časový údaj zmiňující se o odloučení rodičů. Učebnice Way to Win zobrazuje případ dívky, které v mládí umřela maminka a dále žije pouze se svým otcem a setkáme se zde také s obrazem rozvedené rodiny. Lze konstatovat, že učebnice Project přibližují studentům spíše svět ideální. O tom vypovídá naprostá absence zobrazení handicapovaných osob a okrajové vyobrazení osob odlišné barvy pleti. Společným znakem všech rodin zobrazených v učebnicích Project je jejich úplnost.

Dětský pohled na svět ovlivňuje každá učebnice odlišným způsobem. V případě učebnic Messages lze hovořit o značné rozmanitosti prezentovaných činností. Aktivita jsou vykonávány stejnou měrou muži i ženami, tudíž působí motivačně zejména na dívky. Studentky se v rámci učebnice dozvídají o ženách věnujících se sportům, jež jsou častěji vykonávány muži, což zvyšuje jejich aspirace a podporuje touhu věnovat se oborům, které jsou společností považovány za primárně mužské.

Je nutno konstatovat, že učebnice Project nabízí poněkud užší pohled na svět. V učebnici převládá stereotypní rozdělení mužských a ženských rolí, které nepřímou podporuje názor, že ženám jsou vlastní pouze některé činnosti. Je však pravdou, že ve sféře soukromé, konkrétně v rámci rodiny, jsou role členů domácnosti naprosto rovnocenné.

Učebnice Way to Win nabízí studentům asi nejrozmanitější škálu prezentovaných osob. V hojné míře jsou zde zastoupeny osoby odlišných typů pleti a kultur, stejně tak jako staré osoby žijící aktivním životem. Učebnice se nevyhýbá ani vážným tématům jako je např. nehoda na kole a následné upoutání chlapce na kolečkové křeslo.

Dále uvádíme silné a slabé stránky učebnic vyplývající z provedené analýzy. Mezi silné stránky učebnic Messages řadíme jednoznačně rozmanitost prezentovaných činností. Za kladný rys učebnice Project považujeme rovnocenné rozdělení povinností členů rodiny při péči o chod domácnosti. V případě učebnice Way to Win velice pozitivně hodnotíme předložený obraz osob s handicapem.

Naopak slabé stránky shledáváme v případě učebnic Messages v malém zastoupení handicapovaných a starých osob. Za nejvýraznější nedostatek učebnice

Project považujeme naprostou absencí osob s handicapem. Nejslabší aspekt učebnice Way to Win představuje nízký počet případů rozmanitých činností prezentovaných v učebnici.

Závěrem lze konstatovat, že učebnice Messages a učebnice Way to Win nabízejí žákům podobný pohled na svět, který zahrnuje obraz minoritních skupin a nepodporuje genderově stereotypní rozdělení rolí. Naopak učebnice Project toto rozdělení rolí prosazuje, s výjimkou případu společné péče o domácnost. Naprostá absence osob s handicapem a pouze okrajové zobrazení osob odlišné pleti může podporovat názor, že zmíněné osoby tvoří rovnocennou část společnosti.

Práce je svou povahou přínosná zvláště pro pedagogy. Upozorňuje na problematiku, která není lehce postihnutelná pouhým prolistováním učebnice. Zohlednění probíraných témat může přispět ke zkvalitnění výuky jazyků a také v mnohém usnadní práci učitelů. Vybere-li si pedagog učebnici, která obsahuje kontroverzní témata, o kterých se dá diskutovat, nabízí tak svým studentům cestu k rozvoji demokratického myšlení, což plně splňuje jeden z požadavků Rámcového vzdělávacího programu. Učebnice se stane hlavním zdrojem podnětů potřebných k diskusi. Zajímavou diskusi studenty motivujeme k vyjádření vlastních názorů a učíme je také naslouchat názorům ostatních spolužáků. Formou, která mnohdy splňuje požadavky mezipředmětové výuky, tak studenty učíme komunikovat v cizím jazyce.

Z předcházejícího odstavce tedy vyplývá, že by si pedagog měl vybrat učebnici, která zahrnuje co nejpestřejší škálu probíraných témat a nevyhýbá se ani otázkám kontroverzním. Učebnice, která slepě kopíruje stereotypy převládající ve společnosti není přínosná pro studenty ani pro učitele.

S ohledem na výsledky provedené analýzy můžeme pro výuku anglického jazyka zajisté doporučit učebnici Way to Win a také učebnici Messages. Učebnice Project bohužel prezentují z větší části stereotypní pojetí společnosti, což je jejich jednoznačným negativem a tudíž je nedoporučujeme.

7 Summary

The diploma thesis deals with the evaluation of English coursebooks. One of the crucial aims of the paper is to find out whether the coursebooks reflect the rapid evolution of human society and related changes or not. Particularly, changes in men's and women's roles in society, changes in the position of the old, disabled and people of varied types of skin.

Whether the analysed textbooks represent an ideal or a real world is another question which is to be answered in the thesis. To explain the terms *ideal and real* in terms of human society we state following definitions. *An ideal world* is a world without divorced families where everybody is young, beautiful and healthy. It is more similar to the image of the world people would like to have, not the one they live in. On the contrary, *a real world* is a true image of today's society which includes divorced families, disabled people and all the things life consist of including the negative ones.

Consecutively, we raise a question. What kind of world should a textbook represent? Thinking about the Czech educational system, the answer is clear. One of the demands of the school system in the Czech Republic is to teach students how to think in a democratic way. A textbook which offers topics full of gender stereotypes and avoids controversial issues does not encourage the demand mentioned above at all. A textbook which includes wide range of stimulants for different kinds of discussions is very conducive to teachers and students well. A teacher should consider that when choosing a coursebook.

To the structure of the thesis it consists of two parts. The first chapter of the theoretical part of the paper covers the field of textbooks. The chapter deals with the position of a textbook in current society, with its role in classes and with the criteria of selecting and evaluating textbooks. Analyses of certain textbooks are provided as well.

The second chapter of the theoretical part offers an insight to the field of old and disabled people as well as to the field of people of varied types of skin. Gender issues are included too.

The practical part of the paper is focused on the fields described in the previous paragraph. Three types of English coursebooks, *Messages*, *Project* and *Way to Win*, were properly analysed. Firstly, they were analysed separately and secondly, they were compared.

The analysis has shown that the origin of textbooks, meaning the country, does not influence the conception of textbooks at all. The only clue which may lead to the country where the textbook was published is the usage of first names. One of the textbooks analysed is of Czech origin and thus it includes not only English first names but also Czech ones. This fact does not effect the textbook in any kind of way.

A real image of the world is represented in two of the three textbooks analysed, in *Messages* and *Way to Win*. Within the textbooks, students may encounter people of varied types of skin, disabled and old people in a sufficient number of cases. Divorced or separated people are included too.

Project, the third of the textbooks analysed, represents an ideal image of the world and therefore it is not recommended to be used by teachers.

Attention was payed to the way the textbooks influence children's understanding of the world as well. When talking about *Messages* we may emphasize the variety of the activities presented. Men and women participate in these activities equally which may positively influence the girls' aspirations.

One of the strongest aspects of *Way to Win* is the variety of people and their cultures. Students may learn interesting details about people of varied types of skin and the countries they originally come from. An article describing an accident of a young boy who has consequently lost the ability to walk has been found to be very contributive. Students are asked various questions before and after reading the article which makes them think about life of a disabled person and helps them realize what he or she must face.

Project offers to its students quite a narrow view on the world. The textbook is full of gender stereotypes which has been found to be the weakest aspect of the textbook. The most positive aspect is the way the textbook represents family and the

roles within it. All members of the family are equal and the household is not presented as the work of woman. The housework is done by everybody.

With reference to the conclusions of the analysis, *Way to Win* and *Messages* are the textbooks which are recommended to be used.

Bibliografie

Apple, M. W., 1991 Christian-Smith L. K. 1991 *The Politics of the Textbook*.
Routledge

Asante, M. K., 1998 *Identifying Racist Language, Communicating Prejudice*, edited
by Hecht, M. L., Sage publications, Inc

Cunningsworth, A. 1995 *Choosing your Coursebook*. Heinemann

Davies, B., Commonwealth Secretariat Staff, Davies, B., Commonwealth
Secretariat, Commonwealth Secretariat Women and Youth Affairs Division, 1995
Gender Bias in School Text Books, Commonwealth Secretariat

Down, A. G., 1982, Preface to Tyson-Bernstein, H., *A Conspiracy of Good
Intentions: America's Textbook Fiasco*, Washington D.C.: Council for Basic
Education

Christoforou, M. A., 1994 *Selecting Textbooks*, paper presented at Report on
Workshop, Language learning for European citizenship, Council for Cultural Co-
operation

Jandourek, J., *Sociologický slovník*, Portál, Praha 2001

Seguin, R., 1989 *The Elaboration of School Textbooks: Methodological Guide* .
Division of Educational Sciences, Contents and Methods of Education Unesco

Sleeter, Ch. E., Grant, C. A., 1991 *Politics of the textbook*, In: Apple, M. W.,
Christian-Smith L. K., Race, Gender, and Disability in Current Textbooks

Stavrou, G., 1994 *Developing criteria for ELT Course – Book Evaluation*, , paper presented at Report on Workshop, Language learning for European citizenship

Sunderland, J. 1994, *Exploring Gender*, Prentice Hall

Šišková, T., *Rasismus, xenofobie a intolerance z hlediska práva, sociologie a antropologie*, In Šišková, T., *Výchova k toleranci a proti rasismu*, Portál, Praha 1998

Williams, E., 1994 *Values and Evaluation in Language Education*, paper presented at Report on Workshop, Language learning for European citizenship

Seznam použitých internetových odkazů

Grégr, D., *Učebnice a úspěšnost edukace* (online) 4. 8. 1999, poslední revize 27. 9. 2008 <http://www.ceskaskola.cz/Ceskaskola/Ar.asp?ARI=415&CAI=2125>

Kretschmer, M., *Co je to rasismus?*, 20. 6. 2007 (online), poslední revize 1. 3. 2009 http://cz.altermedia.info/uvahy-a-komentare/co-je-to-rasismus_3338.html

Škodová, L., *Mají ženy a starší lidé šanci na trhu práce?*, 28. 8. 2008 (online), poslední revize 1. 3. 2009 <http://www.mesec.cz/clanky/maji-zeny-a-starsi-lide-sanci-na-trhu-prace/>

Švingalová, D., *Majoritní (většinové) a minoritní (menšinové) skupiny* (online), poslední revize 24. 2. 2009 <http://www.multikultura.cz/multikulturni-vychova/vychozi-pojmy/majoritni-a-minoritni-skupiny/>).

poslední revize 27.9. 2008

http://www.cojeco.cz/index.php?detail=1&id_desc=100403&s_lang=2&title=u%E8ebnice

Jsou žákyně žáci?, 15. 5. 2006 (online), poslední revize 24. 2. 2009
<http://www.prezidentka.cz/argumenty.php?article=219&PHPSESSID=b1a62f1fe25238e5525de0f3daa72b93>).

Obsahová analýza učebnic pro základní školy (online) leden 2002, poslední revize
30. 9. 2008 <http://www.varianty.cz/download/doc/books/18.pdf>

Ageism: Introduction, 27. 2. 2009 (online), poslední revize 1. 3. 2009
<http://www.webster.edu/~woolflm/ageism.html>

Přílohy

- Příloha č. 1: Originální verze přílohy k emailu z Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy.
- Příloha č. 2: Posouzení učebnice Way to Win podle stanovených kritérií.

§27

Učebnice, učební texty, školní potřeby

(1) Ministerstvo uděluje a odnímá učebnicím a učebním textům pro základní a střední vzdělávání schvalovací doložku na základě posouzení, zda jsou v souladu s cíli vzdělávání stanovenými tímto zákonem, rámcovými vzdělávacími programy a právními předpisy. Učebnicím a učebním textům pro zdravotnické obory středních škol ministerstvo uděluje a odnímá schvalovací doložku v dohodě s Ministerstvem zdravotnictví. Seznam učebnic a učebních textů, kterým byla udělena schvalovací doložka, zveřejňuje ministerstvo ve Věstníku Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (dále jen "Věstník") a způsobem umožňujícím dálkový přístup.

(2) Školy mohou při výuce kromě učebnic a učebních textů uvedených v seznamu podle odstavce 1 používat i další učebnice a učební texty, pokud nejsou v rozporu s cíli vzdělávání stanovenými tímto zákonem, rámcovými vzdělávacími programy nebo právními předpisy a pokud svou strukturou a obsahem vyhovují pedagogickým a didaktickým zásadám vzdělávání. O použití učebnic a učebních textů podle věty první rozhoduje ředitel školy, který zodpovídá za splnění uvedených podmínek.

(3) Žákům základních škol a dětem zařazeným do přípravných tříd (§ 47) jsou **bezplatně poskytovány učebnice a učební texty uvedené v seznamu podle odstavce 1**. Žáci prvního ročníku základního vzdělávání a děti zařazené do přípravných tříd tyto učebnice a učební texty nevracejí, žáci ostatních ročníků základního vzdělávání jsou povinni učebnice a učební texty vrátit nejpozději do konce příslušného školního roku.

(4) Žákům středních škol, kteří plní povinnou školní docházku, a žákům se zdravotním postižením, kteří se vzdělávají ve středních školách, jsou bezplatně poskytovány učebnice a učební texty uvedené v seznamu podle odstavce 1. Tyto učebnice a učební texty jsou žáci povinni vrátit nejpozději do konce příslušného školního roku.

(5) Ředitel střední školy zřizuje fond učebnic a učebních textů, a to nejméně pro 10 % žáků střední školy; tyto učebnice a učební texty jsou bezplatně zapůjčovány žákům se sociálním znevýhodněním a žákům v hmotné nouzi.14)

(6) Žákům přípravných tříd základních škol, prvního ročníku základního vzdělávání, žákům základního vzdělávání podle § 46 odst. 3 a žákům se zdravotním postižením, kteří jsou žáky základní školy, jsou bezplatně poskytovány základní školní potřeby. Ministerstvo stanoví prováděcím právním předpisem rozsah tohoto bezplatného poskytování základních školních potřeb.

§160

(1) Ze státního rozpočtu se za podmínek stanovených tímto zákonem poskytují finanční prostředky vyčleněné na činnost

a) škol a školských zařízení zřizovaných ministerstvem, a to na platy, náhrady platů, nebo mzdy a náhrady mezd, na odměny za pracovní pohotovost, odměny za práci vykonávanou na základě dohod o pracích konaných mimo pracovní poměr a odstupné, na výdaje na úhradu pojistného na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti a na úhradu pojistného na všeobecné zdravotní pojištění, na příděly do fondu kulturních a sociálních potřeb a ostatní náklady vyplývající z pracovněprávních vztahů, výdaje na nezbytné zvýšení nákladů spojených s výukou dětí, žáků a studentů zdravotně postižených, výdaje na učební pomůcky, výdaje na školní potřeby **a na učebnice, pokud jsou podle tohoto zákona poskytovány bezplatně**, a rovněž výdaje na další vzdělávání pedagogických pracovníků, na činnosti, které přímo souvisejí s rozvojem škol a kvalitou vzdělávání, na další nezbytné neinvestiční výdaje spojené s provozem škol a školských zařízení a na investiční výdaje zařazené do programu podle zvláštního právního předpisu,³⁶⁾

Příloha č. 5 - Posouzení učebnice podle stanovených kritérií

Údaje o učebnici a recenzentovi	
Název	Way to WIN
Autor	Betáková, L., Dvořáková, K.
Nakladatelství	FRAUS
Určeno pro vzdělávací program	pro základní vzdělávání (Základní škola, Národní škola, Obecná škola)
Předmět (oblast, průřezové téma)	anglický jazyk
Ročník	6. ročník ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií
Jméno recenzenta	Jana Jílková

Kritérium	Hodnocení recenzentem

1. Celkový soulad učebnice s obecnými a základními kurikulárními dokumenty				
Pozn.: 1) Platné kurikulární dokumenty jsou zveřejněny na internetové stránce MŠMT (www.msmt.cz). 2) Učebnice musí být zcela v souladu s uvedenými dokumenty, pokud je soulad jen částečný, označte stupeň NE.				
Stupnice hodnocení	Ano – je v plném souladu Ne – není v souladu (označte křížkem)			
1.1. Soulad s Ústavou a zákony ČR (zejména rovnost pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství).	Ano	X	Ne	
1.2. Soulad se Standardem základního vzdělávání.	Ano	X	Ne	
1.3. Soulad se vzdělávacími cíli vzdělávacího programu.	Ano	X	Ne	
1.4. Soulad s učebním plánem a učebními osnovami vzdělávacího programu.	Ano	X	Ne	
1.5. Soulad se Společným evropským referenčním rámcem (pouze pro učebnice cizích jazyků).	Ano	X	Ne	

1.6. Soulad s výchovou směřující k vytvoření plurality názorů (podložených vědeckým poznáním) a pozitivní hodnotové orientace; s výchovou k demokracii, k osobní odpovědnosti jedince, k uplatňování principu rovných příležitostí mužů a žen, k toleranci (včetně schopnosti rozpoznat její meze), k obraně před manipulací, k porozumění textu, k využití a kritickému vyhodnocení zdrojů informací. Učebnice nesmí obsahovat nepravdivé nebo netolerantní názory a xenofobní postoje k různým národům a národnostem, k náboženstvím a církvím, případně k jiným společenským a kulturním organizacím, ani k jejich duchovním a kulturním hodnotám.	Ano ☒	Ne ☐

2. Odborná správnost obsahu učebnice		
Stupnice hodnocení	0 – obsahuje hrubé chyby 1 – obsahuje časté drobné chyby, nejasná vyjádření 2 – obsahuje drobné chyby, nejasná vyjádření 3 – obsahuje ojedinělé drobné chyby, nejasná vyjádření 4 – neobsahuje chyby	
2.1. Odborná správnost textové složky učebnice (soulad podávaných informací se stavem poznání v příslušných vědeckých oborech).	4	Celkem pro 2. oblast: 12 Minimum: 12
2.2. Odborná správnost grafické složky učebnice.	4	
2.3. Jazyková kultura a terminologická správnost textu (podle Pravidel českého pravopisu z roku 1993 a Dodatku z roku 1994).	4	

3. Přiměřenost učebnice věku žáků		
Stupnice hodnocení	0 – zcela nepřiměřené 1 – z větší části nepřiměřené 2 – z větší části přiměřené 3 – zcela přiměřené	
3.1. Oblížnost textu (např. přiměřenost a četnost užití odborných, faktografických a numerických pojmů, jmen a názvů, délka vět, apod.).	3	Celkem pro 3. oblast: 8 Minimum: 8
3.2. Přiměřenost grafické složky učebnice (ilustrace, grafy, ...).	3	
3.3. Technické zpracování učebnice (zejm. velikost a typ písma, šířka řádků, typ a odolnost vazby, hmotnost, použitý papír – ekologické hledisko).	2*	

4. Metodické a didaktické zpracování učebnice		
Stupnice hodnocení	0 – nenaplní kritérium 1 – obsahuje jednotlivé prvky 2 – směřuje k naplnění kritéria 3 – optimálně naplní kritérium	
4.1. Vyváženost základních poznatků a činností (výkladové texty, pokusy, otázky a úlohy, cvičení, shrnutí aj.) a doplňujících informací.	2	Celkem pro 4. oblast: 23 Minimum: 18
4.2. Provázanost výkladového textu s ostatními strukturálními prvky učebnice verbálního i neverbálního typu.	3	
4.3. Vhodnost a použitelnost zařazených poznatků a činností z hlediska kmenového učiva a cílových kompetencí.	3	
4.4. Motivační úroveň textové části učebnice	3	
4.5. Motivační úroveň obrazové části učebnice	3	
4.6. Podpora samostatné aktivity a tvořivosti žáka, prvky problémového charakteru.	2	
4.7. Míra uplatnění mezipředmětových vztahů.	2	
4.8. Míra uplatňování průřezových témat (např. ekologická výchova, výchova k volbě povolání apod.)	2	
4.9. Míra naplňování vzdělávacích cílů vzdělávacího programu	3	

Didaktická vybavenost učebnice (části 5 - 7)	
V 5. - 7. části se sleduje pouze fakt, zda je v učebnici příslušná komponenta zastoupena, nehodnotí se četnost výskytů komponent.	
U učebnic pro některé předměty a některé ročníky není výskyt některé komponenty relevantní popř. by měl jen formální význam. Při hodnocení je proto třeba brát ohled na skutečnost, zda učebnice může danou komponentu vzhledem ke svému určení obsahovat. V takovém případě uveďte stupeň hodnocení „N“.	
V souhrnu pro každou oblast 5 - 7 se uvede celkový počet výskytů každého hodnocení (0, 1, N) v dané oblasti.	

5. Zastoupení komponent aparátu prezentace učiva								
Stupnice hodnocení	0 – neobsahuje komponentu 1 – obsahuje komponentu N – není hodnoceno							
5.1. výkladový text prostý	0	Souhrn pro 5. oblast: <table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding-right: 10px;">0</td> <td style="border: 1px solid black; padding: 2px 5px;">3</td> </tr> <tr> <td>1</td> <td style="border: 1px solid black; padding: 2px 5px;">9</td> </tr> <tr> <td>N</td> <td style="border: 1px solid black; padding: 2px 5px;">2</td> </tr> </table>	0	3	1	9	N	2
0	3							
1	9							
N	2							
5.2. výkladový text zpřehledněný (přehledová schémata, tabulky a jiné k výkladu učiva)	1							
5.3. shrnutí učiva k celému ročníku (učebnici)	0*							
5.4. shrnutí učiva k tématům (kapitolám, lekcím)	1							
5.5. shrnutí učiva k předchozímu ročníku (učebnici)	0*							

5.6. doplňující texty (dokumentační materiál, citace z pramenů, statistické tabulky, aj.)	1 *
5.7. poznámky a vysvětlivky	1
5.8. podtexty k vyobrazením	N
5.9. slovníčky pojmů, cizích slov aj. (s vysvětlením)	1
5.10. umělecká ilustrace	N
5.11. nauková ilustrace (schématické kresby, modely aj.)	1
5.12. fotografie	1
5.13. mapy, kartogramy, plánky, grafy, diagramy aj.	1
5.14. obrazová prezentace barevná (tj. použití nejméně jedné barvy odlišené od barvy běžného textu)	1

6. Zastoupení komponent aparátu řídicí učení			
	Stupnice hodnocení	0 – neobsahuje komponentu 1 – obsahuje komponentu N – není hodnoceno	
6.1. předmluva pro žáky (úvod do předmětu, ročníku, učebnice)	0 *		Souhrn pro 6. oblast: 0 9* 1 9 N -
6.2. návod k práci s učebnicí (pro žáky a/nebo učitele)	0 *		
6.3. motivace celková (podněty k zamýšlení, otázky aj. před celkovým učivem ročníku, učebnice)	0		
6.4. motivace detailní (podněty k zamýšlení, otázky aj. před nebo v průběhu lekcí, témat)	1		
6.5. odlišení úrovní učiva (základní – rozšiřující, povinné – nepovinné apod.)	0 *		
6.6. otázky a úkoly za témata, lekcemi	1		
6.7. otázky a úkoly k celému ročníku, učebnici (opakování)	0 *		
6.8. otázky a úkoly k předchozímu ročníku, učebnici (opakování)	0 *		
6.9. instrukce k úkolům komplexnější povahy (návod k pokusům, laboratorním pracím, pozorováním aj.)	1		
6.10. náměty pro mimoškolní činnosti s využitím učiva (aplikace)	1		
6.11. explicitní vyjádření cílů učení pro žáky	1		
6.12. prostředky a/nebo instrukce k sebehodnocení pro žáky (testy a jiné způsoby hodnocení výsledků učení)	1		
6.13. výsledky úkolů a cvičení (správná řešení, správné odpovědi apod.)	0 *		
6.14. odkazy na jiné zdroje informací (bibliografie, doporučená literatura, internetové odkazy aj.)	0 *		
6.15. grafické symboly vyznačující určité části textu (poučky, pravidla, úkoly, cvičení aj.)	1		

6.16. užití zvláštní barvy pro určité části verbálního textu	1
6.17. užití vyznačovacího písma (tučné písmo, kurzíva aj.) pro určité části verbálního textu	1
6.18. využití přední nebo zadní obálky (předsádky) pro schémata, tabulky aj.	0 *

7. Zastoupení komponent aparátu orientačního					
Stupnice hodnocení	0 – neobsahuje komponentu 1 – obsahuje komponentu N – není hodnoceno				
	7.1. obsah učebnice	0 *	Souhrn pro 7. oblast:		
7.2. členění učebnice na tematické bloky, kapitoly, lekce	1	0			2*
7.3. marginálie, výhmaty, živá záhlaví nebo jiné	1	1			2
7.4. rejstřík (věcný, jmenný, smíšený)	0 *	N			-

8. Slovní komentář k jednotlivým oblastem kritérií, další odborná vyjádření recenzenta

(recenzent doplní další řádky a stránky podle potřeby)

Pozn.: u konkrétních připínek a návrhů na úpravy recenzent uvede, zda jde o připomínku ke zvážení či zda je připomínku nutno akceptovat)

Učební materiál „Way to Win“ učebnice a pracovní sešit byly předloženy k recenzi ve stadiu neúplné přípravy k tisku.

Lekce 1. - 3. jsou v barevném provedení, lekce 4. - 9. v černobílém, lekce 10. je pouze v nedokončené formě podkladu. Z výše uvedeného důvodu nebylo možné komponenty označené v posuzovací tabulce z předložených materiálů posoudit a jsou proto označeny hvězdičkou.

Z předloženého materiálu se lze dohadovat, že se bude jednat o ucelený soubor učebnic, který je určen pro výuku anglického jazyka na základní škole. Materiál může navazovat na učebnice „Click“ vydané stejným nakladatelstvím, případně jiné učebnice používané v předchozích ročnících.

Učební materiál vhodně uvádí a procvičuje všechny čtyři dovednosti (poslech, čtení, mluvení i psaní), slovní zásobu, výslovnost i jazykové struktury. Texty jsou napsány anglicky v kombinaci s češtinou. český jazyk je využíván zejména pro doplnění a vysvětlivky.

Tento učební materiál určený pro výuku v 6. ročníku a odpovídajících ročnících víceletých gymnázií je zpracován v souladu s pedagogickými dokumenty a moderními poznatky v oblasti efektivní výuky cizích jazyků této věkové skupiny a může být využíván pro vzdělávací programy Základní škola, Národní škola, Obecná škola.

Využívané metody a formy práce směřují k motivování žáků. Materiál je uspořádán logicky. Vhodnými didaktickými postupy seznamuje žáky se slovní zásobou a jazykovými strukturami. Systematicky rozvíjí interaktivní, receptivní i produktivní dovednosti. Témata jsou pro žáky přitažlivá. Učivo je podpořeno názornými příklady a návaznými cvičeními. Důraz je kladen na praktické použití jazykových struktur. Je zařazováno opakování. Pracovní sešit doplňuje aktivity v učebnici. Materiál je v souladu se Společným evropským referenčním rámcem.

Prezentace jazyka i aktivity jsou uváděny s využitím různorodých přístupů, často zábavnou formou. Pro této věkové skupiny jsou zajímavé a podporují prohloubení jejich zájmu o cizí jazyk a upevňování pozitivního vztahu k němu. Vhodným způsobem jsou žáci upozorňováni na podobnosti, odlišnosti a další aspekty mateřského a cizího jazyka.

Texty jsou doplněny barevnými fotografiemi a ilustracemi. Fotografie jsou aktuální a vhodné texty doplňují. Některé texty jsou však v poměru k ilustracím poměrně malé a bylo by vhodné je zvětšit s ohledem např. na žáky s oslabeným zrakem, s dyslexií a podobně (například na straně 13)

Pro poznámky a doplňkové aktivity je vhodné využito marginálií i grafického zvýraznění (barevně, typem a velikostí písma a pod.)

Připomínky:

v předloženém materiálu chybí a mělo by být doplněno

- 1) předmluva pro žáky. Doporučuji motivační předmluvu.
- 2) návod k práci s učebnicí. Doporučuji doplnění v učebnici a/nebo příručce pro učitele)
- 3) náměty a odlišení základního a rozšiřujícího učiva. Doporučuji doplnění v příručce pro učitele.
- 4) variabilnější opakování předchozích ročníků. Doporučuji doplnění v příručce pro učitele.
- 5) jasnější vyjádření cílů učení pro žáky. Doporučuji doplnění v příručce pro učitele, případně také v učebním materiálu pro žáky.
- 6) dostatečné, jasné, motivující prostředky/instrukce pro žáky k sebehodnocení. Doporučuji mimo testy zejména uvedení alternativních způsobů hodnocení.
- 7) výsledky úkolů a cvičení
- 8) souhrnný slovník pro celou učebnici
- 9) informace o existenci audionahrávky. Poslechový materiál odpovídající grafickým symbolům v učebním materiálu by měl být k dispozici.
- 10) Některé texty jsou v poměru k ilustracím poměrně malé a bylo by vhodné

je zvětšit s ohledem např. na žáky s oslabeným zrakem, s dyslexií a podobně (například na straně 13)

11) Doporučuji uvedení alternativních přístupů k aktivitám uváděných v učebním materiálu s ohledem na znevýhodněné žáky (handicapované, např. specifické poruchy učení, velmi nadané)

12) Doporučuji využití desek a/nebo k uvedení přehledů základních jazykových struktur, včetně souhrnu předchozích ročníků.

13) Součástí materiálu by měla být metodická příručka pro učitele.

Připomínky, které by měly být akceptovány: 1 - 9, 13

Připomínky ke zvážení: 10, 11, 12

9. Souhrnné vyjádření recenzenta k udělení schvalovací doložky

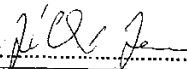
(recenzent označí pouze jednu variantu)

☐	doporučuje bez výhrad
☒	doporučuje s připomínkami uvedenými v části 8 této recenze
☐	nedoporučuje a navrhuje přepracovat
☐	nedoporučuje

Prohlášení recenzenta

Prohlašuji, že

- 1) jsem byl/a zadavatelem seznámen/a s úplným a platným zněním Sdělení Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k postupu při zařazování učebnic a učebních textů do seznamu učebnic vydávaného na základě § 40, odst.1, zákona č. 29/1984 Sb., o soustavě základních škol, středních škol a vyšších odborných škol, ve znění pozdějších předpisů č.j. 28996/2002-20;
- 2) nejsem v pracovně právním vztahu k zadavateli ani k autorům učebnice;
- 3) nejsem podjatý/á vůči autorům recenzované učebnice;
- 4) recenzi jsem zpracoval/a výhradně na základě objektivních kritérií.

Recenze byla zpracována dne	11. dubna 2005
Podpis recenzenta	